

The background of the image is a detail from Raphael's fresco 'The School of Athens'. It depicts Plato and Aristotle standing on a high ledge, with Plato pointing his index finger towards the sky and Aristotle gesturing with his hand palm-down towards the earth. Below them, a group of scholars are seated, some reading books. The setting is a grand classical building with large columns and a balustrade.

АКАДЕМІЧНА
ЧЕСНІСТЬ
ЯК ОСНОВА
СТАЛОГО РОЗВИТКУ
УНІВЕРСИТЕТУ

2016

...місія університету є виховання еліти країни, формування громадянської позиції студентів та докторантів, їх особистості в цьому дусі. Представлена книга є важливим внеском в долучення всіх нас до цих цінностей, з акцентом на академічну доброчесність, необхідність її постійного культивування, що виступає головною темою цієї праці.

Проф. В. Банись, Голова Конференції ректорів академічних вищих навчальних закладів Республіки Польща

Міжнародне прагнення до нового виміру академічної культури, утвердження тих цінностей, норм, традицій, практик та намірів, що складають її моральне ядро, цілком поділяється українською академічною спільнотою. Саме це зумовило, на мій погляд, появу цієї дуже цікавої та вельми актуальної публікації. Її автори з великою увагою віднесли до аналізу тих розмаїтих інновацій в сфері утвердження моральних принципів в процесах навчання та наукової діяльності, які з'явилися в останні десятиліття. Особливо важливо, що належна увага була приділена оцінці можливостей використання в українських реаліях виправданих в світовій та національній практиці організаційних та рольових моделей лідерів глобальної вищої освіти — університетів Північної Америки, Європи, Австралії.

Спектр тем, механізмів та процедур протидії девіантній суспільній практиці є надзвичайно широким. Підготовлена книга є вагомим внеском в їх вивчення і реальним інструментом, що вводить в фокус уваги інституцій, структур і людей, які формують український освітній ландшафт.

Професор А. Васильєв, Ректор Сумського державного університету, академік Академії наук вищої освіти України

Колективна монографія «Академічна чесність як основа сталого розвитку університету» є першою у вітчизняній літературі спробою системно осмислити етичне підґрунтя інституційної трансформації вітчизняних закладів вищої освіти XXI сторіччя. Спираючись на досвід США та інших країн, автори доводять необхідність формування серед українських викладачів, студентів, аспірантів та наукових співробітників культури академічної чесності, та потребу її адекватного закріплення в юридичному, економічному та соціальному контексті існування та розвитку сучасних українських університетів. І це є цілком закономірним, адже саме академічна чесність визначає в наш час можливість сталого розвитку університетської освіти, стаючи своєрідним моральним імперативом її подальшого вдосконалення.

Доктор філософських наук С. Курбатов, член Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти

Книга «АКАДЕМІЧНА ЧЕСНІСТЬ ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТУ» — це фактично перша ґрунтовна робота в Україні, яка присвячена проблемам плагіату та академічній чесності в українському академічному середовищі. Я сподіваюсь, що ця книга стане не тільки потужним поштовхом для продовження дебатів на антиплагіатну тематику в Україні, а і приведе до конкретних позитивних зрушень для викорінення таких корупційних проявів в українських університетах.

Доктор А. Мелешевич, Президент Національного університету «Києво-Могилянська академія»

ISBN 978-966-7128-91-3

9 789667 128913 >

АКАДЕМІЧНА ЧЕСНІСТЬ
ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ
УНІВЕРСИТЕТУ

Київ – 2016

УДК 378
ББК 74.58
А38

Це видання стало можливим завдяки підтримці американського народу відповідно до грантового договору № S-UP300-16-CA-001 з Посольством США в Україні. Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Посольства США в Україні чи Уряду США.

Рецензенти:

Проф. В. Банись, Голова Конференції ректорів

академічних вищих навчальних закладів Республіки Польща

Проф. А. Васильєв, ректор Сумського державного університету

*Док. філософ. наук С. Курбатов, Член Національного агентства
із забезпечення якості вищої освіти*

*Доктор А. Мелешевич, Президент Національного університету
“Києво-Могилянська академія”*

Академічна чесність як основа сталого розвитку університету /

A38 Міжнарод. благод. Фонд “Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики”;
за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова – К.; Таксон, 2016. – 234 с.

ISBN 978-966-7128-91-3

УДК 378
ББК 74.58

У дизайні обкладинки використано картину Паоло Веронезе
“Ісус серед книжників”

© Американські Ради з міжнародної освіти

© Міжнародний благодійний Фонд
“Міжнародний фонд досліджень
освітньої політики”

© Т. В. Фініков, А. Є. Артюхов –
відповідальні редактори

ISBN 978-966-7128-91-3

© Видавництво “ТАКСОН”

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
Т. Фініков АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ: ГЛОБАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ТА НАЦІОНАЛЬНА ПОТРЕБА.....	9
Т. Добко, В. Турчиновський АКАДЕМІЧНА КУЛЬТУРА ТА ДОБРОЧЕСНІСТЬ, ЯК СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	37
В. Хмарський ACADEMIC INTEGRITY В США: КІЛЬКА СПОСТЕРЕЖЕНЬ 2015 РОКУ	53
М. Дойчик АКАДЕМІЧНА ЧЕСНІСТЬ: ДАНИНА МОДИ ЧИ ЖИТТЄВА НЕОБХІДНІСТЬ?.....	93
А. Мельниченко ПРОЯВИ АКАДЕМІЧНОЇ НЕЧЕСНОСТІ.....	107
А. Артюхов, О. Меньшов АКАДЕМІЧНА ЧЕСНІСТЬ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	121
Б. Буяк ПРАВОВІ АСПЕКТИ АКАДЕМІЧНОЇ ЧЕСНОСТІ ТА БОРОТЬБИ ІЗ ПЛАГІАТОМ	133
Т. Лічман ПРОЦЕДУРА РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ПОРУШЕННЯ СТАНДАРТІВ АКАДЕМІЧНОЇ ЧЕСНОСТІ (із використанням практик американських університетів).....	151

ЗМІСТ

А. Мельниченко

КОДЕКС ЧЕСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОТРИМАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ЧЕСНОСТІ НАУКОВЦЯ І ОСВІТЯНИНА	171
---	-----

І. Олексів

ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВІД АСОЦІАЦІЙ ДО УНІВЕРСИТЕТІВ.....	183
---	-----

І. Дегтярьова

ВПЛИВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ НА ІНСТИТУЦІЙНУ ПРАКТИКУ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ.....	197
---	-----

ПІСЛЯМОВА	219
-----------------	-----

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ.....	225
------------------------	-----

ПЕРЕДМОВА

Глибокі трансформації національної системи вищої освіти є результатом дії сукупності різноманітних чинників. Процес створення суспільства знань ставить сферу вищої освіти в центр не лише розвитку фундаментальної та прикладної науки, формування майбутніх соціальних та професійних еліт, він робить її в цілому відповідальною за інтерпретацію, розповсюдження та використання нового знання.

Саме це зумовлює особливе значення академічного співтовариства, способів його самоорганізації та соціальних ролей. Етика вищої школи, цінності, що лежать в основі її наукової та освітньої діяльності, принципи та правила взаємовідносин в кожному навчальному закладі, у викладацьких колективах, у взаємостосунках зі студентами є основою здатності академічної корпорації до дієвої саморегуляції та спроможності задовольнити запит суспільства. Таким чином усвідомлений моральний вибір, турбота про репутацію стають одним з основних механізмів внутрішньої саморегуляції професійної спільноти, визначають її етичні пріоритети, розстановку сил та логіку професійних комунікацій.

Визначення власних моральних стандартів, їх постійне співставлення з кращими взірцями глобальної академічної культури, послідовне втілення в життя на кожному напрямі роботи вищого навчального закладу є виявом прагнення вітчизняної освітньої спільноти взяти на себе відповідальність

у захисті норм права і базових академічних та етичних цінностей, забезпеченні якості та належних результатів навчання.

Академічна доброчесність, як певний суспільний ідеал, має протидіяти надмірній комерціалізації університетів, їх інтенсивній бюрократизації, які руйнують не лише спроможність виконати свою соціальну місію, але й логіку їх існування. Порушення принципів академічної взаємодії, підриив корпоративної солідарності і довіри, скорочення професійного залучення, низька зацікавленість в активній діяльності академічної спільноти — все це стає наслідком обмеженості автономності академічного простору.

Нова редакція Закону України “Про вищу освіту” відкрила можливості для побудови реальної автономії вищих навчальних закладів в Україні, створення ефективного механізму забезпечення академічної чесності та якості діяльності, звуження поля потенційної корупції та залучення стейкхолдерів до державно-громадського управління сферою вищої освіти. Перші кроки на шляху реалізації закону є складними, часами болісними, але вже сьогодні дають позитивні наслідки. Створення середовища, яке б органічно не сприймало корупційних і неетичних дій, потребує послідовності, морального лідерства, готовності до самовіддачі в ім’я слідування високим академічним стандартам.

Видання, перші сторінки якого ви відкрили, є однією з перших спроб комплексно показати, в який спосіб світова академічна спільнота розуміє академічну доброчесність, які механізми і процедури по її втіленню вона розробила, яке місце в цьому займають декларації, хартії та кодекси академічної поведінки, яка система відносин між всіма членами освітнього

співтовариства здатна забезпечити взаємну повагу, вільний обмін ідеями, професійне та особистісне вдосконалення, виключення будь-яких проявів нечесності та несправедливості.

Знайомство з підходами та ідеями, кращими зразками міжнародних та національних інституціональних практик, які містить ця книга, допоможе всім тим, хто прагне зробити високі моральні стандарти нормою вітчизняної вищої школи, забезпечити баланс між всіма функціями вищої освіти, як суспільного блага, розгорнути плідну дискусію про інституціональне закріплення кращих вітчизняних напрацювань в цьому напрямі.

*Голова Співки ректорів
вищих навчальних закладів України,
дійсний член Національної Академії
Наук України, професор*

Л. Губерський

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ: ГЛОБАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ТА НАЦІОНАЛЬНА ПОТРЕБА

*Давайте спочатку домовимося про факти,
а вже потім будемо сперечатися про мораль.*

Семюел Батлер

Друга половина XX століття стала часом радикальних трансформацій сфери вищої освіти. Світова система вищої освіти переживає "... академічну революцію у вищій освіті, що характеризується безпрецедентними за своїми масштабами та різноманітністю перетвореннями... Можна стверджувати, що зміни, які відбулися в останній час, були, принаймні, настільки ж радикальними, як і перетворення, що здійснилися у XIX столітті, коли створювалися дослідницькі університети...Академічні перетворення в кінці XX і на початку XXI століть мають більш широке охоплення в силу свого глобального характеру, а також чисельності закладів та кількості людей, що залучені до цього процесу..."¹. Таку оцінку дала

цьому феномену Всесвітня конференція ЮНЕСКО з вищої освіти 2009 року.

Як було справедливо підкреслено Т. Бічером та П. Траулером "... зміна сил, що впливають на сучасну вищу освіту у всьому світі, привели до зростання та посилення факторів, які діють на неї"². До них можна віднести: масовість, що привела до радикального збільшення кількості студентів; економізацію академічного простору, що зумовлює зростання впливу запитів та потреб абітурієнтів і студентів на зміст та практичну орієнтованість програм та курсів; глобалізацію, що призводить до орієнтації на тенденції розвитку світової економіки, прискорений розвиток нових інформаційних та комунікаційних технологій, створення міжнародної мережі знань, набуття англійською мовою домінуючої позиції в розповсюдженні наукової інформації³.

Це, в свою чергу, постійно стимулює зростання соціальної та професійної мобільності все більшої частини населення, пошук нових партнерів для фінансування вищої освіти, посилення диверсифікації систем вищої освіти в більшості країн, нову структуру виробництва наукового знання, постійне зростання цінності проблемно-орієнтованого знання, його трансдисциплінарний характер.

Такі глибокі трансформації, очевидно, не можуть не впливати на загальне зниження академічних стандартів, певні зміни та деформації етичного поля вищої школи. Сфера його дії охоплює всіх основних гравців академічної арени: абітурієнтів, студентів, аспірантів і молодих дослідників, провідних викладачів та вчених, представників органів управління і контролю освіти, замовників наукової продукції, видавців

наукової літератури та періодики, лідерів громадських і професійних організацій та асоціацій, пов'язаних з вищою освітою. Системи професійних цінностей, моральних норм, традицій внутрішніх стосунків та відносин з широким соціальним оточенням визначають принципи взаємодії в цій надзвичайно складній та різноманітній соціальній мережі, яка створює і підтримує науково-освітню діяльність.

Саме тому для всієї науково-освітньої спільноти набуває особливого значення поняття академічної доброчесності (*academic integrity*). В основу вже класичного сьогодні визначення цього поняття покладено сполучення наступних фундаментальних чеснот: чесності, довіри, справедливості, поваги та відповідальності⁴, пізніше, в 2013 році, доповнене новою, шостою — мужністю⁵. Слід зауважити, що до сучасного розуміння цього поняття, яке сформульоване в документі Центру академічної доброчесності (*THE CENTER FOR ACADEMIC INTEGRITY*) 1999 року, який представляє собою Консорціум більше ніж з 200 американських коледжів, університетів, громадських організацій, академічна спільнота прийшла поступово.

Однією з відправних точок, напевно, можна вважати концепцію наукового етосу, запропоновану ще в 1942 році Робертом К.Мертоном. Він окреслив чотири “інституціональних імперативи” науки: універсалізм, комунізм, безкорисливість та організований скептицизм⁶. Ці чотири імперативи невдовзі були доповнені п'ятим — оригінальністю. В свою чергу, в роки холодної війни “комунізм” було замінено на “комуналізм”. Ця сукупність моральних принципів науки стала широко відомою під абревіатурою CUDOS

(communalism, universalism, disinterestedness, originality, scepticism).

Така моральна парадигма робила наукову діяльність спільним завданням всіх вчених, які мають нею займатися в інтересах загального процвітання людства. З неминучістю це спровокувало широку та довгу дискусію, появу як гарячих прихильників, так і суворих критиків запропонованого Р.Мертоном підходу.

Наступним важливим кроком стало глибоке осмислення проблем професіоналізації в науковій та освітній діяльності в кінці 80-х років минулого століття. Роль певних віх тут виконали книги Е.Еббота “Система професій” (1988 рік)⁷ та Б.Кларка “Академічна професія” (1987 рік)⁸. Перша з них звернула увагу на постійний конфлікт між збереженням старих і появою нових професій, завоювання новими професіями зон, які відносились раніш до сфери більш старих, таку важливу характеристику професіоналізму як специфічну професійну поведінку. В свою чергу, книга Б.Кларка сформулювала як головну ознаку академічної професії наявність в ній особливо-го сполучення функцій: викладання, управлінської діяльності та дослідницької роботи. Очевидно, що в особистих практиках це виглядає дуже по-різному, частина представників академічної спільноти віддають перевагу якійсь одній функції, інша частина намагається знайти баланс, розподіляючи між ними свій час та увагу.

Відчутним проявом усвідомлення важливості етичного виміру в процесі глибокої трансформації як місії, так і самої структури вищої освіти та наукового дослідження, стало проведення в Бухаресті у вересні 2004 року Міжнародної

конференції з цієї проблематики. Важливо підкреслити, що поруч з економічними причинами дуже важливим для Європи є вплив Болонського процесу та стимульованого ним активного реформування національних освітніх систем в багатьох країнах нашого континенту. Вагомим результатом конференції стало прийняття Бухарестської Декларації з етичних цінностей та принципів вищої освіти в Європейському регіоні⁹.

Учасники конференції заявили "... університети не можна розглядати як інституції, вільні від цінностей. Ті цінності та етичні стандарти, яким вони сліднують, будуть не лише визначальним чином впливати на науковий, культурний та політичний розвиток їх академічного персоналу, студентів та співробітників, але й допоможуть у формуванні морального обличчя суспільства в цілому. Як такі, університети повинні прийняти на себе пряму відповідальність і прикласти всіх зусиль до досягнення етичних стандартів найвищого гатунку. ... Недостатньо слідувати високим моральним стандартам на рівні риторики. Вкрай важливо, щоб таких стандартів дотримувалися та втілювали їх в життя на кожному напрямі роботи вищого навчального закладу — не лише через викладання та програми досліджень, але й з точки зору керівництва та управління закладами та залучення зовнішніх стейкхолдерів"¹⁰.

В розділі "Цінності та принципи" Декларації були чітко визначені роль академічної етики, культури та спільноти (academic ethos, culture and community), академічна доброчесність в процесах викладання та навчання (academic integrity in the teaching and learning processes), демократичне та етичне керівництво та управління (democratic and ethical governance and management), дослідження, що базуються на академічній

доброочесності та соціальної відповідальності (research based on academic integrity and social responsiveness).

Окреслюючи значення академічної культури для кожного вищого навчального закладу, було акцентовано, що вона “... повинна активно і постійно підтримувати — через заяви про місії, інституціональні хартії та кодекси академічної поведінки — ті цінності, норми, практики, переконання та висновки, які створюють в інституціональній спільноті етос, який ґрунтується на принципах поваги гідності людини, її фізичної і психічної цілісності, навчання впродовж життя, поліпшення знань та підвищення якості, інклюзивної освіти, представницької демократії, заохочення активної громадянської позиції та недискримінації...Автономія вищих навчальних закладів... не повинна використовуватися ними як привід для того, щоб ухилитися від відповідальності перед суспільством за послідовне забезпечення суспільного блага...”¹¹

Прагнучи максимально конкретно розкрити сутність поняття академічної доброочесності (academic integrity) учасники конференції віднесли до її ключових вартостей чесність (honesty), довіру (trust), справедливість (fairness), повагу (respect), відповідальність (responsibility) та підзвітність (accountability). Вважаємо за цілком виправдане навести визначення цих основних вартостей за текстом Декларації:

“ ... 2.3. Виховання **чесності** слід починати з себе, а вже потім добиватися її поширення серед всіх членів академічної спільноти, не допускаючи ніяких форм обману, брехні, шахрайства, крадіжки або інших форм нечесної поведінки, які негативно впливають на якість отриманих академічних ступенів.

2.4. **Довіра**, яку взаємно поділяють всі члени академічної спільноти є основою для клімату роботи, який сприяє вільному обміну ідеями, творчості та індивідуальному розвитку.

2.5. Забезпечення **справедливості** у викладанні, оцінці освітніх досягнень студентів, наукових дослідженнях, кар'єрному просуванні персоналу, отриманні будь-яких нагород, відзнак, ступенів, повинно ґрунтуватися на законних, прозорих, справедливих, передбачуваних, послідовних і об'єктивних критеріях.

2.6. Вільний обмін ідеями і свобода висловлювань базуються на **взаємній повазі**, яку поділяють всі члени академічної спільноти, незалежно від їх положення в освітній та науковій ієрархії. Без такого обміну рівень академічної та наукової творчості падає.

2.7. **Відповідальність** повинні нести всі члени академічної спільноти, що дозволить забезпечити підзвітність, вільне вираження поглядів, супротив неправомірним діям..."¹²

Окрема увага авторами Декларації була приділена академічній чесності та соціальній відповідальності в наукових дослідженнях, де засадничими принципами дослідницької діяльності були названі інтелектуальна свобода та соціальна відповідальність. Зазначено, що "...як окремі дослідники, так і їх групи, несуть не тільки моральну відповідальність за дослідницькі процеси — вибір тим, методів дослідження, доброчесності пошуку — але й результати досліджень. Вони повинні прийняти і суворо дотримуватися кодексів етичних норм, що регулюють їх наукові дослідження... Будь-який кодекс поведінки в сфері досліджень повинен включати як етичні стандарти, так і процедури забезпечення їх виконання,

що дозволить уникнути поверховості, беззмістовності, лицемірства, корупції і безкарності... Наукові спільноти повинні сприяти міжнародному співробітництву і забезпеченню інтелектуальної і моральної солідарності, заснованої на цінностях культури миру і на імперативі дій, спрямованих на благо людства на основі сталого розвитку... Академічний персонал і дослідники в індивідуальному порядку і/або колегіально, несуть відповідальність і право (I) вільно висловлювати свою думку з наукових і етичних проблем певних науково-дослідних проектів і застосування їх результатів, і (II), в крайньому випадку, відмовитись за покликом совісті від цих проектів.”¹³

Серед найбільш цікавих документів останніх років, які здатні впливати на сучасну університетську культуру, вводити в її інституціональну тканину те, що можна визначити як “...матеріальні практики та символічні конструкції, що конституюють та організують принципи поведінки індивідів та організацій”¹⁴ можна зауважити спільно схвалене в грудні 2012 року Міжнародною Асоціацією університетів та Magna Charta Observatory Керівництво для інституційних Кодексів етики в галузі вищої освіти¹⁵. Цей документ пропонує певну рамку, свого роду хартію між основними акторами університетської сцени, яка формує їх згоду та відповідальність за слідування визначеним принципам, які здатні сформувати організаційну та моральну ідентичність. До них було віднесено¹⁶:

- Академічна чесність і етична поведінка при дослідженнях;
- Рівність, справедливість та відсутність дискримінації;
- Підзвітність, прозорість і незалежність;

- Критичний аналіз та повага до аргументованих думок;
- Відповідальність за використання активів, ресурсів і навколишнього середовища;
- Вільне та відкрите поширення знань та інформації;
- Солідарність за чесне поводження з міжнародними партнерами.

Зазначене Керівництво окреслило місце етичних норм, принципів та документів в регулюванні університетської культури, визначило основні процедури, практики та акторів, які беруть в цьому участь, запропонувало схему імплементації інституційних Кодексів етики для гарантування відповідальності кожної установи вищої освіти перед суспільством за надання якісної освіти та проведення належних наукових досліджень, для захисту і заохочення високого рівня академічної цілісності і етичної поведінки.

Справжнє розуміння того значення, яке надається в Європейському регіоні важливості конструювання механізмів внутрішньої саморегуляції академічного співтовариства, визначенню його ціннісних пріоритетів та логіки взаємодії, показує історія створення Пан-Європейської платформи з питань етики, прозорості та чесності в галузі освіти (ETINED). Ідея цієї ініціативи Ради Європи має свої витоки в Підсумковій декларації Постійної конференції міністрів освіти Ради Європи з управління та якості освіти в Гельсінкі (26-27 квітня 2013 р.), де було вирішено "...створити загальноєвропейську платформу обміну інформацією і кращих практик з питань етики і доброчесності в галузі освіти з особливою увагою до боротьби проти корупції та шахрайства в сфері освіти і наукових досліджень з метою реалізації "Гельсінського порядку денного

для якісної освіти в Європі”¹⁷. Ініціаторами було дуже промовисто підкреслено, що “... Представляючи цю загальноєвропейську платформу з питань етики, прозорості та цілісності освіти, Рада бажає розпочати загальноєвропейську дискусію високого рівня про можливі спільні проблеми і шляхи просування вперед, уникаючи припущення, що ці проблеми існують тільки в окремих державах-членах (курсив автора). Це повинно бути справді загальноєвропейською дискусією, оскільки відповідні проблеми не тільки впливають на суспільства, що розвиваються або знаходяться у стані трансформації, але також впливають на “зрілі” суспільства.”¹⁸

Практичну роботу було почато у вересні 2013 року з розробки базового техніко-економічного обґрунтування, яке вже було готове в листопаді того ж року. Наступним кроком стало звернення до фахівців всіх країн, які є учасниками Європейської культурної конвенції Ради Європи з проханням відповісти на спеціально розроблену он-лайн анкету. Аналіз відповідей на цю анкету дозволив розробити повне техніко-економічне обґрунтування “Створення Пан-Європейської платформи з питань етики, прозорості та чесності в галузі освіти”, яке було завершено в лютому 2014 (Smith і Hamilton 2014 року). Суттєва частина структури та змісту повного обґрунтування була визначена питаннями та відповідями з анкети. Це було визнано важливим, оскільки дозволило врахувати весь спектр думок з відповідей та окреслило нові перспективи для країн - членів Європейської культурної конвенції Ради Європи, які мають бути поставлені в центр уваги при створенні основ політики в цій галузі Ради Європи. Повне обґрунтування було схвалено в березні 2014 року.

Проведена робота дозволила сформуванню відповідної робочої групи, що поставила собі за мету практичне створення Пан-Європейської платформи з питань етики, прозорості та чесності в галузі освіти. Поряд з “Основними визначеннями” робоча група сконцентрувала свої зусилля на виробленні документу “Етичні принципи” з наступним переходом до документу “Етична поведінка всіх учасників освітнього процесу”¹⁹. Проекти цих документів були схвалені під час підготовки до Сьомого Празького Форуму “На шляху до Пан-європейської платформи з питань етики, прозорості та чесності в освіті”, який пройшов 1 – 2 жовтня 2015 року.

Результатом стало формування зазначеної платформи, яка буде складатися з мережі фахівців з 50 держав, які є учасниками Європейської культурної конвенції Ради Європи. Ці фахівці будуть співпрацювати з іншими міжнародними організаціями та установами, що діють в сфері протидії корупції, яка справляє свій згубний вплив на всі рівні освіти. Недавнє дослідження Transparency International, яке оцінювало громадське сприйняття корупції в освіті, засвідчило широкий спектр її розповсюдження в різних країнах — від 6–7% до 70–72% — та показало, що жодна країна не позбавлена цього явища, а в середньому в Європейському регіоні її рівень становить близько 34%. Як підкреслила Сніжана Самарджич-Маркович, Генеральний директор з питань демократії Ради Європи на відкритті 7-го Празького форуму: “Корупція в освіті спотворює і руйнує фундаментальні цінності наших демократій... Якщо ми не будемо боротися з корупцією в сфері освіти, ми станемо навчати дітей, що ті, хто отримує більше, є тими, хто знає, як можна порушувати правила і стандарти наших суспільств.”²⁰

Викладений вище досвід є описом майже ідеальної практики створення методології з наступним аналізом існуючої проблеми, розробки інструментарію, який дозволяє максимально широко врахувати спектр оцінок та міркувань учасників майбутнього процесу, сконцентрувати увагу на формулюванні найбільш важливих базових документів, широкій промоції, легітимізації розгорнутої діяльності з використанням можливостей транснаціональної експертної мережі. Саме такі практики повинні стати взірцем для системної діяльності, орієнтованої на викорінення корупційних дій в українському освітньому середовищі.

В умовах українського суспільства корупція, самоорганізація академічного середовища на хибних моральних засадах, масова девіантна поведінка акторів та стейкхолдерів цієї сфери отримують постійні імпульси для свого розвитку з-за різних змін та невизначеності соціальних ідеалів та орієнтирів, професійних норм та регуляцій, суттєвої втрати керованості суспільством, дисбалансу в діях державних інститутів управління, слабкості громадянського суспільства. Існує величезна спеціальна література, присвячена цій проблематиці, яка не є предметом нашої сфокусованої уваги в цій статті.

З останніх аналітичних робіт, які дають доволі добру інтегральну уяву про сучасний стан справ, можна згадати соціологічне дослідження “Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку” проведене з 25 грудня по 10 липня 2015 року Східноукраїнським Фондом соціальних досліджень спільно з Інститутом соціально-гуманітарних досліджень Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна²¹. На його підставі досить

послідовно розглянуто мотивацію вступу та навчання в українській вищій школі, механізми та традиції оцінювання знань студентів, їх навчальні практики, як складові академічної культури, різні прояви академічного шахрайства, як фундаментальну проблему вітчизняної академічної культури. Найбільш виразними, на наш погляд, показниками є — 67% студентів вступають до українських ВНЗ без домінуючої мотивації на отримання професійних знань; в процесі навчання сформувалася стала тенденція на переорієнтацію значної частини студентів з отримання знань на отримання формальних атрибутів освіти (дипломів); лише 14% мають стійку орієнтацію на професійну роботу за отриманим фахом, а 54% взагалі не мають наміру працювати за отриманою спеціальністю; 76% студентів залучені до нелегітимних колективних практик при складанні іспитів, а 67% систематично використовують таку форму академічного шахрайства, як списування; переважна більшість (понад 90%) студентів використовують плагіат в тій чи іншій формі; 23% студентів з певною мірою зазначають, що на їх факультеті трапляються випадки отримання оцінок за послуги або гроші²².

Огляд різноманітних джерел дозволяє також звернути увагу на чисельні порушення академічної доброчесності, які присутні в діяльності українських викладачів та дослідників. В сфері навчальної діяльності основними з них є: вимагання або провокування отримання грошей, подарунків, особистих послуг при різних формах оцінювання студентів, відсутність за оплати справедливої оцінки виконаних за допомоги плагіату навчальних та кваліфікаційних робіт, виконання за оплати таких робіт на замовлення, примусова купівля навчальної

та методичної літератури, занижування оцінок та примус до додаткових навчальних послуг та консультацій, оновлення за рахунок студентів обладнання або купівля студентами різноманітних витратних матеріалів, канцелярських товарів. В свою чергу в сфері наукового дослідження це: підготовка та публікація наукових, навчальних та методичних текстів за допомогою плагіату; фальсифікація експериментальних даних, покладених в основу наукових публікацій; включення до переліку авторів осіб, які не внесли належного вкладу в отримання результатів; схвалення досліджень або дисертаційних робіт по темах, що не мають наукового, практичного, соціального та іншого значення; надання позитивних рецензій та відгуків на роботи, які за своїми науковими результатами на це не заслуговують; отримання невиправданих преференцій при наданні наукових та освітніх грантів; неправомірне використання свого службового положення.

Слід відзначити, що впродовж останніх п'ятнадцяти років проблема академічної недоброчесності регулярно потрапляла в фокус суспільної уваги, однак ніколи там надовго не залишалася. Регулярні кампанії з розгортання боротьби з академічною корупцією з тією чи іншою періодичністю здійснювали одна одну, зазвичай стаючи результатом викриття наступного плагіатора з числа української політичної чи наукової еліти. Стандартним результатом ставала поява низки викривальних публікацій, які здебільшого не мали узагальнюючого аналітичного характеру, обмежувалися окремими персоналіями, та не справляли жодного організаційного, а, часами, навіть репутаційного наслідку.

Певні надії породило схвалення в 2014 році нової редакції Закону України “Про вищу освіту”, який тепер знаходиться на стадії повільної, але послідовної імплементації. Його норми дозволили розпочати побудову системи протидії подальшому розповсюдженню академічного плагіату шляхом чіткої констатації в ст.6 п.6 того, що “...виявлення в поданій до захисту дисертації (науковій доповіді) академічного плагіату є підставою для відмови у присудженні відповідного наукового ступеня. Виявлення академічного плагіату у захищеній дисертації (науковій доповіді) є підставою для скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня та видачу відповідного диплома ...”. Основним інструментом стало запровадження ст.32 п.3 відповідних цифрових технологій, які дають можливість ідентифікувати наявність та обсяг неправомірно запозиченого чужого матеріалу. Нарешті за допомогою введення ст. 69 п.6 процедури обов’язкового оприлюднення тексту дисертації (наукової доповіді) на веб-сайті навчального закладу, в якому створено спецраду, та запровадження ст.6 п.6 системи дисциплінарних санкцій для навчального закладу, наукового керівника, членів спецрад та офіційних опонентів, що надали позитивні висновки про наукову роботу, в якій виявлено академічний плагіат²³.

Якщо спробувати загалом оцінити вплив прийнятого закону на ситуацію з дотриманням академічної чесності, варто зауважити його ефекти на всіх рівнях управління вищою освітою. На рівні системи освіти в цілому він привів до:

- створення перспектив реальної автономії для ВНЗ за рахунок зменшення поля регулювання освітньої сфери з боку МОН;

- зростання можливостей для студентів впливати на формування свого навчального плану та брати участь в управлінні ВНЗ;
- створення реальних механізмів оновлення академічного менеджменту та омолодження викладацького персоналу;
- покращення якості українських наукових кадрів, і як один з наслідків — іміджу вітчизняної освітньої сфери, у т. ч. й закордоном;
- звуження корупціогенного поля та сприяння підвищенню ефективності управління за рахунок децентралізації та розподілу регулятивних та контролюючих функцій між різними структурами (МОН та НАЗЯВО).

На рівні вищих навчальних закладів він дозволяє запровадити:

- більш прозорий новий механізм виборів ректорів, керівників факультетів та кафедр, їх ротації, а також, заборони суміщення адміністративних посад, що дає змогу створити нову атмосферу у ВНЗ, демократизувати стиль їх життя та управління;
- скорочення суто навчального навантаження викладачів, яке відкриває для них можливість більше уваги приділяти саморозвитку, науковим дослідженням та методичній стороні освітнього процесу;
- справжню багатоаспектну автономію, що здатна суттєво зменшити нераціональні витрати часу та праці та вивільнити різноманітні ресурси для інституціонального та персонального розвитку ВНЗ, їх студентів та співробітників.

На рівні взаємовідносин із стейкхолдерами вищої освіти він надає шанси забезпечити:

- залучення різноманітних громадських, експертних та інших організацій до створення реального механізму державно-громадського управління вищою освітою.

Автор і досі притримується думки, висловленої в статті 2003 року про те, що в реаліях України головним є “ ... визначити основні параметри середовища, яке могло б системно сприяти викоріненню корупційної практики в українській вищій школі.”²⁴ До набору характеристик такого середовища, яке реально сприяло б подоланню корупційної практики в діяльності вищого навчального закладу, можна віднести:

- прагнення до чіткішого розуміння цінностей та установок щодо конкретної мети;
- тенденція до постійного контролю своєї діяльності;
- залучення емоційного чинника до мотивації в процесі діяльності;
- готовність і здатність навчатися, вдосконалюватися самостійно;
- пошук і використання зворотного зв'язку;
- впевненість у собі;
- адаптованість і відсутність почуття безпорадності;
- схильність до моделювання майбутнього;
- самостійність і критичність мислення;
- готовність до розв'язання складних проблем;
- дослідження середовища для виявлення його можливостей і ресурсів;
- здатність покладатися на суб'єктивні оцінки і йти на поміркований ризик;
- готовність і вміння використовувати нові ідеї та інновації для досягнення цілі;

- установка на взаємний вииграш і широта перспективи;
- наполегливість;
- довіра;
- персональна відповідальність;
- здатність до спільної роботи задля досягнення мети;
- здатність мотивувати інших людей працювати спільно в ім'я досягнення поставленої мети;
- готовність слухати інших людей і брати до уваги те, що вони пропонують;
- прагнення до суб'єктивної оцінки особистісного потенціалу співробітників;
- готовність дозволяти іншим людям приймати самостійні рішення;
- здатність пом'якшувати незгоди і вирішувати конфлікти;
- терпимість щодо різних стилів життя оточуючих і розуміння плюралістичної політики²⁵

Надзвичайно важливим видається чітке розуміння того, що вища школа, як певна соціальна підсистема, функціонує в зовнішньому середовищі. Воно є комплексом певних умов, зовнішніх сил та стимулів, що впливають на об'єкт (індивід/організацію). Цікавим, на наш погляд, є окреслені Д. Бен-Девідом в класичній вже книзі "Роль вченого в суспільстві" (1971, 1984 рр.) умови, за яких ті, хто професійно займається науковою діяльністю (а до них відноситься і більшість академічної спільноти), можуть займатися дослідницькою діяльністю без періодичних моральних криз:

“(а) Політичні умови, які допускають соціальне експериментування і плюралізм та містять певні методи, що дозволяють здійснювати глибокі інституційні зміни і розглядають

можливість таких змін без звернення до насилля.

(б) Постійні спроби застосування наукової думки до людських та соціальних питань з тим, щоб сформулювати проблему швидких пізнавальних та соціальних змін, викликаних наукою, і емпірично знайти процедури вирішення таких проблем.

(в) Застосування професійних норм вченого до соціального мислителя, яке вносить дисципліну, не приводячи до відмови від існуючих традицій, за виключенням тих випадків, коли існує логічно та емпірично краща альтернатива.

В суспільствах, де відсутня перша з цих умов, малою є вірогідність розвитку соціальної думки того типу, який описаний під (б) та (в)... Соціальні умови не породжують інтелектуальних здібностей та моральної відповідальності – вони тільки створюють умови для їх здійснення”²⁶

Світове освітнє співтовариство є спільнотою, яку характеризує регулярна взаємодія, наявність стійких каналів комунікацій, висока академічна мобільність, постійна увага до формування та збереження індивідуальної та колективної репутації, вдосконалення механізмів її відтворення. Прагнення до дієвої саморегуляції, здатності адекватно відповідати на запити суспільства є однією з її базових властивостей. Саме академічна спільнота є однією з статусно-професійних груп, які мають “... самоврядування в тому сенсі, що вони самостійно розробляли хартії, у відповідності до вимог яких здійснювалося навчання, а також контроль допуску та виключення з професійної спільноти. Їм властивий принцип високої самоорганізації та колективного управління приватними інтересами членів групи”²⁷

Досягненню єдності академічної культури, високого рівня професійної етики, слідуванню моральним цінностям та стандартам слугує розвинена інфраструктура міжнародних та національних організацій, серед яких чільне місце займає вже згаданий вище Міжнародний Центр академічної доброчесності (THE INTERNATIONAL CENTER FOR ACADEMIC INTEGRITY)²⁸. Він розпочав свою діяльність в США ще в 1992 році як національна організація, а вже у 2010 році офіційно був перейменований у Міжнародний центр академічної чесності, що стало свідомством міжнародного впливу та розширення членства в цій структурі. До 2014 року число членів цього об'єднання збільшилася до майже 250 установ і близько 1500 представників, розташованих в 21 країні на всіх континентах. Основним інструментарієм, який використовує Центр, є проведення щорічних міжнародних конференцій, організація дослідницьких проєктів, розробка керівництв та рекомендацій для аналізу, оцінювання та побудови ефективних стратегій запровадження академічної доброчесності в освітню практику.

Чималу корисну лепту в обмін міжнародним досвідом та подальший розвиток досліджень в цій галузі вносять такі наукові журнали як: JOURNAL OF ACADEMIC ETHICS²⁹, видання якого було розпочато у 2003 році та JOURNAL OF ACADEMIC AND BUSINESS ETHICS³⁰, який видається з 2009 року.

Перше з цих видань публікується міжнародною видавничою компанією SPRINGER SCIENCE+BUSINESS MEDIA, що спеціалізується на виданні академічних журналів та наукових книг. Це періодичне видання є міждисциплінарним, рецензованим журналом, присвяченим розгляду етичних питань,

що виникають на всіх етапах післясередньої освіти в сфері навчання, наукових досліджень та управління нею. Особливу увагу, в орієнтації на швидку побудову глобальної економіки знань, журнал приділяє висвітленню цінностей, цілей та функцій освітніх установ. Окрім оригінальних дослідницьких статей публікуються також короткі аналітичні огляди, листи та рецензії на книги³¹.

Друге видання є органом Інституту академічних та ділових досліджень (ACADEMIC AND BUSINESS RESEARCH INSTITUTE) США. Він публікує оригінальні, досі неоприлюднені роботи, пов'язані з етичними проблемами сучасного бізнесу і освіти. Найбільш розповсюдженими темами статей, які торкаються академічної етики, є плагіат, академічна чесність, академічна політика та форми академічного шахрайства. Типовими темами статей, які присвячені діловій етиці, є корпоративне шахрайство, сексуальні домагання, інтелектуальні форми злочинності та законодавчі аспекти³².

Окремої уваги заслуговує глобальна мережа GLOBETHICS.net, яка нині об'єднує понад 163 000 осіб і установ, що мають зацікавленість у різних сферах прикладної етики³³. Вона надає доступ до великої кількості ресурсів з цих питань, особливо через доступ до провідних глобальних цифрових бібліотек в сфері етики, допомагає налагодити взаємодію в ході досліджень, проведенні конференцій, публікацій в Інтернет та обміні інформацією.

Чудові можливості для дослідження надає складова цієї мережі — глобальна цифрова бібліотека з питань етики (GLOBETHICSLIB), яка була запущена в 2008 році, сьогодні включає 4 250 000 повнотекстових документів і є світовим

лідером подібних бібліотек з питань етики.³⁴ Мережею зараз вирішується наступне завдання — побудова подібних бібліотек з суміжних галузей знань.

Іншою складовою мережі, яка може бути ефективно використана саме в 2016 році, є Глобальний форум з етики та відповідального керівництва в сфері вищої освіти, що відбудеться 23–25 червня в Женеві. На ньому у відповідності до нової стратегії Globethics.net на 2016–2020 рр. в центр уваги поставлено чотири ключових аспекти: навчання та дослідження, основні функції сучасного університету, управління, зв'язок вищої освіти з суспільством. Організатори прагнуть, щоб ця подія стала насправді глобальною, орієнтовною на пошук конкретних рішень та міжсекторальною. Завдання зміцнення суспільної довіри, подолання руйнації соціальних, емоційних і матеріальних цінностей, збереження важливої формуючої ролі вищої освіти в умовах зростаючої комерціалізації і фінансового тиску, а також розвитку неетичних тенденцій в ній, стане предметом уваги лідерів і майбутніх лідерів зі сфери вищої освіти, бізнесу, політики та релігійних організацій з усього світу³⁵.

Основні контури моделі сприяння академічній доброчесності та протидії корупції на локальному, університетському рівні можуть бути окреслені, виходячи вже з наявної практики. Вдалим прикладом створення реально діючої системи в цьому напрямі є досвід CURTIN UNIVERSITY (Австралія). Ключовими елементами системи є: спеціальна сторінка, присвячена цій проблематиці, на офіційному веб-сайті навчального закладу, комплекс керівництв та рекомендацій по боротьбі з плагіатом — Пам'ятка для студентів із запобігання

плагіату, Керівництво по уникненню плагіату для студентів, Керівництво для викладачів по протидії студентському плагіату, Схема дій персоналу університету по боротьбі зі студентським плагіатом³⁶. Наступним елементом є чітке визначення сутності та опис типових прикладів нечесної академічної поведінки (Academic Misconduct), яка не може бути допущена в університетському житті. Важливу роль в формуванні доброчесної поведінки студентів, відіграє студентський Навчальний центр (Learning Center). В ньому студентам запропоновано низку безкоштовних навчальних програм, які допомагають отримати уяву про наявні навчальні ресурси, опановувати навички написання академічних навчальних та наукових текстів різної складності англійською мовою, комунікації під час занять, створення презентацій, підготовки проектних пропозицій, отримання менторської та тьюторської підтримки³⁷.

Важливим складником запропонованої системи є використання кількох корисних програмних продуктів, що полегшують студентам виконання різноманітних навчальних та дослідницьких завдань. До них відносяться програма TURNITIN, яка дозволяє співставляти тексти студентських навчальних робіт з електронними текстами Інтернет, опублікованими книгами, комерційними базами даних, а також раніш підготовленими письмовими роботами студентів, включаючи Інтернет-сайти з продажу письмових робіт на замовлення. Іншим таким знаряддям є програма ENDNOTE, яка допомагає перевірити та знайти необхідні посилання, сформувати переліки цитованої літератури, здійснити імпорт посилань з інших баз даних³⁸.

Заслугує спеціального підкреслення, що вся ця система побудована з орієнтацією на допомогу студенту, співробітнику, створення умов для його доброчесної навчальної та наукової поведінки, заохочення її. Саме такий підхід, а не постановка в центр уваги переслідування та покарання, є єдино правильним і повинен нами сповідуватися.

На завершення хотілося б відзначити, що стало відправною точкою для підготовки цієї книги. Головну роль, на нашу думку, тут зіграло три обставини. Першою виступило те, що академічна недоброчесність, більше того відкрита та латентна корупція, системно руйнують професійну і суспільну мораль, підривають правові, політичні, соціальні та економічні засади існування вітчизняної вищої школи і української держави взагалі. Другою стала поява груп людей, потенційних лідерів змін в наших університетах, які тверезо віддають собі звіт, що без радикальних змін в моральній атмосфері, прийняття нової хартиї корпоративних взаємовідносин, координації університетських зусиль та дій інших акторів громадянського суспільства, наша вища школа продовжить свій рух по шляху подальшої деградації та втрати репутації в публічному просторі. Третім чинником стало надзвичайно вдале співпадіння двох цікавих міжнародних освітніх проєктів: польсько-українського проєкту “Інноваційний університет і лідерство” (2014–2016 рр.) та американо-української програми “ACADEMIC INTEGRITY IN THE U.S.” (2015 р.). Саме учасники цих програм, обрані серед найбільш активних та креативних менеджерів українських вищих навчальних закладів і стали авторами статей нашої публікації.

Ідея ж цієї книги була народжена в кінці липня 2015 року під час круглого столу “Інноваційний університет та

лідерство: перспективи розвитку”, організованого в рамках проекту “Інноваційний університет та лідерство” на базі Одеського державного екологічного університету. Жива дискусія про можливість подальшої спільної діяльності, прагнення до розвитку створеної мережі постійних контактів та інтересів, об’єднання індивідуальних та колективних здібностей привели до думки про спільну підготовку праці, яка б дозволила зробити предметом широкого громадського та професійного обговорення етос вищої школи, світові практики утвердження інститутів і традицій, що відповідають самим високим моральним стандартам, вирішення проблемних та конфліктних ситуацій в інституційно регламентованих формах. Лише усвідомлення переважною частиною академічної спільноти потреби швидкого руху в цьому напрямі, формування власної стратегії дій, в центрі якої стоїть утвердження ідеї *fair play*, здатне привести до так бажаного переструктурування морального поля вітчизняної вищої школи в умовах зміцнення її реальної автономії.

Використані джерела:

1. TRENDS IN GLOBAL HIGHER EDUCATION: TRACKING AN ACADEMIC REVOLUTION. A REPORT PREPARED FOR THE UNESCO 2009 WORLD CONFERENCE ON HIGHER EDUCATION. Philip G. Altbach, Liz Reisberg, Laura E. Rumbley. Executive Summary, Published in 2009 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Paris, p.iii.
2. Becher T., Trowler P. ACADEMIC TRIBES AND TERRITORIES: INTELLECTUAL ENQUIRY AND THE CULTURES OF DISCIPLINES, 2nd ed. Philadelphia: Open University Press. 2001. P.XIII.
3. TRENDS IN GLOBAL HIGHER EDUCATION: TRACKING AN ACADEMIC REVOLUTION. A REPORT PREPARED FOR THE UNESCO 2009 WORLD CONFERENCE ON HIGHER EDUCATION. Philip G. Altbach, Liz Reisberg, Laura E. Rumbley. Executive Summary, Published in 2009 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Paris, p.iii – iv.
4. THE FUNDAMENTAL VALUES OF ACADEMIC INTEGRITY. The Center for Academic Integrity. October 1999. <http://www.academicintegrity.org/ica/about-4.php>
5. Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/International_Center_for_Academic_Integrity
6. Ця стаття Р. Мертона була перевидана: Merton R.K. THE NORMATIVE STRUCTURE OF SCIENCE // The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations Chicago: University of Chicago Press, 1973. P. 267-278.
7. Abbott A. THE SYSTEM OF PROFESSIONS: AN ESSAY ON THE DIVISION OF EXPERT LABOR. Chicago: University of Chicago Press, 1988.
8. THE ACADEMIC PROFESSION. NATIONAL, DISCIPLINARY AND INSTITUTIONAL SETTINGS / B. Clark (ed.). Berkeley: University of California Press, 1987.

9. Режим доступу: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03797720500083922?journalCode=chee20>
10. Там же.
11. Режим доступу: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03797720500083922?journalCode=chee20>
12. Там же.
13. Там же.
14. Friedland R., Alford R.R. Bringing Society Back// SYMBOLS, PRACTICES, AND INSTITUTIONAL CONTRADICTIONS: THE NEW INSTITUTIONALISM IN ORGANIZATIONAL ANALYSIS/ W.W. Powell, P.J. DiMaggio (eds.). Chicago: University of Chicago Press, 1991, P.243.
15. Режим доступу: <http://www.iau-aiu.net/content/new-iau-mco-guidelines-institutional-code-ethics-higher-education>
16. Там же.
17. Режим доступу: https://www.coe.int/t/DG4/EDUCATION/etined/Etined_EthicalPrincipes_en.pdf
18. Там же.
19. Режим доступу: https://www.coe.int/t/DG4/EDUCATION/etined/Etined_EthicalPrincipes_en.pdf
20. Режим доступу: https://www.coe.int/t/DG4/EDUCATION/etined_en.asp
21. Режим доступу: <http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2015-07-17/2015.pdf>
22. Там же.
23. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
24. Т. Фініков. Корупційний тиск у сфері вищої освіти: чинники і розвиток “середовища” протидії. // В кн. Прозорість і корупція в системі вищої освіти України: 3б. матеріалів конф. (21 – 22 листоп.2002 р., м. Львів). – К.: Таксон, 2003. – с.169.

25. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. – М., 2002. – с.281 – 296.
26. Бен-Дэвид, Д. Роль ученого в обществе. – М.: Новое литературное обозрение, 2014, сс.327 – 328.
27. Сакс М., Олсоп Дж. Социология профессий: государство, медицина и рынок в Великобритании. 2003. Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru/text/18171705/>
28. Режим доступа: <http://www.academicintegrity.org/ica/home.php>
29. Режим доступа: <http://link.springer.com/journal/10805>
30. Режим доступа: <http://www.aabri.com/jabe.html>
31. Режим доступа: <http://link.springer.com/journal/10805>
32. Режим доступа: <http://www.aabri.com/jabe.html>
33. Режим доступа: <http://www.globethics.net/>
34. Режим доступа: <http://www.globethics.net/library/overall-search>
35. Режим доступа: <http://www.globethics.net/web/gef/conference-2016>
36. Режим доступа: <http://academicintegrity.curtin.edu.au/>
37. Режим доступа: <http://life.curtin.edu.au/learning-support/improve-your-skills.htm>
38. Режим доступа: <http://libguides.library.curtin.edu.au/endnote-online>

Т. Добко

В. Турчиновський

АКАДЕМІЧНА КУЛЬТУРА ТА ДОБРОЧЕСНІСТЬ, ЯК СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Leges sine moribus vanae
Закони без звичаїв не діють

Горацій.

Так звучать слова Горація у гаслі Університету Пенсильванії¹. Так, на нашу думку, мало б сьогодні звучати гасло кожного українського університету, який прагне готувати нові покоління громадян для нової України.

Адже не лише інституційні проблеми і економічні труднощі, не лише війна і зовнішня агресія гальмують трансформацію і перезавантаження нашої країни. Великим гальмом для появи нової України є спосіб мислення людей, котрі ухвалюють рішення і формують обличчя країни, а також чималої маси громадян, які орієнтуються на них. Недостатньо

замінити одні процедури на інші. Потрібна докорінна зміна культури суспільної взаємодії.

Страх перед змінами, толерантність до корупції, пристосуванство і створення “для себе улюбленого” зони комфорту при будь-якій владі, зловживання патріотичною риторикою без реального патріотизму і “зацикленість” на матеріальному споживанні не дозволяють нам перейти від Революції Гідності до країни гідності — економіки гідності, політики гідності, освіти гідності, медицини гідності, тощо.

Для прориву Україні потрібна нова якість взаємодії між людьми. Наш головний капітал для майбутнього — це креативні люди з їхнім інтелектом, винахідливістю, мотивацією і творчими здібностями. Успіх для них — це не лише більше, швидше і оптимальніше, а й краще, гарніше, цікавіше, шляхетніше, справедливіше і людяніше.

Чи спроможні українські університети стати осередками підготовки і виховання таких людей згідно із засадами професіоналізму, патріотизму і порядності!? Якою є роль університету у допомозі молодій людині виробити належний світогляд і адекватні ціннісні орієнтири? Чи зможуть університети стати кузницею не лише знань, а й світоглядних переконань, які перетворюють студентів у речників правди, толерантності й честі?

Уважний погляд на сьогоднішню систему університетської освіти в Україні легко виявить, що формування нової академічної культури на принципах академічної свободи, суспільної відповідальності, пошани до людської гідності і дотримання академічної доброчесності ще не стало внутрішнім запитом і усвідомленим порядком денним університетських

корпорацій, здатними мотивувати їх на інституційні та системні зміни.

Радше навпаки, ми продовжуємо спостерігати системні деформації у просторі університетської культури, декларовані цінності та принципи якої радикально контрастують із практикою університетського життя. Цей розрив створив простір для корупції, яку в широкому значенні цього слова можна трактувати як зіпсуття, виродження і деградацію світогляду, стосунків та взаємодії у середовищі університетської адміністрації, викладачів і студентів. Наслідком корупції в університетах стає не тільки падіння якості освіти та рівня наукових досліджень, а й формування своєрідної університетської антикультури, яка інструменталізує особу викладача і студента, не даючи скластися культурі довіри, поваги, відповідальності, якості та взаємної співпраці.

Як змінити ситуацію? Завдяки новій редакції Закону України “Про вищу освіту” започатковано створення не просто правової оболонки для протидії окремим зловживанням академічною доброчесністю², а й обрано вірний і дійовий напрям запобігання порушенням академічної етики — прозорість і підзвітність діяльності вищих навчальних закладів. Немає кращих ліків від корупції, ніж забезпечення прозорості повноважень, процедур і результатів інституційної діяльності.

На рівні університету дотримання засад академічної чесності має стати частиною чіткої інституційної політики, підкріпленої бажанням та рішучістю запровадження нової моделі і принципів академічної взаємодії. Кожен університет може підбирати найбільш зручні для нього засоби

врегулювання цих питань, формуючи етос академічної честності та відкритості.

Дехто розпочинає із боротьби зі списуванням та плагіатом, даючи чітке визначення, чим є одне і друге, як на рівні університету, так і в робочих навчальних планах окремих курсів. Інші формулюють кодекс академічної честі і приймають на викладацьку посаду тільки після засвідчення особою, що вона ознайомилася з його змістом і готова дотримуватись його положень. Одні університети вводять окрему посаду омбудсмена з широкими повноваженнями і порівняно незалежним статусом, необхідним для успішного вирішення трудових конфліктів; інші створюють студентські етичні комітети для підвищення відповідальності самих студентів за порушення академічної етики.

Але й цього замало. Відторгнення корупції повинно бути не лише справою сумління окремого науковця чи інституції, а й стати *mauvais ton* в межах всієї інституційної культури академічного середовища в Україні. Це вимагає відваги від окремих індивідів та інституцій з тим, щоб поплисти проти течії та назвати речі своїми іменами, часто при цьому наживаючи собі ворогів внаслідок розвінчання псевдонаукової продукції. Іншими словами, це вимагає прийняття всіма нульової толерантності до проявів академічних зловживань. Конкретно, це може виявлятися у відмові брати участь в наукових конференціях, де спікерами є визнані плагіатори, готовності захищати свою інтелектуальну власність у суді, громадському протесті проти присудження звань/ступенів чи інших відзнак особам, що себе скомпрометували серйозними порушеннями академічної етики, тощо.

Академічній спільноті самій зробити це вкрай складно, якщо немає системи підтримки з боку громадянського суспільства. Запит на академічне середовище, вільне від корупції, ще не сформувався серед молодих людей, які прагнуть навчатися в українських ВНЗ. І він навряд чи сформується, поки молоді люди не зрозуміють і не відчують на власному досвіді, що життєвий успіх передусім залежить від якості їхнього навчання, а отже від їх знань, умінь і етичних настанов, а не від відповідних знайомств чи зв'язків. Якщо більшість населення країни й далі вважатиме, що жити відповідно до етичних принципів — це означає бути невдахою, що постійно опиняється на маргінесі та не може досягти успіху в суспільстві, то годі дивуватися тому, що люди з легкістю і масово поступаються принципами, коли це стає невигідно. На нашу думку, в українських обставинах запит на вільну від зловживань академічну культуру, як необхідну передумову академічної якості і фахової підготовки в системі освіти, повинен надійти від вітчизняного бізнесу. Адже тільки якість людського капіталу є гарантією створення продуктів з високим рівнем доданої вартості, а отже переходу від сировинної економіки до економіки знань й успішної інтеграції українських компаній у світову господарську систему.

Ціннісна орієнтація університету має бути відображена у його місії, візії, стратегії розвитку³. Справжні цінності здатні об'єднувати людей в цілеспрямовану згуртовану спільноту, мобілізувати їхню солідарність у кризові моменти. Вони звільняють людей від фіксації на суто вузькому приватному інтересі і зобов'язують турбуватися про спільну справу.

Найбільша інновація — це людина, а найважливіша реформа це — зміна ментальності, яка виявляє себе у відкритості

до нових цінностей та нових суспільних стандартів. Стануть іншими університети, іншим стане усе суспільство.

Зараз в Україні понад сімдесят відсотків молодих людей, які закінчують середню школу, продовжує навчання у школі вищій. Звуження простору корупції і творення здорової культури у вищій освіті може стати дійовим засобом постання нової культури суспільних відносин в цілому.

Сьогодні вища освіта України потребує того, що англійською мовою називають *agents of change* (чинники змін). Потрібно, щоб хтось став промотором, каталізатором докорінних змін в академічному середовищі. Мова зовсім не йде про якусь руйнівну чи агресивну силу. Йдеться про переконливі приклади того, що моральні принципи, цінності, академічна автономія та якісне викладання й дослідження можуть бути реалізовані в Україні.

Так має з'явитися критична маса учасників академічного життя, для котрих ідеали наукової чесності і добросовісності, прозорості і самокритичності, діалогу і об'єктивності перетворюються на джерело захоплення і натхнення та поступово стануть імперативом для ширшого академічного середовища.

Окреслюючи джерела та принципи академічної культури хотіли б зазначити, що історія має значення і навести близький нам приклад Українського католицького університету.

В питаннях доброчесності і творення нової академічної культури нам навряд чи вдасться уникнути питання Тертуліана "Що спільного між Атенами і Єрусалимом?"⁴. Коли йдеться про зловживання академічною етикою, повинна запанувати *zero-sum game* (гра із нульовою сумою). Або ми, або вони. Таким чином, політика нульової толерантності до

академічної нечесності повинна стати принциповою вимогою та передумовою змін.

Ефективним інструментом протидії зловживанням в традиційній системі вищої освіти і промоції нової ціннісної парадигми є постання альтернативних незалежних освітніх осередків. Нове вино слід наливати у нові міхи, а не просто латати діри у старих. Потрібно підвищувати здорову конкуренцію і пропонувати молодим людям можливість вибору між якісними пропозиціями на ринку вищої освіти. Цьому вже служать МООС, зокрема Прометеус⁵; незалежні провайдери освітніх послуг на зразок Lviv IT School⁶; сучасні альтернативні осередки післядипломної освіти для вчителів на зразок “Про. Світ”⁷; програми формування лідерів на зразок Української академії лідерства⁸. Таким осередком у сфері формальної освіти є Український католицький університет (УКУ) у Львові.

Під цим кутом зору УКУ безперечно заслуговує на окремий аналіз (*case study*), який би міг бути корисним усім, хто сьогодні працює над запровадженням нових освітніх моделей та підходів в українській освітній сфері. За браком місця дозвольте поділитися лише деякими елементами корпоративної культури УКУ, які, на нашу думку, можуть бути успішно адаптовані і в інших академічних спільнотах.

УКУ виник у час масштабних суспільних, соціальних і політичних трансформацій, пов’язаних із розпадом радянської держави та зникненням комуністичної ідеології і системи цінностей, які вона пропагувала. Досвід УКУ є досвідом створення університету у просторі пострадянської та посткомуністичної культури, основним викликом для якої стало додання ціннісного вакууму віджилої ідеології.

У чому джерела академічної культури УКУ? Визначальними для її формування стали два чинники. По-перше, вже сама постановка питання про створення католицького університету у Львові на початку 90-х несла у собі зерна майбутнього академічного етосу. Засновники університету не раз публічно згадували про те, що створити просто ще один університет, який би тільки “примостився” у довгій шерензі із понад сотні українських вузів, ніколи не було і не є ані цікавим, ані стимулюючим завданням. Цікавою і надихаючою, натомість, є спроба ввійти у сучасний український і світовий контекст з пропозицією переосмислення ролі та призначення, а, можливо, й формату сучасного університету. Питання не лише у тому, щоб запропонувати свіжий погляд на теорії, концепції та моделі функціонування університету. Основне завдання полягало у створенні інституції, яка була б впізнавано університетською за своїм характером і водночас інноваційною, живою, динамічною, вкоріненою у цінностях та готовою до інституційного лідерства в академічному й публічному просторі, а також до виховання лідерів XXI століття.

Другим потужним чинником, який впливав і продовжує впливати на формування етосу УКУ наприкінці XX – на початку XXI століття, стала історія університету, яка розпочинається ще у довоєнному Львові через заснування Митрополитом Андреем Шептицьким Богословської Академії у 1928 році. В умовах радянської влади Академії було заборонено проводити освітню й виховну діяльність, а тому у 1944 році вона фактично перестала існувати. Але у 1963 році Патріарх Йосиф Сліпий, якому після 18 років таборів, радянська влада за наполяганням Святого Престолу дозволила виїхати до Риму,

створив Український католицький університет у Римі. Цей УКУ став важливим осередком інтелектуального, духовного та церковного життя для українців у діаспорі. У цьому контексті важливо зазначити, що єпископ Борис (Гудзяк), теперішній президент та засновник УКУ у Львові, свого часу належав до студентського середовища римського УКУ і мав нагоду з перших уст почути історію університету та захопитися візією УКУ.

Таким чином, в 1994 році, коли у Львові було відновлено Львівську богословську академію, яка згодом переросла в Український католицький університет, традиції і історія цієї інституції у XX столітті стали важливим фактором формування академічної культури й етосу молодого закладу вищої освіти, який народжувався у пострадянському просторі часто ще радянської ментальності.

Якщо підсумувати викладені думки, можна сказати, що заклик Глави УГКЦ (1944-1984) Патріарха Йосифа Сліпого “великого бажати”⁹ творить духовний, інтелектуальний і управлінський контекст сучасного УКУ.

Провідники УКУ добре розуміють, що будують університет не у вимірі їхньої фантазії, мрій чи бажань, а у конкретно-му часі та просторі — зі своїм політичним, суспільним, культурним та економічним контекстом. Перед тим, хто намагається перегорнути попередню сторінку української історії, не раз постає запитання, як із досвіду тоталітарності і “совковості” може народитися інший формат суспільних стосунків та вкоріненість у нових цінностях.

Промовистим індикатором реальності наслідків тоталітаризму є брак довіри між людьми і відчуття несвободи.

Згасання довіри у міжособовому просторі означає звільнення цього простору спочатку для недовіри та байдужості, а згодом наповнення його страхом. Люди, атомізовані недовірою та паралізовані страхом, є ідеальним матеріалом для диктаторських експериментів і конструювання авторитарних відносин.

УКУ цілеспрямовано, системно і послідовно будує свою академічну культуру на тому, що часто у сьогоднішньому світі вважається найменш тривким і надійним, а саме на міжособистісних стосунках. Етос УКУ є плодом постійного зусилля, спрямованого на плекання середовища, в якому у просторі взаємної довіри самотутність кожного стає даром для усіх інших. Досвід зцілення від страху й недовіри приходить як досвід пережиття автентичності людських взаємин.

Одне з основних завдань університету полягає у вихованні вільної людини. УКУ інституційно налаштований на освітній та виховний процес, який формує людину достатньо зрілу, щоб бажати відповідально пройти дорогою свободи. Звідси переконання, що університет має бути місцем, де повіряється внутрішній компас людини і вміння позиціонувати себе у моральному і ціннісному просторі. Якщо стосунки технологізуються і інструменталізуються, тоді примітивізується й свобода, стаючи плиткою і обмеженою. Натомість молода людина зростає у свободі, коли відкривається на спілкування, шануючи гідність інших¹⁰.

Однією із яскравих ілюстрацій плекання етосу УКУ є спонсорування Колегіуму імені Патріарха Йосифа Сліпого¹¹. Із відкриттям Колегіуму університет радикально відійшов від традиційної концепції студентських гуртожитків, які зазвичай

виконують лише функцію “готелю для студентів” і не розглядаються як місце формування особистості. Натомість, Колегіум УКУ є простором будування, місцем виховання, спілкування, духовного життя, спільного навчання, праці та відпочинку для його мешканців. Інноваційність цієї моделі закладені вже в самій архітектурі спільноти Колегіуму, яка складається не лише зі студентів, а й тьюторів (академічних і адміністративних працівників УКУ), які разом зі своїми родинами мешкають у Колегіумі. Тут також функціонує Центр розвитку особистості, гостями якого стають провідні викладачі і дослідники, дипломати, юристи, бізнесмени, митці, професіонали у різних сферах, відкриті до спілкування із студентами та пропозиції їм свого життєвого і професійного досвіду. До середовища Колегіуму теж належить невелика спільнота монахинь, а також спільнота друзів УКУ — людей із особливими потребами, з якими університет пов’язують давні й плідні взаємовідносини. Друзі УКУ з розумовими вадами є для студентів професорами людських стосунків. Вони наділені винятковим даром знімати маски, усувати страхи і відновлювати щирість і відкритість до іншого.

Окрім формування простору інноваційних академічних досліджень та навчання, УКУ також плекає і власний простір виховання свободи, “пряmostояння” та утвердження внутрішнього морального стержня у молодій людині. Людина лише тоді входить у зрілість, коли починає брати на себе певні зобов’язання. В університеті важливо дати студентам нагоду відчутися ціну різних зобов’язань, відповідальність за себе і своїх колег. Адже після ситуації, де за них відповідали батьки, молоді люди переходять до дорослого життя.

Університет має бути місцем, де молода людина зможе розвинути свою гідність і прагнення до інтелектуального життя. На нашу думку, дуже важливо у цьому зв'язку застосовувати рольові моделі. Існує ризик, коли студент повністю занурюється в книжки і не бачить, що відбувається навколо у світі. Для молодої людини важливо побачити зразки, приклади людей і того, що і як вони роблять. Тому УКУ запрошує авторитетних людей для організації формальних і неформальних зустрічей зі студентами. При цьому ставимо собі питання, чи є в публічному житті цих людей якісь елементи, які би можна було запропонувати студентам як приклад для наслідування. Важливо побачити життя через оптику тих людей, які є цікавими, успішними, принциповими у своєму громадянському житті. Адже, якщо правий Аристотель, то шляхетний приклад є більш дієвий, ніж теорія шляхетності.

В УКУ сповідують методологічний, а не ідеологічний підхід до навчального процесу і дослідження світу. В основі цього методу лежить запрошення відкритися на багатоголосся, складність і проблематичність дійсності; формувати імунітет супроти схильності знаходити остаточні й прості рішення; не вкладати дійсність у “прокрустове ложе” зручних схем на політичне чи будь-яке кон'юнктурне замовлення; пропонувати опцію віри в неідеологічний спосіб і не перетворювати Бога у пістолет, щоб із нього поцілити у Маркса¹²; пропонувати молодим людям свіже, переконливе, спокійне, ненав'язливе і просто гарне християнське свідчення.

Важливим елементом академічної культури УКУ є волонтерство, яке полягає у готовності жертвувати свій час для громадських справ і робити це безкорисливо. Це дозволяє долати

комплекс “вежі зі слонової кістки”. При прийнятті когось на роботу для університетського менеджменту важливо переконатися, чи готова ця людина попрацювати для інших, а не тільки для себе. Щоб привабити студентів до волонтерської праці, сформовано портфоліо, в якому висловлені певні очікування та орієнтири Університету щодо громадського служіння. Так студент усвідомлює, що кожен випускник Університету має проявити себе у добровільному соціальному служінні. Для нього це має стати *conditio sine qua non* (“умова, без якої не обійтися”) навчання в УКУ, що поступово формує чуттєвість і сприйнятливність до соціальних проблем і викликів впродовж університетських студій.

Академічна культура не може бути перенесена чи запозичена. Як правило, вона вистраждана ціною спроб і помилок, ціною постійної комунікації та саморефлексії університетської спільноти над собою і своїм проектом. Вона не є раз і назавжди сформованою і сталою, а потребує постійного оновлення і підживлення. Але наполеглива праця над нею, як показує досвід УКУ, себе виправдовує стократ. Упізнавана академічна культура є не лише візитною карткою, а й відчутною конкурентною перевагою університету.

Вона є не предметом розкоші, який з’являється лише тоді, коли всі системи управління та забезпечення діяльності вищого навчального закладу вже налагоджені і добре працюють. Академічна культура створюється повсякчас, з перших кроків існування і є дуже важливим чинником покращення управління, забезпечення академічної якості і фінансової оптимізації діяльності університету.

Здорова академічна культура є безцінним символічним капіталом навчального закладу, знаходить своє вираження у писаних і неписаних нормах, які визнаються університетською спільнотою не стільки з огляду на букву законодавства, скільки на дух і етос навчального закладу. Вона охоплює широкий спектр явищ, які регулюють і визначають внутрішнє життя установи на основі сформованого консенсусу, традиції, академічних звичаїв. Вони не завжди піддаються універсалізації і творять неповторний профіль того чи іншого університету¹³.

Використані джерела:

1. LEGES SINE MORIBUS VANAE (<http://www.upenn.edu/>, http://www.archives.upenn.edu/history/features/vis_obj/heraldry/arms1.gif).
2. Йдеться про плагіат в дисертаційних дослідженнях.
3. Ілюстрацією ціннісної орієнтації університету може послужити документ “Пам’ятка про цінності та ідентичність Українського католицького університету” (<http://ucu.edu.ua/files/2015/09/pamyatka-pro-tsinnosti-ta-identychnist-uku.pdf>).
4. Tertulian, THE PRESCRIPTION AGAINST HERETICS, Kessinger Publishing 2004, 12.
5. Прометеус - <http://prometheus.org.ua/>
6. LVIV IT SCHOOL - <http://lits.com.ua/>
7. Про.Світ - <http://www.prosvitcenter.org/uk/>
8. УАЛІ - <https://www.facebook.com/ualeadershipacademy/>
9. Послання Патріарха Йосифа (Сліпого) “Μεγαλα αιτεσθε!” (Великого бажайте!) (<http://www.sde.org.ua/home/archive/item/1959-poslannya-patriarkha-josyfa-slipogo-vel-baz.html>)
10. <http://ucu.edu.ua/files/2015/09/polozhennya-pro-duhovnu-gromadyansku-j-akademichnu-svobodu.pdf>
11. <http://collegium.ucu.edu.ua/>
12. Вітольд Ёмбрович, Щоденник, Т.1 1953-1956, Київ: Основи, 1999, с. 51.
13. <http://ucu.edu.ua/files/2015/09/pamyatka-pro-etos-uku.pdf>

В. Хмарський

ACADEMIC INTEGRITY В США: КІЛЬКА СПОСТЕРЕЖЕНЬ 2015 РОКУ

*Я сподіваюсь,
що завжди матиму достатньо твердості і доброчесності,
щоб відстояти те, що я вважаю найбажанішим зі всіх звань –
репутацію чесної людини*

Дж. Вашингтон

Кілька минулих років новітньої історії України красномовно продемонстрували, що у вітчизняного суспільства нарешті розв'язана дилема: якого геополітичного і цивілізаційного вектору триматись — “західного” чи “північно-східного”. Очевидно, що основним цивілізаційним трендом для сучасної України є прагнення до досягнення як в економічному, так і у суспільно-політичному й культурному розумінні, тих стандартів, які ми традиційно визначаємо як “західні”. Після Революції Гідності бажання цього в українському суспільстві очевидне, незважаючи на запеклий опір “старої” системи. Важливо й те, що й західний світ позитивно реагує

на бажання здорових сил в Україні оновити свою країну, рухається назустріч, пропонуючи низку проектів, що дають можливість вивчити кращий світовий досвід у різноманітних царинах суспільного буття. Одним з них стала програма “ACADEMIC INTEGRITY IN THE U.S.”, яку організувало у 2015 р. посольство Сполучених Штатів Америки в Україні.

Насамперед хотілося б зробити кілька вступних ремарок. Перша з них торкається самого поняття, яким користуватимемося у подальшому — *academic integrity*. Словосполучення, що зараз активно циркулює у різноманітних суспільних сферах, має дві складові. З першою з них — *academic* — простіше. Воно походить від слова “Академія”, відомого ще з доби античності, як назва школи, у якій в IV столітті до н.е. читав свої лекції Платон¹. У добу Відродження Академія Платона стала зразком для різноманітних товариств, що займались розвитком мистецтв і наук. У модерну епоху академією почали називати наукові та навчальні установи найвищого рівня. Отже, поступово похідним від “академії” став прикметник “академічний”. Вітчизняні тлумачні словники свідчать, що цим визначенням почали називати все те, що пов’язано з найвищим рівнем у царині наук чи мистецтва — академічний рівень, академічний театр тощо, а також використовувати його як синонім до поняття “навчальний” — академічна група, академічна відпустка тощо. У західному світі традиція приблизно така сама. Наприклад, “Новий Вебстерівський словник” кінця XX століття подає два основних значення поняття “*academic*”, з яких можна виділити ще кілька: 1) науковий (*scholarly*); 2) що стосується школи, коледжу чи університету; 3) що більше має теоретичний інтерес, ніж практичну цінність; 4) член

університету; 5) що стосується школи Платона (буквально *academicus* — із середньовічної латини). Причому від цього поняття відокремлене інше — “*academical*” (те, що має стосунок до коледжу чи університету) та “*academician*” (член академії, особливо у випадку вчених або мистецьких товариств). Перший з наведених термінів, який вживається частіше, входить до словосполучень “*academic art*” (академічне мистецтво) та “*academic freedom*” (академічна свобода, що тлумачиться як інтелектуальна свобода у викладанні та навчанні без побоювання необґрунтованого звільнення або інших санкцій)² і, отже “*academic integrity*”.

Друга складова — “*integrity*” — більш складна для розуміння і сприйняття. Адже вона походить від пізньолатинських слів “*integer*” (ціле число), “*integrare*” (складати ціле) або “*integritas*” (цілісність). Переважна більшість слів з цим коренем стосуються математики. І лише термін “*integrity*” має виключення, оскільки на перше місце з трьох тлумачень поставлено “моральну чистоту”, “порядність” (*moral soundness, probity*), а потім — “цілісність, завершеність” (“*wholeness, completeness*”) та “якість або стан недоторканності” (“*the quality or state of being unimpaired*”)³. Самого ж терміну “*academic integrity*” у словнику немає. У лексичному й фразеологічному сенсі у минулому столітті і вітчизняному академічному тезаурусі це поняття годі й шукати.

Отже для сучасної української мови назване вище словосполучення є порівняно новим, що й породжує його різноманітні переклади — академічна чесність (найпоширеніший), академічна порядність, академічна доброчесність тощо⁴. Так, зокрема на “круглому столі” “Академічна чесність як

системна проблема вищої школи України: університет, викладач, студент”, який організували й провели 16 липня 2015 р. в інформагентстві Укрінформ Інститут розвитку освіти, Східноукраїнський фонд соціальних досліджень за підтримки Міжнародного Фонду “Відродження”, було використано цей термін у різних інтерпретаціях: “академічна доброчесність” (Г. Касьянов, 1-а хв.), “академічна чесність/нечесність” (Т. Фініков, 41-а хв.), та інші. Зазначимо, що присутній там міністр освіти і науки України С. Квіт (67-а хв.) звернув увагу на термінологічні складності у перекладі понять, що зараз входять до академічного обігу разом із світовим досвідом⁴. Щоправда на самому заході мова йшла більше про академічну культуру вищої школи та плагіат, що є лише складовою частиною об’єкту нашого розгляду.

У популярному сьогодні сучасному електронному словнику знаходимо три основних значення терміну “integrity”: 1) дотримання моральних та етичних принципів (adherence to moral and ethical principles); стійкість моральних якостей (soundness of moral character); чесність (honesty); 2) перебування в стані цілісності, повноти або незменшення (the state of being whole, entire or undiminished), наприклад — зберегти цілісність імперії (to preserve the integrity of the empire); 3) здоровий, неушкоджений або ідеальний стан (a sound, unimpaired or perfect condition), наприклад — цілісність корпусу корабля (the integrity of a ship’s hull). Отже, очевидно, що 1) моральний аспект значення перенесено цього разу на перше місце, і 2) там воно близьке поняттю “чесності”⁵.

Втім останніми роками у віртуальному просторі розгорнулася дискусія щодо спільного і відмінного між “honesty” та

“integrity”, причому у широкому діапазоні суспільного використання — від комерції до теології⁶. Вважаємо за потрібне звернути увагу на нюанси у використанні обох термінів у згаданих дискусії. Для зручності “honesty” перекладатимемо як “чесність”, а “integrity”, як “порядність”, наприклад: Honesty is being true in what you say, while integrity is being true in what you do (Чесність — бути правдивим у тому, що ти говориш, а порядність — у тому, що ти робиш); Honesty is giving your word, integrity is keep in git (Чесність — давати слово, порядність — дотримуватись його); Honesty is about adherence to the facts. Integrity is about conduct (Чесність — це про дотримування фактів. Порядність — це про поведінку); Honesty is the quality of being truthful and sincere, when a person refrains from lying to others and cheating. Integrity refers to doing the right thing at all times (Чесність — це якість бути правдивим і щирим, коли особа утримується від брехні іншим та омані. Порядність — робити правильні речі завжди); You can have honesty without integrity, but you can not have integrity without honesty (Ви можете бути чесним без порядності, але не можете бути порядним без чесності). Отже, “honesty” можна визначити як правдивість у словах, а “integrity” — як чесність або порядність у поведінці⁷.

У подальшому будемо використовувати словосполучення “академічна порядність” та “академічна чесність” як синонімічні. Вважаємо, що відрізнити їх і перекладати двома різними термінами доречно лише у випадках, коли обидва слова — “honesty” та “integrity” наявні у одному твердженні. Для розуміння поняття “academic integrity” сьогодні у віртуальному просторі запропоноване таке формулювання:

академічна порядність — це моральний кодекс або етична політика академічного середовища, що включає такі цінності як уникнення омани чи плагіату, дотримання академічних стандартів, чесності і ретельності у дослідженнях та академічних публікаціях⁸.

Друга ремарка присвячена проблемам етики у ретроспективному аспекті. Адже згадаємо, що поняття академічної чесності є продуктом модерної науки, що сформувалася в період з кінця XVIII до початку XX ст. Це не означає, що у минулому вітчизняного модерного суспільства не була присутня проблематика наукової етики. Наведемо лише кілька красномовних прикладів.

Перший — з історичної науки. Це конфлікт між харків'янином Дмитром Багалієм та киянином, а згодом одеситом, Іваном Линниченком. Перший з них у вересні 1882 року (всього через два роки і чотири місяці після завершення історико-філологічного факультету) захистив у Києві магістерську дисертацію “Історія Сіверської землі до половини XIV століття”. А другий — через рік опублікував у петербурзькому виданні “Журнал Министерства народного просвещения” розгромну рецензію на неї. Він довів, що з 310 сторінок дисертації Д. Багалія понад 100 виявились запозиченням з невеликої кількості дуже відомих праць, ще стільки ж — переклад з літописів на тогочасну російську мову, а решта — лише забезпечення текстового зв'язку між наведеними фрагментами. Причому рецензент ретельно вказав численні дослівні запозичення з праць відомих науковців, які автор подав як свої: “Автор вельми часто змішує свою особистість, свої думки з особистістю й думками інших письменників”. Рецензія

мала неабиякий резонанс, але наслідки її не були вагомими. Д. Багалій не втратив уже здобуту кафедру у Харківському університеті. А І. Линниченко ускладнив свої стосунки з науковим керівником, низкою колег по цеху, які вважали пріоритетним швидке написання дисертацій й просування “своїх” по кар’єрних сходах.

Цю історію докладно дослідив відомий український історик Олексій Толочко, який на початку 90-х років XX століття поставив слушні запитання до своїх сучасників: “Що вирішує долю вченого і його праць: наукове сумління чи корпоративна солідарність? Скільки у науці важать партійні симпатії?”⁹. До честі Д. Багалія додамо, що це був єдиний випадок у його професійній біографії. У подальшому він не припускався подібних речей, написав низку фундаментальних праць і став, уже на початку радянської доби, одним з лідерів історичної науки в Україні. Більше того, дозволимо собі припущення, що саме ця історія стала тим потужним імпульсом, який впродовж всього життя стимулював Д. Багалія доводити, що ситуація з його магістерською дисертацією була лише дошкільною випадковістю.

Поява статті О. Толочка в цей період також є симптоматичним — адже серйозні науковці намагались ще на початку перехідної доби ставити питання академічної порядності. Проте у перше десятиліття незалежної України ця проблематика так і не потрапила у фокус суспільної уваги. Одним з кращих індикаторів стану справ можна вважати захист у 2000 р. докторської дисертації тодішнім головою Донецької обласної державної адміністрації та Донецької обласної ради народних депутатів (суміщення само по собі було порушенням

закону), а згодом прем'єр-міністром і президентом України В. Ф. Януковичем на тему “Управління розвитком інфраструктури великого промислового регіону”.

Завершення періоду “дикого капіталізму” 90-х рр., стабілізація економічної ситуації на межі століть, формування нової політичної еліти, намагання запровадити засади правової держави повернули у наукове середовище дискусію щодо принципів здійснення наукових досліджень. Проблематика академічної чесності стала предметом чисельних публікацій керівника міжнародного відділу Миколаївського державного університету імені Петра Могили Володимира Ромакіна. У статті 2002 року він проаналізував загальні проблеми академічної чесності у вищих навчальних закладах України і показав її відсутність як важку соціальну хворобу, лікуванню якої має суттєво сприяти інтеграція вітчизняного академічного середовища у світове. У цій праці були наведені численні приклади відповідного досвіду університетів США. Зауважимо, що в англomовній анотації для визначення академічної чесності використано термін “academic honesty”¹⁰.

Впродовж наступного десятиліття з'явилась ціла низка публікацій, присвячених академічній чесності, причому з очевидним зацікавленням у знайомстві з досвідом США. До них слід віднести: 2003 р. — В. Струнсе “Місія досяжна: підвищення академічної чесності в українській освіті”; Рей М. Джонс “Академічна корупція в Україні”; 2005 р. — Т. Ярошенко “Академічна нечесність та політична культура: порівняльний досвід (Україна – США)”; 2006 р. — В. Ромакін “Академічна етика як передумова верховенства права”; 2008 р. — М. Гриньова “Специфіка структурної організації та змісту діяльності

студентського самоврядування у вищих навчальних закладах США”; Л. Рижак “Євроінтеграція вищої освіти України: аксіологічний вимір”; 2009 р. — О. Цокур “Кодекс честі” в системі вищої освіти США”; 2010 р. — В. Ромакін “Мотивації, переконання та поведінка українських і американських студентів бакалаврату щодо норм академічної культури”; 2012 р. — Ю. Калиновський “Академічна чесність як чинник правового виховання студентської молоді”¹¹.

Наприкінці березня 2014 р. відбулась IX науково-практична інтернет-конференція “Альянс наук: вчений — вченому”, на якій чотири дослідники з трьох країн — Н. Гапон, А. Худзіцка-Чупала, С. Бортер та А. Люпіна-Вегенер (Польща, Україна, Швейцарія) оприлюднили доповідь “Формування академічної чесності у вищій школі: крос-культурний аналіз”. Цікавий матеріал було узагальнено в соціологічному дослідженні “Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку”, проведеному в 2015 році Східноукраїнським Фондом соціальних досліджень спільно з Інститутом соціально-гуманітарних досліджень Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Саме у контексті посилення громадської уваги до проблем дотримання академічної доброчесності в Україні слід розглядати програму “Академічна чесність в США”, що була здійснена у лютому 2015 р.

Автором обрано хронологічний принцип викладу матеріалу, що дозволило дати загальну уяву про перебіг проекту, а також окреслити основні джерела, що стали об’єктом аналізу. Величезний масив інформації, який потрапив в

розпорядження учасників — виступи доповідачів, запитання/відповіді до них, ремарки під час кулуарних обговорень, що відбулись в особистих нотатках, неформальне спілкування з великою кількістю різноманітних осіб, ознайомлення з довідковими матеріалами до зустрічей, відвідання в ході підготовки до подорожі, під час неї та після неї величезної кількості сайтів — не завжди піддається точній ідентифікації та верифікації. Тому наголосимо, що у тих випадках, коли викладена інформація не підтверджена відповідними посиланнями, її варто сприймати радше як власний наратив автора.

Для участі у програмі за допомоги Міністерства освіти і науки України було сформовано групу з восьми науковців, які представляли всі регіони України. Учасники зібрались 5 лютого у посольстві США у Києві, де зустрілись з організаторами програми. Під час зустрічі було підкреслено, що у вищій школі США проблематиці академічної чесності, моніторингу за її дотриманням, охороні інтелектуальної власності приділяється особлива увага. Належне місце також було приділено нормам нового Закону України “Про вищу освіту” (2014 р.) про відповідальність здобувача, наукового керівника, офіційних опонентів, спеціалізованої вченої ради за прийом до захисту / захист дисертації (наукової доповіді), в якій виявлено академічний плагіат, визначена роль Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти в дотриманні академічної етики¹².

Сама програма була реалізована в період з 15 по 28 лютого 2015 року. Адміністратором програми став Міжнародний центр “Меридіан” (MERIDIAN INTERNATIONAL CENTER), що тісно співпрацює з Національною радою для іноземних

відвідувачів або Global Ties. До її маршруту було включено об'єкти, що знаходяться у Федеральному окрузі Колумбія (Вашингтон) та штатах Пенсильванія (Піттсбург), Юта (Солт-Лейк-Сіті, Прово), Массачусетс (Бостон).

Перебування у столиці США тривало з 15 по 18 лютого 2015 р. Воно розпочалося з організаційної зустрічі, на якій відбулося загальне ознайомлення з сучасною американською культурою, організацією освіти та системою вищої освіти у США. Наступним елементом програми стало відвідування Вищої школи політичного управління Університету Джорджа Вашингтона (GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY або GWU), де директор магістерської програми із законодавчих питань доктор Стівен Білле (Steven Billet) прочитав оглядову лекцію про особливості державно-політичної системи та федеральної системи управління у США. Головний висновок полягав у тому, що складна, але ефективна система урядування, що створена у США дозволяє забезпечити координацію зусиль всіх штатів та здатна належним чином відповідати на виклики часу, в тому числі і у царині вищої освіти.

Цікавою була зустріч з редактором і одним з трьох засновників інтернет-газети INSIDE HIGHER ED (IHE “Вища освіта зсередини”) Скотом Джашиком (Scott Jaschik). Він представив це видання як нову модель мас-медіа, яка дає можливість максимально швидко забезпечити професійною інформацією академічне середовище. Стаття С. Джашика “Plagiarism Prevention Without Fear”¹³, яку він опублікував у 2010 р., інспірувала жваве обговорення в академічному середовищі¹⁴. Саме там вперше відбулось обговорення можливостей системи програмного забезпечення Turnitin, яка стала надзвичайно

корисним інструментом для самоконтролю та відповідної студентських робіт.

Заключного дня у Вашингтоні учасники були гостями Державного департаменту (U. S. DEPARTMENT OF STATE), який був одним зі спонсорів програми. Там відбулась зустріч з представниками Бюро європейських та євразійських справ — зокрема, старшим антикорупційним координатором Джорджем Кентом (George Kent), представником європейських і євразійських програм управління академічних програм обміну Річардом Меєм-молодшим (Richard Mei, Jr.), Рені Кніпер (Reni Kniper) — спеціалістом з програм обмінів, де відбулося ґрунтовне обговорення трансформаційних процесів в Україні.

Після цього відбувся візит до Департаменту освіти США (U. S. Department of Education), де під час зустрічі з його представницею Самбією Шіверс-Берклі (SAMBIA SHIVERS-BARCLAY) відбулась бесіда щодо особливостей організації системи освіти в США. Ключову роль у ній відіграють штати та місцеві шкільні ради, а сама система є дуже децентралізованою. Через це місце міністерства у системі є вельми скромним та обмежується розподілом федеральних фінансів на освіту, збиранням інформації про навчальні заклади (в США у 100 тисячах державних та 34 тисячах приватних шкіл, де працює 3 млн вчителів, навчається біля 55 млн. учнів) та моніторингом доступу до освіти. До його повноважень не входить: заснування навчальних закладів, розвиток навчальних планів, створення вимог щодо зарахування та навчання; визначення освітніх стандартів¹⁵. Основна частина фінансування освітніх потреб надходить не з федерального бюджету.

Майже половина (48%) надходить з бюджетів штатів, 39% — з бюджетів шкільних округів, а решта – пожертви приватних фондаций. Слід наголосити, що мова йде про фінансування закладів, які ми визначаємо як “публічні”.

Середня школа у США поділяється на початкову, середню й вищу середню. Остання включає 9/10-12 класи. Випускники середньої школи у переважній більшості складають стандартизований “Академічний оціночний тест” — SAT (“SCHOLASTIC ARTITUDE TEST” / “SCHOLASTIC ASSESSMENT TEST”). З ним конкурує ще один стандартизований тест для абітурієнтів — ACT (AMERICAN COLLEGE TESTING ASSESSMENT). Існує й ще один загальноосвітній тест — GED (GENERAL EDUCATIONAL DEVELOPMENT), який часто називають “другим шансом”, оскільки його складають особи, що з певних причин перервали своє навчання у середній школі. Важливою складовою оцінювання у США в XXI столітті є акцент на ступінь всебічного і гармонійного розвитку особистості, врахування її здібностей та громадської активності. Таким чином дуже вагомими стають рекомендація вчителя, якість написаного учнем есе, врахування адміністрацією потенційного внеску студента у збагачення студентського життя коледжу.

Серед університетів та коледжів у США домінують комунальні коледжі, якими опікуються переважно місцеві бюджети на рівні округів. Система акредитації вищих навчальних закладів у США є доволі складною, її загальну координацію здійснює громадська організація — Рада з акредитації вищих навчальних закладів — CHEA (THE COUNCIL FOR HIGHER EDUCATION ACCREDITATION). Процедури передбачають можливість як інституційної, так і програмної акредитації.

Існують також акредитаційні центри для різних видів професійної підготовки, наприклад, Національна рада з акредитації підготовки вчителів — NCATE (NATIONAL COUNCIL FOR ACCREDITATION OF TEACHER EDUCATION).

Заключною в рамках цього етапу програми була зустріч з співробітником Університету Джорджа Вашингтона Тімоті Терпстрою (Timothy Terpstra), який розповів про академічну чесність та етику у вищій освіті США та використання кодексів студентської поведінки. Він наголосив, що в американських умовах в боротьбі за академічну чесність етичний компонент переважає над юридичним. Основна увага при цьому звертається на тих, хто навчається. У професійному науково-освітньому середовищі ця проблема не є надто гострою, а суттєве порушення академічної етики зазвичай загрожує завершенням кар'єри та академічним ostracismом (припиненням спілкування, відсутністю запрошень на конференції, відмові в публікаціях тощо).

В цьому університеті завдання дотримання академічної чесності доручено спеціальному відділу. Роботу зі студентством очолює проректор і, водночас, виконавчий віце-президент з академічних питань (PROVOST & EXECUTIVE VICE-PRESIDENT FOR ACADEMIC AFFAIRS), якому підпорядковується заступник проректора і, водночас, декан зі студентських питань (VICE-PROVOST & DEAN OF STUDENT AFFAIRS). В його розпорядженні є шість співробітників, відповідальних за певні напрямки, одним з яких є старший заступник декана з питань профілактичної й оздоровчої роботи зі студентами (SENIOR ASSOCIATE DEAN OF STUDENTS WELLNESS & PREVENTION). Цьому керівнику підпорядковано п'ять управлінь, до функцій

одного з яких входить дотримання студентських прав та забезпечення їх відповідальності¹⁶.

Це управління складається з двох відділів – ввічливості й норм співтовариства (CIVILITY AND COMMUNITY STANDARDS) та академічної чесності. Управління бачить свої завдання в тому, щоб інформувати студентів про їх права та обов'язки як членів університетського співтовариства; виховувати студентів в дусі поваги до його стандартів та традицій; заохочувати студентів до відповідального прийняття рішень.

Основним документом, який регламентує відносини університету із своїми студентами є “Довідник прав та обов'язків студента” (GUIDE TO STUDENT RIGHTS & RESPONSIBILITIES)¹⁷, який включає – “Кодекс поведінки тих, хто навчається” (CODE OF STUDENT CONDUCT) та “Кодекс академічної чесності”. Як було зазначено, Кодекс було прийнято у 1976 р. і він досі не зазнав суттєвих змін. Відділ академічної чесності розглядає випадки порушення академічної етики, підтримує освітні ініціативи, організовує дисциплінарні процедури на підставі “Кодексу академічної чесності”¹⁸. Відділ співробітничав з Радами академічної чесності — представницькими органами студентів і викладачів у кожному навчальному підрозділі. Окремо для студентів та викладачів і співробітників пропонуються методичні рекомендації щодо дотримання академічної чесності¹⁹. Для фіксації порушення академічної чесності розроблена окрема процедура та форма документу (CHARGE OF ACADEMIC DISHONESTY FORM), яка подається до Відділу та Ради академічної чесності.

Було окреслено основні прояви академічної нечесності (за його висловом cheating або dishonesty): плагіат (plagiarism),

фальсифікація або підробка (falsification/forgery), фабрикація (fabrication), неоголошена допомога (facilitation), шахраювання загалом (cheating-generic form). В університеті створено процедури розгляду подібних ситуацій, в тому числі спеціальні пам'ятки для заявників (OVERVIEW FOR COMPLAINANTS) та відповідачів (OVERVIEW FOR RESPONDENTS), які передбачають 1) попередні слухання; 2) відкриті слухання у Раді академічної чесності; 3) закриті прийняття рішення “судом присяжних” Ради академічної чесності (ACADEMIC INTEGRITY COUNCIL HEARING PANEL) (п'ять осіб — три студенти, один з яких головує, та два викладача); 4) оголошення рішення і затвердження рекомендацій. Рекомендації на санкцію (має бути прийнята $\frac{3}{4}$ голосів, а виключення – одногласно) подаються проректорові, який приймає остаточне рішення²⁰.

Було наголошено, що хоча слухання відбуваються у змагальній формі, але це не є судовий процес, а радше — товариський суд. Адвоката можна залучати, але той не бере активної участі у розгляді справи. Обидві сторони мають право на апеляцію. Санкції щодо студентів, у разі доведення провини, можуть бути різноманітними — від відмови у зарахуванні певного завдання до виключення з університету. Зазвичай щорічно фіксується понад 100 випадків порушення Кодексу (причому про переважну більшість з них інформують он-лайн). Це приводить до 25-30 слухань. У 80% порушники визнають провину й погоджуються на санкції. Внаслідок цього щороку відбувається як мінімум одне виключення та низка відсторонень від занять, виставлення незадовільних оцінок або незаліків курсів. Проте занижувати оцінку за подібні порушення, якщо вони не були офіційно зафіксовані, заборонено.

На цій зустрічі було звернуто увагу на те, що на території США розташований Міжнародний центр академічної доброчесності (ICAI), який знаходиться у Рутландському (RUTLAND) інституті етики, що є підрозділом Клемсонівського (CLEMSON) університету. Зазначимо, що у червні 2015 р. в м. Брно (Чехія) цим центром було проведено конференцію “Вплив політики на боротьбу з плагіатом у вищій освіті в Європі”, а на початку 2016 р. він анонсував ще дві великі конференції — у лютому — щорічну (США, штат Нью-Мексико), а у березні — в Об’єднаних Арабських Еміратах (Дубай)²¹.

На наступному етапі відбувся переїзд групи до Пітсбургу (штат Пенсильванія). У Пенсильванії учасники програми перебували з 19 по 21 лютого. Цей штат визначають як “типово американський”, батьківщину незалежності США, який нині співставний за масштабом з Угорщиною²². Пітсбург є одним з провідних міст штату і нараховує 300 тисяч населення, а з агломерацією — 1,2 млн. До 80-х рр. XX ст. основу його економіки складала промисловість — переважно металургія. Наприкінці століття відбувся перехід до постіндустріальної економіки й основними її галузями стала сфера послуг — охорона здоров’я, освіта, фінансові послуги та нанотехнології.

У місті знаходяться сім університетів, найбільшим з яких є Університет Пітсбурга (UNIVERSITY OF PITTSBURGH) з майже 40 тисячами студентів та понад 4,5 тисячами викладачів та співробітників у 17 структурних підрозділах. Він є державним або публічним університетом (public university) штату. Згаданий вищий навчальний заклад має вельми високі рейтинги і входить до другого ешелону неофіційної “публічної Ліги плюща”, що включає 30 публічних навчальних закладів штатів США²³.

В перший день у Пітсбурзі увага була зосереджена на Університеті Пітсбурга та Університеті Дюкейн. Перебування в першому розпочалось зі знайомства з роботою Центру тестування, яке провів Ерік Аррово (Erik Arrovo), який продемонстрував використання новітніх технологій для забезпечення академічної чесності та справедливості під час тестування. Учасники програми спостерігали за умовами організації й безпосереднього проведення тестових випробувань студентів названого університету, а також їм дозволили ознайомитись зі зразками тестів (Sample test question) і пам'яткою для вступників у коледж з письмових навичок (Writing skills), літератури (Reading) та математики.

У другій половині дня було організовано зустріч з представниками факультету соціальних наук на чолі з помічником декана Школи Кеннета Дітріха (The Kenneth P. Dietrich School of Arts and Science) доктором Фредеріком Віланом (Frederick Whelan). Вони розповіли, як діють факультетські Кодекси та настанови з проведення розгляду студентських порушень академічної етики. На факультеті трапляється 10–12 таких порушень щорічно. Процедура виглядає як квазісудовий процес, але без участі юристів, як учасників. Кодекс спрямований не на покарання, а на профілактику порушень. Важливою запорукою уникнення непорозумінь і порушень є наявність сіллабусів курсів, які дають чіткий опис траєкторії вивчення курсу, містять рекомендації, регламентацію усіх видів робіт, методику їх оцінювання.

Завершено роботу у цьому університеті було зустріччю з доктором Джеромом Розенбергом (Jerom Rosenberg), який відповідає в університеті за академічну чесність (RESEARCH

INTEGRITY OFFICER) та його колегами. Вони є складовою юридичної служби університету та забезпечують профілактику та розслідування порушень академічної етики. В рамках першого з цих напрямів вони співпрацюють зі всіма підрозділами з метою надання спеціальної он-лайн підготовки, яка містить так званий “модуль чесності”.

В рамках другого — організують боротьбу з проявами порушень принципів академічної чесності. Відзначимо, що в цьому університеті розроблено й опубліковано окремими брошурами чинні з жовтня 2008 р. “Засади політики щодо дослідницької чесності” (RESEARCH INTEGRITY POLICY) та оновлені у березні 2011 р. “Основні норми відповідального проведення наукових досліджень” (GUIDELINES FOR RESPONSIBLE CONDUCT OF RESEARCH). За їхніми спостереженнями часто порушення, зокрема плагіат, відбуваються від нерозуміння студентами його суті. Цікаво, що науковий керівник не несе відповідальності за плагіат підопічного. В той же час у разі власного порушення викладач може бути позбавлений навіть займаної посади. Втім це трапляється дуже рідко. Вельми корисним інструментом є антиплагіатна програма, яка відстежує записи на 32 мовах, включаючи корейську і японську. Слід зауважити — доказова аргументація є настільки сильною, що за багато років жодна з апеляцій, які, щоправда, торкаються не наукової, а процедурної сторони, не була задоволена.

Складовою цього етапу став візит до Університету Дюкейн (DUQUESNE UNIVERSITY OF THE HOLY SPIRIT), який є приватним католицьким університетом, заснованим у 1878 р. У десяти його навчальних підрозділах навчається біля 10 000 студентів та працюють понад тисячу викладачів.

В ході візиту директор докторських програм з навчальних технологій та лідерства доктор Джозеф Куш (Joseph Kush) розповів, як діють і як правильно організувати відповідні програми з метою запобігання порушень під час різноманітних контрольних заходів. Членам групи була надана можливість відвідати один з таких заходів у комп'ютерному класі. Цей заклад відрізняється відсутністю спеціальної служби чи співробітника, які б займались окремо проблематикою академічної чесності. У його структурі є управління (office) регулювання студентської поведінки, одним з чотирьох завдань якого є “відстоювати університетські норми академічної та особистої чесності і відповідальності”²⁴.

Регулює процес “Кодекс студентських прав, обов’язків та поведінки” (CODE OF STUDENT RIGHTS, RESPONSIBILITIES AND CONDUCT), який оновлюється кожного навчального року. Це доволі об’ємний 78-сторінковий текст, який детально регламентує студентське життя. Документ умовно можна розділити на три частини: 1) вступна; 2) основна, що включає вісім статей та 3) заключна, що складається з чотирьох блоків. Центральне місце займає розділ “Студентська політика” (Student policies), в якому дається визначення поняття академічної чесності, класифікуються порушення і перелічуються санкції, а також регламентується процедура розгляду справ, роль і функції її учасників. Згідно Кодексу розгляд таких справ покладено на Університетський комітет з академічної чесності, який складається з трьох викладачів, які обираються від всіх шкіл та бібліотеки та двох студентів, які також представляють всі школи. Комітет є дорадчим органом, а його склад перезатверджується Академічною радою університету²⁵.

Лише у Пітсбурзі група завітала до такого типу навчальних закладів як комунальний коледж — COMMUNITY COLLEGE ALLEGHENY COUNTY. На зустрічі представник цього закладу Ларрі Допарак (Larry Doparak) розповів про систему контролю у навчальних закладах такого типу та її роль у дотриманні академічної доброчесності. Згідно даних Американської асоціації комунальних коледжів нині у США нараховується понад 1100 таких навчальних закладів, у яких навчаються 8 млн. студентів. Популярність їх пояснюється тим, що після дворічного навчання студент одержує диплом *associate degree*, який дозволяє завершити в подальшому бакалаврську програму лише за два роки. Важливо також те, що навчання в таких коледжах коштує значно менше, ніж в інших. Студенти академічно не дуже навантажені, якщо не враховувати тієї обставини, що дві третини з них паралельно працюють, щоб заробити на поточне й майбутнє навчання.

Наукові дослідження у комунальних коледжах не передбачені. Проте інформаційні матеріали демонструють увагу до проблематики академічної чесності. Серед типових порушень відзначається плагіат та шахрайство²⁶. Слід зауважити, що вже в навчальних закладах такого типу створено систему протидії академічній недоброчесності, яка в цілому відповідає принципам й процедурам своїх “старших братів”.

Наступним етапом програми стало відвідування міста Солт-Лейк-Сіті (штат Юта), де програмою керувала Елісон Джеймс-Гарсія (Allison James-Garsia). Штат Юта — це вже макрорегіон “Захід США”. За даними Бюро перепису населення США цей штат є нині одним з швидкозростаючих, переважно за рахунок природного приросту населення і мормонська

філософія життя має у цьому виключне значення. Інститут Геллапа визнав цей штат найкращим для життя²⁷, причому 75 % його населення зайняті у сфері обслуговування, де чильне місце посідає освіта.

Впродовж триденного перебування у Юті група працювала на шістьох об'єктах — двох державних установах, трьох вищих і одному середньому навчальному закладі. Перша зустріч відбулась у департаменті освіти штату, де учасники програми були познайомлені помічником комісара з академічних і студентських справ Грегорі Бенсоном (Gregory Benson) з організацією системи вищої освіти. Вона склалась ще в кінці шестидесятих років ХХ ст. Нею керують Рада опікунів та комісар з вищої освіти. Університети цієї системи розподілені по всій території штату, а флагманом є Університет Юти (UNIVERSITY OF UTAH або UoU). Він разом Університетом штату Юта (у місті Логан) мають статус дослідницьких, ще три університети забезпечують підготовку магістрів, а решта вищих навчальних закладів — бакалаврів. У штаті є також два приватних університети та низка коледжів.

У бюджеті штату видатки на освіту є найбільшою часткою — 50%, з яких 10% направлено на вищу освіту. Це один з чинників, чому вартість навчання у Юті суттєво нижча, ніж у багатьох інших штатах. Незважаючи на це, пропозиція освітніх послуг перевищує попит на них, а між вищими навчальними закладами відчутна серйозна конкуренція.

В перший день відбувся візит до законодавчого органу штату, де на той час розглядалось питання щодо удосконалення освітнього законодавства. За пропозицією спікера конгресмени штату перервали роботу й зустріли оплесками

українську делегацію на знак солідарності у боротьбі проти зовнішньої агресії. Там відбулася коротка зустріч з Ребекою Едвардс (Rebecca Edwards), речницею палати представників, яка розповіла про політичну систему та економіку штату.

Знайомство з вищим навчальними закладами розпочалось з унікального Університету західних губернаторів (WESTERN GOVERNORS UNIVERSITY або WGU), який цілковито функціонує як електронний або онлайн-університет. Ідея створення такого вищого навчального закладу народилась у 1995 р. під час проведення Асоціації губернаторів західних штатів. Ініціатором виступив тодішній губернатор Юти Майк Левіт (Mike Leavitt), який бачив це як відповідь на виклики часу, коли населення, і отже й попит на вищу освіту, зростає, а публічних ресурсів для цього стає все менше. Губернатори домовилися, що новий університет, спрямований насамперед на західні штати, буде максимально використовувати технології дистанційного навчання, а мірою результатів буде розвиток компетенцій. Врешті як приватний неприбутковий заклад WGU почав з 1999 р. приймати студентів²⁸. Навчальний заклад швидко набув визнання в національному масштабі. У його чотирьох коледжах/факультетах (бізнесу, вчительському, інформаційних технологій та середнього медичного персоналу) наприкінці 2013 р. навчалось понад 43 тис. студентів зі всіх штатів, а також Пуерто-Ріко, Гуаму, Віргінських островів тощо. Особливої популярності він набув серед осіб зі скромним доходом (платня за рік у 2008 р. була 5800 доларів і відтоді не змінювалась). Середній вік студента — 37 років.²⁹

Систему контролю академічної чесності в університеті побудовано специфічно, що зумовлено дистанційною моделлю

навчання. Про це розповіла віце-президент з питань академічних досягнень доктор Саллі Джонстон (Sally Johnston). Особливий акцент під час навчання зроблено на виділенні індивідуального ментора або наставника (student mentor), який хоч і дистанційно, але щільно супроводжує студента. Під час контрольних випробувань вживається низка суворих правил: процедура відбувається під електронним контролем, спеціальна програма ідентифікує конкретного студента за допомогою різних засобів фіксації його самостійної роботи.

У WGU діє відділ академічної безпеки, що включає 14 осіб. В ньому працює т.з. “група з оригінальності”, яка контролює всі надіслані студентами тексти на наявність плагіату та надає рекомендації стосовно їх переробки, коли відсоток за позичення перевищує позначку у 30 пунктів. Всі прийняті тексти захищені копірайтом і окремо відділ займається розшуком тих, хто може продавати роботи (що опосередковано вказує на наявність цієї проблеми). Моніторингом порушень займається ще одна група — патруль. Якщо патруль їх знаходить, то направляє до співробітників підрозділу з академічної чесності. Дві третини порушників, як правило, зізнаються і половині з них надається дозвіл виправити помилки. Решта справ передається на розгляд до іншого органу — комісії зі студентської поведінки, яка складається з представників викладачів та адміністрації. Загалом такий досвід сьогодні для вітчизняних реалій видається перспективою майбутнього.

В Університеті Юти (UofU), де навчається понад 30 тисяч студентів, відбулась зустріч з помічником головного юрисконсульта Робертом Пейном (Robert Payne), який розповів про систему контролю студентських текстів та їх зберігання у

навчальному закладі. Він та його помічник відповідають як за поради студентам, так і розгляд ситуацій конфлікту інтересів. Життя в UofU дуже добре організоване. На його сайті оприлюднено спеціальну сторінку під назвою “Бібліотека правил” (REGULATIONS LIBRARY), яку розділено на 10 частин, що охоплюють всі сфери життя закладу — від загальних принципів політики до формування університетської портретної галереї. Сьома частина присвячена дослідженням і складається з семи розділів. Один з них торкається політики протидії порушенню правил під час проведення досліджень (POLICY FOR RESEARCH MISCONDUCT). В ньому докладно визначену мету, загальні підходи до реалізації цієї політики, вказані основні документи, на які вона спирається, визначена процедура та її наслідки.

Важливу роль відіграє “Студентський кодекс”, який, звісно, лише незначною мірою присвячений цій проблематиці. До типових порушень віднесено фабрикацію, фальсифікацію, плагіат та присвоєння чужої праці (misrepresenting one’s work)³⁰. Будь-які скарги надходять до спеціального співробітника (RESEARCH INTEGRITY OFFICER), який ініціює роботу спеціальної комісії (INQUIRY COMMITTEE), що займається розглядом справи³¹. Дослідницька чесність (research integrity) потрапляє до зони моніторингу юридичного управління університету³², але не з позиції учасника процедур, а регулятора відносин. Було підкреслено, що кожен дослідник зобов’язаний інформувати цю службу про випадки порушень.

Наступного дня група вирушила у місто Прово, де розташований Університет Бріґама Янга (BRIGHAM YOUNG UNIVERSITY або BYU). Університет є найбільшим релігійним

університетом у США — у 10 його коледжах навчається біля 34 тисяч студентів та працює понад 4 тис. викладачів³³. У ньому чітко сформульовано місію й цілі, оскільки BYU “створений, підтриманий і керований Церквою Ісуса Христа святих останніх днів”, то має “допомогти людям у їх прагненні до досконалості та вічного життя”³⁴.

У BYU відбулось кілька зустрічей, на яких було розглянуто історію навчального закладу, засади його функціонування, особливості навчання та складу студентської корпорації, систему моніторингу академічної чесності. Тон їм було задано виступами віце-президента зі студентського життя Джанет Щерман (Janet Scharman) та декана Джона Белла (John Bell) на тему “Релігійний університет та погляд на академічну чесність”. Подальша робота була продовжена у Вілкінському студентському центрі помічником декана Кейсі Петерсон (Casey Peterson). Ознайомленням з роботою університету керував виконуючий обов’язки віце-президента з міжнародних питань Ерленд Петерсон (Erlend Peterson), який особливо підкреслив увагу навчального закладу до мовного аспекту. В ньому викладається близько 80 мов і 78% студентів володіють іноземними мовами.

Промовці наголосили на постійній увазі до забезпечення збалансованого освітнього процесу, який складається з трьох частин — загальних дисциплін (історичної, мовної, загальнонаукової, суспільствознавчої підготовки), семи релігійних курсів (в т.ч. й світових релігій), дисциплін спеціалізації. В центрі уваги знаходиться формування гармонійної особистості, для якої моральні цінності займають пріоритетне місце. Тому культивується нетерпимість до всіх проявів

аморальності — підказок, плагіату, порушень прав інтелектуальної власності, неповаги до інших, “брудної мови”.

Особливості BYU пов’язані з його релігійним характером. У студентському товаристві, яке на 98% складається з мормонів, існує окремий “Кодекс честі”, який побудований на духовних засадах цієї релігії і дуже сильно впливає на всі сторони життя. Його основними настановами є: будьте чесними; живіть цнотливо і доброчесно; дотримуйтеся закону і правил кампусу; використовуйте пристойну лексику та виявляйте повагу до інших; утримуйтеся від алкоголю, тютюну, чаю, кави та шкідливих речовин; регулярно відвідуйте церковну службу; дотримуйтеся стандартів університетського дрес-коду і догляду за собою, заохочуйте інших дотримуватись Кодексу честі. Але на подив сторінка “Політики адміністративної чесності” (Academic Honesty Policy) виявилась без відкритого доступу³⁵. В цілому методика забезпечення академічної чесності виявилась схожою на інші університети. Для проведення тестів виділено цілий будинок. Впродовж року виявляють приблизно 15 випадків порушення Кодексу. В BYU практикують своєрідне спокутування провини — від вибачення до волонтерської праці.

Заключним об’єктом програми в Юті став візит до середнього навчального закладу у містечку Ліндон (Оак CANYON JUNIOR HIGH SCHOOL). Там відбулось ознайомлення з організацією навчального процесу за допомоги заступника директора Джима Янга (Jim Young).

Останнім етапом програми стало місто Бостон (штат Массачусетс), яке знаходиться у Новій Англії, що включає шість штатів Східного узбережжя. Основою економіки штату

є фінансова діяльність, високотехнологічні, наукомісткі галузі промисловості; розробка інформаційних технологій; охорона здоров'я та вища освіта³⁶. Всього у штаті працює 121 вищий навчальний заклад, а більшість з них зосереджено у Бостоні, який вважається неофіційною столицею Нової Англії. Серед них Гарвардський університет, заснований ще 1636 р., який складає разом з сімома іншими найреспектабельнішими і престижними навчальними закладами Лігу плюща³⁷.

Вже у перший день учасники програми завітали до Північно-Східного університету (NORTHEASTERN UNIVERSITY) та Массачусетського університету (UNIVERSITY OF MASSACHUSETTS або UMassBoston). У першому з них зустріч відбулась в управлінні студентської поведінки та розв'язання конфліктів (OFFICE OF STUDENT CONDUCT AND CONFLICT RESOLUTION), яку проводила його директор Мері Берман (Mary Wegmann). Навчальний заклад було засновано 1898 року як вечірній інститут для молоді, який згодом набув сучасного вигляду й назви — Північно-Східний університет. Він є приватним дослідницьким університетом, що складається з дев'яти підрозділів — переважно коледжів, до складу яких входять факультети, школи та центри, у яких навчаються 18,5 тис студентів, в тому числі близько 3 тисяч магістрантів та докторантів³⁸. Сьогодні університет відомий спеціальною програмою, за якою студенти навчаються вісім семестрів в університеті і паралельно мають до трьох семестрів виробничої практики. За цією програмою заклад має величезну кількість комерційних і некомерційних партнерів як в США, так і за кордоном. У 2003 р. газета US NEWS & WORLD REPORT назвала університет кращим з тих, що мають подібні програми³⁹.

Згадане вище управління займається широким спектром проблем. Вони відповідальні за випуск щорічного студентського довідника, у якому викладені “Університетські правила” (UNIVERSITY REGULATIONS), які складаються з восьми розділів. Один з них, самий короткий, “Кодекс честі” дозволимо собі навести цілком в оригіналі, оскільки це всього одне речення, подане у вигляді присяги: “On my honor, I pledge to uphold the values of honesty, integrity (підкреслення наше – В.Х.) and respect that are expected of me as Northeastern student” (Клянусь честю, я обіцяю відстоювати такі цінності, як чесність, порядність і повагу, які очікують від мене як від студента Північно-Східного університету”) ⁴⁰. У наступному розділі “Правил”, яким є “Кодекс студентської поведінки”, згадано академічну чесність, але зроблено відсилку до одного з подальших розділів — “Загальні правила”, де у підрозділі “Політика і процедури” визначено основні засади політики в цій царині, деталізовані види порушень з наведенням прикладів по кожному ⁴¹. В університеті активно використовують багатомовну антиплагіатну програму Turnitin.

Окремої уваги заслуговує практика Університету Массачусетса, який є конгломератом п’яти вищих навчальних закладів (чотирьох університетів), де разом навчаються понад 70 тисяч осіб ⁴². Там увазі учасників було запропоновано три доповіді з проблематики академічної чесності, які координувала заступник директора управління глобальних програм Ела Кійовська (Ela Kijowska) разом зі своїми колегами заступником проректора Шуйлер Корбан (Schuyler Korban) та помічником заступника проректора зі справ студентів Маурою Мест (Maura Mast). Ця проблематика входить

до компетенції управління по роботі зі студентами. Саме з питань академічної чесності щосеместрово розглядають 30-50 справ, пов'язаних з плагіатом, представленням чужої роботи як своєї (що особливо поширено серед іноземних студентів), використанням тієї самої роботи у різних курсах, шпаргалками, складанням іспиту іншою особою, написанням роботи на замовлення тощо. Під час розгляду справи комісія користується принципом “презумпції чесності”. У разі доведення провини робиться запис у особистій справі, рецидив призводить до відсторонення у навчанні на семестр. Якщо порушник подає апеляцію, то створюється комітет з числа викладачів і студентів, який пропонує санкції проректорові й той приймає остаточне рішення. Разом з тим у UMassBoston половина апеляцій задовольняється.

Доповідачі активно підкреслювали впливовість “Кодексу студентської поведінки” (STUDENT CODE OF CONDUCT), чинного з червня 2014 р., яким опікується управління по роботі зі студентами. Документ складається з 14 розділів і лише чотири останніх присвячені досліджуваній проблематиці (“Academic honesty”, “Academic honesty violations”, “Academic dishonesty procedures”, “Academic dishonesty sanctions”) і разом посідають у ньому вельми скромне за обсягом місце — менше десятої частини⁴³.

У заключний день першим навчальним закладом, який відвідали учасники програми, став Саффолкський університет. Цей заклад найменш титулований серед відвіданих у Бостоні — він не потрапляє у жоден з визнаних міжнародних рейтингів та й в США йде у четвертій сотні⁴⁴. Але розташований у самому центрі Бостона, цей приватний університет,

є дуже компактним і користується попитом у студентів. В управлінні зі студентських справ відбулась зустріч з трьома співробітниками — деканом у справах студентів доктором Ненсі Столл (Nancy Stoll), першим заступником декана Енн Койні (Ann Coyne) та помічником декана Елізабет Чінг-Буш (Elizabeth Ching-Bush) — на якій мова йшла про поведінкові стандарти в студентському співтоваристві. Певною знахідкою адміністрації можна визнати чотиристорінкове ілюстроване видання “Пам’ятка з академічної чесності. Своїми словами” (A GUIDE TO ACADEMIC HONESTY. IN YOUR OWN WORDS). У закладі існує цілий комплекс роботи у цьому напрямку — крім розповсюдження названої брошури здійснюються презентації для нових студентів (орієнтаційні програми), проводяться вступні семінари, проблематика академічної чесності є складовою багатьох навчальних програм курсів (syllabus). У цьому закладі класифікують основні види порушень: шахраювання на іспитах (cheating), плагіат, нечесна поведінка (dishonest conduct) та несанкціоноване співробітництво (unauthorised collaboration). Приймаюча сторона продемонструвала відкритість та готовність до співпраці й надала навіть форму для відповідної записки щодо порушень академічної чесності та інших порушень (ACADEMIC HONESTY & CLASSROOM DISRUPTION REPORTING FORM).

На завершення всієї програми відбувся візит до Массачусетського технологічного інституту (MASSACHUSETTS INSTITUTE OF TECHNOLOGY або MIT), який курувала координатор приватних турів та спеціальних візитів до MIT Кімберлі Нельсон (Kimberly Nelson). До спільноти цього університету причетний 81 Нобелівський лауреат, 56 володарів Національної

медалі з науки та 28 — медалей з технології та інновацій. В ньому навчається 4,5 тис студентів та майже 7 тисяч аспірантів. У п'яти підрозділах (школах), працює понад тисячу професорів, а весь персонал складає майже 12 тис. осіб (при співвідношенні студент – викладач — як 8:1)⁴⁵.

На зустрічі було обговорено три доповіді. Спочатку виступила менеджер з комунікацій управління декана зі студентського навчання Анна Баббі Клейн (Anna Babbi Klein) на тему “Запобіжні дії щодо академічної чесності”. Вона зазначила, що для профілактики порушень реалізується наступний комплекс заходів: розповсюдження посібника з академічної чесності (кожен першокурсник отримує свій примірник), він є також у кожного викладача; силами викладачів сповіщаються правила вивчення кожного з курсів через згадуваний вже syllabus; регулярно проводяться дні академічної чесності; впроваджено декілька модулів відповідного онлайн курсу.

У доповіді “Вивчення доказів щодо плагіату” директор програми з письма, риторики і професійної комунікації професор Сюзан Лейн (Suzanne Lane) розповіла про опитування серед першокурсників щодо обізнаності у цій проблематиці, що дозволяє визначити обсяг знань на цю тему студентів-початківців та випускників. Перевірка знань правил цитування джерел у першокурсників виявляє, що половина з них робить це неправильно, а відсутність належного оформлення цитування не обов'язково означає академічну нечесність, а дуже часто - елементарну недбалість. Основним висновком стало — академічній чесності треба цілеспрямовано вчити і культивувати її. Тому в MIT з цією метою функціонує навіть

спеціальний семінар (workshop), який самі студенти визнали вельми корисним (70%).

Третім був колективний виступ представника комітету з дисципліни досліджень професора Сюзан Флінн (Suzanne Flynn) і директора управління зі студентських справ Кевіна Крафта (Kevin Kraft) “Огляд політики МІТ щодо академічної чесності та Комітету з дисципліни та моніторингу академічної чесності”. Згаданий комітет має не каральне, а виховне спрямування, та керується презумпцією чесності студентів. До кола його уваги входять не лише академічна чесність, а також порушення дисципліни, пов’язані з алкоголем, сексуальним насильством та іншим. Процедура розгляду є традиційною: оголошення підозри — виклик на бесіду — встановлення факту — зустріч фігуранта з професором задля обговорення ситуації. Переважна більшість визнають свою провину. Наступним етапом стає з’ясування масштабу порушення і перевірка чи не має це характер рецидиву.

В більш складних випадках справа розглядається професором, який ініціює скаргу або заяву у відповідний Комітет, про що й повідомляють порушника. У студента є три варіанта дій: 1) не реагувати, очікувати розгляду та покарання; 2) надати пояснення у довільній формі, яке не матиме практичних наслідків і лише долучається до справи або 3) вимагати слухань (це робиться у випадках, коли студент відчуває несправедливість — наприклад, коли наявні дві однакові роботи, а звинувачують одного). У залежності від масштабу і складності справи до її розгляду залучається різна кількість учасників — від окремих членів комітету чи його голови, підкомітету до зібрання повним складом (у разі оскарження справ).

Традиційно юристи не беруть участі у слуханнях, оскільки слухання не мають характеру юридичної процедури.

Кількість слухань має тенденцію до збільшення — за 2009-2014 рр. відбулося зростання від 26 до 61 випадку. Пропорція між порушеннями за хронологічний рік (від липня 2013 по червень 2014 року) виглядала так: 1) шахрайство (49%), недозволени форми співпраці (23%), плагіат (7%), інші — решта. По наслідках розгляду приймаються рішення про санкції — переробка завдання і зниження по ньому оцінки, виставлення нульового балу за тести у межах курсу, оголошення оцінки “F” за курс, відсторонення від занять (suspension).

До панельної дискусії про роль Комітету з дисципліни приєдналися голова названого Комітету MIT професор Роберт Редвайн (Robert Redwine) та професор Шейла Віднелл (Sheila Widnall). Було зазначено, що Комітет складається з 6 осіб, має високий ступінь незалежності від адміністрації. Як виявилось, у MIT функціонує чи не найпотужніша система моніторингу академічної чесності. Визначальним в ній є діяльність Комісії з академічної відповідальності, доповідь якої “Сприяння академічній чесності” (Fostering Academic Integrity) у квітні 1992 р. стало програмною на наступні десятиліття. Саме у цьому закладі ще в 2005 р. вперше підготовлено і в подальшому перевидано найдокладніший довідник з академічної чесності (ACADEMIC INTEGRITY AT THE MASSACHUSETTS INSTITUTE OF TECHNOLOGY: A HANDBOOK FOR STUDENTS. – Boston, 2014. – 35 p.)⁴⁶.

Представлений досвід США із забезпечення академічної чесності є надзвичайно актуальним для України сьогодні. Хоча університети США демонструють колосальне розмаїття

у всіх сферах освітньої діяльності, кожен з них реалізує принцип гарантування академічної порядності. Дотримання академічної доброчесності у вітчизняному освітньому процесі повинно стати індикатором якісних змін в академічній культурі нашого суспільства. Ці трансформації потребуватимуть відповідної перебудови всього життя нашої вищої школи, впровадження нових норм поведінки і моніторингу їх дотримання, формування нетерпимого ставлення до крадіжки інтелектуальної власності. Надзвичайно актуальним в цій ситуації є вивчення європейських практик, а, особливо, досвіду наших найближчих сусідів, які ідуть в цьому напрямі на кілька кроків попереду.

Лише дуже системна, послідовна і багаторічна робота в цьому напрямі призведе до бажаних змін академічної культури, утвердження імперативу академічної доброчесності, формування нових поколінь громадян, що розділяють такі ідеали.

Використані джерела:

1. Словник античної міфології / Уклад. І. Я. Козовик, О. Д. Пономарів; Вступ. стаття А. О. Білецького; відп. ред. А. О. Білецький. – 2-е вид. – К.: Наук. думка, 1989. – 240 с.
2. NEW WEBSTER'S DICTIONARY AND THESAURUS OF THE ENGLISH LANGUAGE. – Dunbury, SC, 1993. – P.4.
3. Ibidem. – P. 502.
4. <https://www.youtube.com/watch?v=yZBD0bz9eCs>
5. <http://dictionary.reference.com/browse/integrity>
6. Це лише вершина айсбергу
<http://www.chipscholz.com/2012/02/10/honesty-vs-integrity-whats-the-difference/>
<https://answers.yahoo.com/question/index?qid=20080722232735AAV2O04>
<http://www.lifecoachexpert.co.uk/integrityhonestyimportantattributes.html>
<http://www.meltdata.com/articles/difference-between-honesty-integrity.html>
<http://www.exampleessays.com/viewpaper/88357.html>
<http://www.differencebetween.com/difference-between-honesty-and-vs-integrity/>
<http://www.enotes.com/homework-help/what-difference-between-honesty-integrity-74821>
<http://www.slideshare.net/Annecloost/honesty-and-integrity>
<https://rdsouza.wordpress.com/2014/01/07/honesty-vs-integrity/>

<http://allianceforintegrity.com/integrity-articles/honesty-is-not-synonymous-with-integrityand-we-need-to-know-the-differencefor-integrity-is-what-we-need/>

[https://www.quora.com/](https://www.quora.com/What-is-the-difference-between-integrity-and-honesty)

[What-is-the-difference-between-integrity-and-honesty](https://www.quora.com/What-is-the-difference-between-integrity-and-honesty)

<http://dmitriykozlov.com/why-are-honesty-and-integrity-so-important/>

7. За наведені у двох попередніх абзацах лексичні спостереження вдячний добродієві Петру Войцехівському.
 8. https://en.wikipedia.org/wiki/Academic_integrity
 9. Толочко О. Дві не зовсім академічні дискусії (І.А.Линниченко, Д.І.Багалій, М.С.Грушевський) // Археографічний щорічник. – 1993. – Випуск 2. – С.93-95.
 10. Ромакін В.В. Академічна чесність у вищій освіті / В.В. Ромакін // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. – 2002. – Педагогіка. – Вип. 7. – Т. 20. – С. 23-28.
 11. Гриньова М.В. Специфіка структурної організації та змісту діяльності студентського самоврядування у вищих навчальних закладах США / М.В.Гриньова // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. – Серія: Педагогічні науки. – 2008. – Вип. 145. – С. 156-158;
- Калиновський Ю. Ю. Академічна чесність як чинник правового виховання студентської молоді / Калиновський Ю. Ю. // Гілея: науковий вісник : 36. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 63 (№8). – С. 477–482;
- Рей М. Джонс Академічна корупція в Україні / Рей М. Джонс // Прозорість і корупція в системі вищої освіти України. – К. : Таксон, 2003. – С. 261-267;
- Рижак Л. Євроінтеграція вищої освіти України: аксіологічний вимір / Л. Рижак // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. – Філософські науки. – 2008. – Вип. 11. – С. 27-37;
- Ромакін В.В. Академічна етика як передумова верховенства права /

В. В. Ромакін // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. – 2006. – Педагогіка. – Вип. 33. – Т. 46. – С. 174-179;

Ромакін В. В. Мотивації, переконання та поведінка українських і американських студентів бакалаврату щодо норм академічної культури / В. В. Ромакін // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. – 2010. – Педагогіка. – Вип. 123. – Т. 136. – С. 34-41;

Струнсе В. фон. Місія досяжна: підвищення академічної чесності в українській освіті / В. фон Струнсе // Прозорість і корупція в системі вищої освіти України. – К. : Таксон, 2003. – С. 272-275;

Цокур О.С. “Кодекс честі” в системі вищої освіти США / О.С. Цокур // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. – Серія: Педагогічні науки. – 2009. – Вип. 150. – С. 57-62;

Ярошенко Т. Академічна нечесність та політична культура: порівняльний досвід (Україна – США) / Т. Ярошенко // Покликання університету: Зб. наук. пр. / Відп. ред. О. Гомілко. – К.: ПІА “Янко”; “Веселка”, 2005. – 304 с.

12. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
13. <https://www.insidehighered.com/news/2010/01/26/plagiarize>
14. http://www.roanoke.edu/inside/a-z_index/academic_affairs/academic_integrity/resources_for_faculty/talking_about_academic_integrity
15. OVERVIEW OF THE U. S. DEPARTMENT OF EDUCATION. – Washington, D.C., 2010. – P.9-10.
16. <https://students.gwu.edu/sites/students.gwu.edu/files/downloads/DSA%20Org%20Chart%20-%20October%2015.pdf>
17. <http://studentconduct.gwu.edu/about>
18. <http://studentconduct.gwu.edu/academic-integrity>
19. <http://studentconduct.gwu.edu/guidance-students-faculty>

20. <http://studentconduct.gwu.edu/academic-integrity-council>
21. www.academicintegrity.org
22. <http://prousa.info/regions>
23. https://en.wikipedia.org/wiki/Public_Ivy
24. <http://www.duq.edu/life-at-duquesne/student-services/student-conduct/about-us>
25. http://www.duq.edu/Documents/student-conduct/_pdf/student-code-book-15-16b.pdf
26. <http://www.theatlantic.com/business/archive/2012/12/the-fastest-growing-states-in-america-and-why-theyre-booming/266541/>
27. <http://www.gallup.com/poll/156449/Utah-Poised-Best-State-Live.aspx>
28. http://www.wgu.edu/about_WGU/WGU_story
29. WESTERN GOVERNORS UNIVERSITY. 2013 ANNUAL REPORT. – 8 p.
30. <http://regulations.utah.edu/academics/6-400.php>
31. <http://regulations.utah.edu/research/7-001.php>
32. <http://legal.utah.edu/legal-services/research-compliance.php>
33. THE MISSION OF BRIGHAM YOUNG UNIVERSITY AND THE AIM OF A BYU EDUCATION. – Provo, Utah, 2014. – 20 c.
34. <https://policy.byu.edu/view/index.php?p=26>
35. <https://cas.byu.edu/cas/login?service=https%3A%2F%2Fpolicy.byu.edu%2Fview%2Findex.php%3Fp%3D10>
36. http://prousa.info/massachusetts_economics
37. http://prousa.info/massachusetts_people
38. <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/northeastern-university?ranking-dataset=133819>
39. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Північно-Східний_університет_\(США\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Північно-Східний_університет_(США))

40. NORTHEASTERN UNIVERSITY. UNDERGRADUATE STUDENT HANDBOOK. 2014-2015. – Boston, 2014. – P.5.
41. Ibidem. – P.38-41.
42. https://www.unipage.net/ru/675/university_of_massachusetts_boston
<http://ru.knowledgr.com/00170542/МассачусетскийУниверситет>
43. STUDENT CODE OF CONDUCT. UNIVERSITY OF MASSACHUSETTS BOSTON. – Boston, 2014. – 44 p.
44. https://www.unipage.net/ru/672/suffolk_university
45. MIT FACTS 2015. – Cambridge, Massachusetts, 2015. – 55 p.
46. <http://studentlife.mit.edu/citizenship/cod>

М. Дойчик

АКАДЕМІЧНА ЧЕСНІСТЬ: ДАНИНА МОДИ ЧИ ЖИТТЄВА НЕОБХІДНІСТЬ?

Ближче всього до великого стоїть чесність

Віктор Марі Гюго

Як виховати повагу до закону? Як допомогти людині зрозуміти свою роль в суспільстві як громадянина? Як прищепити їй почуття свободи від будь-кого особисто? Саме це складне завдання лягає на плечі педагогічної спільноти. Педагогічна наука завжди виступає проти егоїзму. Але саме здоровий егоїзм у ліберальному сенсі цього поняття зараз потрібен новому поколінню, і полягає він у сильному бажанні не залежати ні від кого особисто і бути самодостатнім у межах “правил гри”, які визначає закон³.

Роль університету у вихованні поваги до закону і віри у власні можливості є визначальною. Саме тут зростає нове покоління національної еліти, яка через декілька років буде приймати основні рішення. Саме від неї буде залежати те, які

відносини будуть складатися в економіці, бізнесі та соціальній сфері. Якщо ми маємо за мету створити правове суспільство на зразок європейських та північноамериканських країн — наші молоді фахівці повинні оволодіти не тільки професійними компетенціями, але й суворо дотримуватися законів, що існують. Досвід академічної нечесності, який часто отримують студенти в наших університетах, — це початковий тренінг на подальше порушення законів³.

Система освіти є одним з найбільш важливих чинників зміни свідомості сучасної української людини. З огляду на це, від світоглядного змісту та якості освіти залежить те, яким чином, на яких цінностях, принципах, ідеях будуть формуватися суспільні відносини.

Серйозні проблеми з етикою, ціннісними настановами, культурою мислення і поведінки, що проявляються на усіх рівнях суспільного життя є підставою для зростання уваги та усвідомлення необхідності практичних дій в сфері утвердження академічної чесності в системі освіти України.

Чесність не може вижити в атмосфері, в якій нечесність не тільки толерується, але й вітається. Навіть найкращі, інтелектуально незалежні студенти можуть бути дезорієнтовані і страждати в деморалізованому оточенні, коли вони бачать, що успіху в навчанні та дослідженні легше досягти шляхом обману, ніж чесною працею. Відданість академічній чесності має принципово важливе значення для будь-якого відкритого і демократичного суспільства. Вона вимагає, щоб студент, викладач, дослідник почували себе абсолютно вільними від руйнівного впливу академічної корупції та консерватизму. Тільки у такій атмосфері відкритого і чесного висловлення

своїх думок можна досягти реального інтелектуального і матеріального прогресу. Проте, академічна доброчесність передбачає не тільки академічну свободу, але й відповідальність за кожне висловлене судження, оцінку, будь-який здійснений людиною вчинок⁴. Вона забезпечує отримання якісних знань і пропонує свого роду модель мікро-суспільства відкритого типу, здатну суттєво впливати на макро-світ⁴.

Увага до цих питань зумовлена також усвідомленням низької довіри до українських інститутів освіти та скепсису щодо їхньої якості на міжнародному рівні. Такий стан справ породжений широкою практикою корупційних стосунків в академічному середовищі та знеціненням питомої ваги суверенності університету¹. Реально протистояти йому можна лише тоді, коли в цей процес послідовно, крок за кроком буде включатися все більше людей, які зрозуміють, що це під силу кожній людині; потрібно лише це усвідомити та мобілізувати власні морально-вольові якості.

Модернізація української освіти висуває сьогодні на перший план потребу ретельного переосмислення тієї унікальної реальності, якою є навчальний заклад. Діяльність академічного співтовариства може бути ефективною тільки в тому випадку, якщо вона спирається на певний комплекс цінностей, які об'єднують дуже різних осіб в одну команду і надають сенсу їхній спільній діяльності¹. Академічна чесність в цій ситуації суттєво впливає на формування спільних підходів до організації праці, визначення посадових компетенцій та довіри, процедур прийняття рішень, сприйняття та розв'язання конфліктів тощо. Університет, артикулюючи через своїх

вихованців етичні та раціональні критерії, покликаний вносити розумність та моральність у людське життя¹.

Розповсюдження академічної нечесності у вітчизняній вищій школі значною мірою зумовлене тим, що в українському студентському середовищі не існує загальноприйнятих стандартів академічної поведінки, не окреслені межі неприйнятної поведінки; студентам досі не було надане реального права вибору курсів та викладачів і, відповідно, не формувалася відповідальність за свій власний вибір. Такі реалії породжують практики проходження “кріз” вищу школу з мінімальними зусиллями, дуже поганим відвідуванням занять, постійним списуванням, несанкціонованою допомогою хороших студентів слабким під час занять та іспитів. В цих умовах швидко формуються стійкі негативні поведінкові реакції основної маси не лише студентів, але й викладачів¹.

В умовах цивілізованого освітнього ринку та розвитку університетської автономії дотримання академічної чесності мало б забезпечити навчальному закладу конкурентну перевагу, оскільки надає йому реноме відповідального гравця і є важливим маркером для фінансових донорів і грантодавців. З іншого боку високий ступінь відкритості та прозорості, оприлюднення критичних і негативних оцінок з високою вірогідністю наноситиме суттєву шкоду іміджу та діловій репутації об’єкту розгляду².

Особливістю підходу навчальних закладів демократичних країн Заходу при запровадженні інституційних механізмів боротьби з академічною нечесністю є постановка основного акценту не на покаранні чи дисциплінарних заходах, а на інформаційно-просвітницькій, роз’яснювальній роботі.

Головним є прагнення до формування вміння чесно та відповідально працювати з інформацією, культивування у молодій людини поваги до інтелектуальної власності та авторських прав.

Нажаль, в українському освітньому просторі є чимала кількість тих, хто має сумнів в необхідності інституціоналізації академічної чесності в університеті. Їх твердження, зазвичай, мають вигляд: “Невже ми самі нічого не варті? Навіщо механічно переносити західний досвід в нашу освітню сферу? У нас і в самих є усталена традиція дотримання професійної етики як в навчальній, так і науковій роботі”. Дехто взагалі вважає боротьбу за утвердження академічної чесності особистою образою, що знаходить вияв в таких питаннях, як: “Ви хочете сказати, що ми не дотримуємося принципів чесності і порядності у своїй викладацькій роботі? Ви хочете сказати, що ми всі тут негідники?”.

Подолання академічної нечесності перш за все потребує звернення до гідності людини, до її самоповаги та поваги до інших. Досвід переконує, чим вищий рівень взаємоповаги, чесності та довіри у спільноті, тим краще вона здатна вирішити свої завдання. Поступово все більше людей, які діють в сфері освіти переконуються, що позитивні зрушення в країні слід починати з себе, з власного робочого місця і ставлення до виконання своїх обов'язків.

Говорячи про академічну чесність слід підкреслити, що у всьому цивілізованому академічному світі давно вже прийшли до висновку: професійний розвиток неможливий без загальноосвітнього, який формує не просто фахівця, а соціально активного і відповідального громадянина, лідера,

який здатен змінювати світ на краще. Саме цей процес не може стати реальністю без академічної доброчесності.

Різного характеру відхилення від стандартів академічної поведінки присутні в університетській практиці всього світу. Так, за даними соціологічних опитувань, проведених Центром Академічної Чесності США⁶, близько 75% студентів вищих навчальних закладів зізналися в тому, що списували бодай один раз впродовж навчання, більше того, понад 80% опитаних визнали списування звичайним явищем і не вважають його серйозним порушенням¹⁰. В ситуації масової девіантної поведінки запровадження нових стандартів потребує принципово іншого підходу. Практика покарань не виправдовує себе, оскільки носить характер лише зовнішнього впливу на студента, в той час як необхідно сформувати саме внутрішню мотивацію молодшої людини повсякчас дотримуватися принципів академічної чесності. Актуальним і прогресивним у цьому плані є підхід, запропонований багатьма американськими університетами^{5,8,9,11}, котрі вбачають ефективний шлях утвердження академічної доброчесності саме у формуванні фундаментальних цінностей і вкорінення їх у поведінку молодшої людини. Такий підхід забезпечує реалізацію сформованих установок, цінностей, моделей поведінки студента/випускника і після завершення навчального закладу⁹.

Вища школа — це своєрідна модель суспільства. Тому процес впровадження ідей і постулатів академічної чесності є поступовим, складним і довготривалим, тож повинен постійно вдосконалюватися, оскільки досягнення освітніх, виховних, навчальних та науково-пошукових цілей можливе лише за умови дотримання етичних стандартів⁹. В кінцевому

випадку це призведе до позитивних системних перетворень в житті суспільства, починаючи з конкретних змін у житті кожного вищого навчального закладу. Проникнення принципів академічної чесності в освітні заклади слугує передумовою розбудови активної громадянської культури в суспільстві в цілому⁹.

Саме практичний аспект виховання здатності приймати правильні, з точки зору етики, рішення закладає основу нових принципів поведінки, прищеплює принципово нову систему цінностей, яка матиме визначальний вплив на формування суспільної і громадянської позиції.

Чесність кожної окремої людини постійно “випробовується” в навчальному процесі. В кожній навчальній ситуації студент постійно стоїть перед вибором: працювати самому і здобувати нові знання або “спростити” собі завдання і скористатися інформацією, опрацьованою іншими, наприклад, списавши домашні завдання у інших студентів, чи “запозичивши” чужі результати наукової діяльності, при цьому не вказуючи джерело запозичення.

Особистісна чесність — це якість не вроджена, а набута, її слід розвивати і практикувати щодня¹³. Пошук нових знань уже сам по собі передбачає чесність в академічному середовищі. Тому постійне заохочення до етичної поведінки під час аудиторної роботи, в лабораторіях, бібліотеках і навіть на спортивних майданчиках закладає фундамент для довготривалої академічної доброчесності. Студент повинен бути вмотивованим обирати складніший, але чесний шлях опрацювання інформації і пошуку нових знань, оскільки “академічна свобода процвітає тільки у середовищі дотримання

принципів інтелектуальної чесності з усіма її правами і обов'язками”¹³.

Чесність є передумовою і основою довіри, яка є фундаментальною цінністю наукового дослідження. Воно не може вестися без віри у результати інших дослідників, можливості спиратися на їх здобутки. Таким чином, чесність і довіра — це ті базові цінності, котрі уможливають науково-дослідний процес як такий, оскільки без їх дотримання він не має сенсу.

Важливим етапом впровадження принципів академічної чесності є виховання справедливості — ще однієї цінності, без якої неможливо уявити здорове освітнє середовище. Якщо попередні два принципи стосувалися більшою мірою наукової діяльності, то справедливість є запорукою ефективності саме процесу навчання і складає основу стосунків між студентом і викладачем, між студентом і менеджментом навчального закладу. Як справедливо було підкреслено Е. Рузвельт: “Справедливість не може бути однобокою, вона стосується обох сторін”⁹. Справедливість повинна бути базовим принципом для оцінювання знань студентів. Її дотримання допомагає створити атмосферу довіри та взаємної поваги у взаємовідносинах між ними та викладачем. Справедливість виявляє себе у передбачуваності поставлених вимог, раціональності та прозорості навчального процесу⁹.

Прищеплення поваги до інших, надання кожному студентові права формувати свою власну точку зору на проблемні питання, обґрунтувати і доводити правильність своєї позиції лежать в основі продуктивного навчального партнерства. Цей принцип є основоположним і в науково-дослідній роботі, де передбачається готовність науковця “... визнавати і віддавати

належне працям інших науковців, оскільки вони уможливають його власну працю”⁵. Таким чином виховання і вкорінення принципу поваги до інших у поведінці молодої людини стане основою її міжособистісних взаємин як на побутовому рівні, так і на рівні академічному — у роботі з інформацією та здобутками інших дослідників.

Всі вищеописані фундаментальні цінності взаємопов’язані і взаємозалежні. Їх поширення сприяє розвитку високих стандартів академічної доброчесності на особистісному, інституційному та культурному рівнях. Процес виховання повинен бути безперервним і постійно вдосконалюватися з огляду на появу нових технологій навчання і можливостей мотивувати учасників процесу приймати етичні рішення⁹.

Однак можливість приймати рішення обов’язково передбачає необхідність брати на себе відповідальність за наслідки цих рішень, тому виховання у студентів відповідальності за сказане ними, за обраний спосіб виконання завдання, за будь яке прийняте ними рішення повинно бути невід’ємною частиною навчального процесу.

Відповідальність, передусім, передбачає активність і прагнення до змін. В умовах розвитку сучасного суспільства саме молоді люди сповнені ентузіазму і волі, виявляють спроможність плисти проти течії, йти проти системи. Народжена вільною у вільній країні, молодь не визнає обмежень і прагне до покращення якості життя. Саме цю позитивну життєствердну енергію молодої людини умілий педагог має скерувати у правильне русло: направити на саморозвиток, вказати шлях самореалізації і самовдосконалення. Між словами “Хтось повинен це зробити, але чому саме я?” та “Хтось повинен це зробити,

чому не я?”, за твердженням відомої письменниці Анні Безант, лежить ціле століття моральної еволюції⁹. “Хто, як не ми?” — ось гасло сучасної української молоді, котре скеровує її на правильний шлях боротьби за краще життя для себе і своїх майбутніх дітей. За умови усвідомлення відповідальності перед сім’єю і суспільством, молоді люди можуть, працюючи разом, подолати безвихідь та надихнути інших діяти.

На шляху утвердження нової академічної етики почуття відповідальності відіграє важливу роль, оскільки передбачає, серед іншого, здатність протистояти тиску попереднього негативного досвіду і вміння бути прикладом для інших⁹. Крім того, будь-яка науково-дослідна робота передбачає відповідальний підхід до отримання даних і підтвердження їх валідності: “якщо ми беремо на себе відповідальність за виконану роботу, ми надаємо їй достовірності. А без достовірності немає змісту виконувати цю роботу”⁹.

Для розвитку й укорінення академічної чесності недостатньо просто вірити в фундаментальні цінності⁹. Представники тих навчальних закладів, які вже мають досвід активних дій в цьому напрямі, переконані, що “переведення цінностей зі слів у дії вимагає самовіддачі, рішучості і сміливості”⁹ вистояти супроти тиску тих, хто не готовий зустріти зміни в системі освіти.

Справедливо кажуть, що сміливість — це не відсутність страху, а здатність діяти згідно своїх переконань, незважаючи на страх. Навчальні заклади, що проявляють сміливість впроваджувати прогресивні зміни, піднімаються на вищі позиції в рейтингах, поліпшують стандарти навчання⁹. Вища освіта тільки виграє у разі впровадження і дотримання стандартів

академічної чесності, котрі забезпечують активне повноцінне академічне життя, сприяють науковому розвитку і прогресу, готують студентів до відповідального громадянського життя⁸.

Однак, найпершою передумовою вдалих реформ виступає єдність і стабільність у їх проведенні. Досягнення високих моральних стандартів залежить від того, наскільки ми всі будемо їм слідувати. За цієї умови, етос виступає основою тканини нашого професійного та соціального життя¹³.

Очевидною потребою стає введення проблематики утвердження академічної доброчесності в коло напрямів державної освітньої політики. Освітні установи мають особливу відповідальність, оскільки вони часто є одним з останніх шансів суспільства для подолання моральної кризи. Якщо звички порядності не будуть прищеплені студентам перш, ніж вони залишать навчальні заклади, малоймовірно, що ці звички будуть розвинуті у них пізніше.

Університети здатні відіграти вирішальну роль у створенні нових етичних стандартів, єдиних для викладачів і студентів. Ці правила мають бути такими, щоб їх дотримання було корисно всім. Потрібно не тільки декларувати етичні цінності університету, але й розробити механізм їхнього захисту. Кожен з учасників — адміністратор, викладач, студент повинні мати як обов'язки, так і визначені права для захисту власних поглядів та вчинків. Таким чином, в університеті буде створена модель стосунків, яка ґрунтується на принципах академічної доброчесності².

Публічне утвердження академічної доброчесності має стати прикладом позитивної зміни суспільної свідомості та

важливим кроком системного запровадження нового етосу навчальної та науково-дослідної діяльності в освітніх закладах України.

Використані джерела:

1. Добко Т. Академічна культура як необхідна передумова ефективного управління сучасним університетом в умовах автономії / Тарас Добко // Університетська автономія. – Київ : Дух і Літера, 2008. – С. 93-102.
2. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж.: аналіт.звіт. – К. : Таксон, 2014, С. 57.
3. Ромакін В.В. Академічна етика як передумова верховенства права / В.В. Ромакін // Наукові праці. Педагогіка. – 2006. – Т. 46. – Вип. 33. – С. 174-179.
4. Ромакін В.В. Академічна мотивація студентів України та США / В.В. Ромакін // Наукові праці. Педагогіка. – 2013. – Т. 215. – Вип. 203. – С. 72-76.
5. Шаршекеева К. Д. Принцип академической честности как основа деятельности современного университета [Електронний ресурс] / К. Д. Шаршекеева. Режим доступа : <http://www.readera.org/article/pryncyp-akademycheskoj-chestnosty-kak-osnova-deyatelnosti-sovremennogo-10338162.html>
6. ACADEMIC HONESTY IN THE WRITING OF ESSAYS AND OTHER PAPERS [Electronic resource]. – Carleton College Princeton University, 1990. – Access: https://apps.carleton.edu/campus/doc/integrity/assets/Academic_Integrity_Booklet.pdf
4. Aiken, L.R. DETECTING, UNDERSTANDING, AND CONTROLLING FOR CHEATING ON TESTS / L.R. Aiken // Research in Higher Education. - # 32 (6). – 1999. – PP. 725-736

8. Davis S. F. ACADEMIC DISHONESTY: PREVALENCE, DETERMINANTS, TECHNIQUES, AND PUNISHMENTS / Davis S. F., Grover C.A., Becker A.H., McGregor L.N. // Teaching of Psychology. – #19 (1). – 1992. – PP. 16-20.
9. THE FUNDAMENTAL VALUES OF ACADEMIC INTEGRITY. – The Center for Academic Integrity, October, 1999. – 12 p.
10. THE FUNDAMENTAL VALUES OF ACADEMIC INTEGRITY; [2-nd edition]; [ed. by T.Fishman]. – Clemson University, 2004. - 34 p. – Access: http://www.academicintegrity.org/icai/assets/Revised_FV_2014.pdf
11. McCabe D. CHEATING IN ACADEMIC INSTITUTIONS: A DECADE OF RESEARCH / McCabe D., Trevino L., Butterfield K.// Ethics and Behavior. - #11 (3). – 2001. – PP. 219-132.
12. MIT POLICIES & PROCEDURES [Electronic resource]. – Access: <http://www.web.mit.edu/policies/10/index.html>
13. Pavela G. LAW AND POLICY REPORT [Electronic resource]. – Access: <http://cms.bsu.edu/-/media/WWW/DepartmentalContent/Student Rights/pdfs/Resources for Faculty and Students/How to discuss academic integrity with students advice for faculty.pdf>
14. Taylor B. INTEGRITY: ACADEMIC AND POLITICAL: A LETTER TO MY STUDENTS [Electronic resource] // Academic Integrity Articles. – January 9, 2009. – Access: http://www.academicintegrity.org/educational_resources/pdf/Letter_To_My_Students.pdf.
15. <http://www.academicintegrity.org/icai/home/php>

А. Мельниченко

ПРОЯВИ АКАДЕМІЧНОЇ НЕЧЕСНОСТІ

*Якби шахраї знали всі переваги чесності,
вони заради вигоди припинили би шахраювати*

Бенджамін Франклін

Наука і освіта, як важливі соціальні інститути сучасного суспільства, не позбавлені притаманних йому вад і хвороб, адже кризові явища, які мають місце в економічній, політичній та інших сферах життєдіяльності соціуму не можуть не позначатися на сферах, пов'язаних з підготовкою кваліфікованих фахівців та здійсненню наукових досліджень.

Феномен академічної нечесності (недоброчесності, недобросовісності) є багатогранним та може набувати різних проявів. В його основі лежить умисне порушення загальноприйнятих в академічному середовищі моральних і правових норм, зазвичай з метою отримання певних переваг. У будь-якому випадку розповсюдження таких проявів завдає нищівного удару

по якості освіти та наукових досліджень, а відтак — по перспективах забезпечення стійкого розвитку суспільства. Як відзначають американські дослідники А. Вайтака та П. Гітіму: “...рівень академічної нечесності в інституціях відображає поширення ерозії етичної поведінки в суспільстві через те, що існує тенденція переважання егоцентризму над турботою про інших”⁹.

На наше переконання, однією з головних причин існування та поширення проявів феномену академічної нечесності є розповсюдження та узвичаєння імітації освітньо-наукової діяльності як особливого виду соціальної псевдоактивності, коли співпраця науково-педагогічних працівників зі студентами здійснюється за принципом “одні роблять вигляд, що навчають, а інші — що навчаються”. Варто відзначити, що впродовж достатньо тривалого часу більшість провідних університетів світу активно борються з проявами академічної нечесності з боку студентів, викладачів та дослідників. Проте ефективність такої боротьби не завжди є високою.

Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в останні роки сприяв урізноманітненню та поширенню проявів академічної нечесності серед представників академічної спільноти (студентів, педагогів, дослідників, організаторів наукової та освітньої діяльності тощо).

Світове академічне співтовариство в останні десятиліття напрацювало низку підходів з метою протидії проявам академічної нечесності, що набула цілком інституціоналізованих форм. Варто відзначити, що академічна нечесність не є феноменом суто сучасним. Адже відомо, що вже у 1964 році Вільям Бауерс опублікував результати першого широкомасштабного дослідження академічної нечесності у вищих навчальних

зкладах. Він опитав більше 5000 студентів у 99 коледжах і університетах США. За результатами дослідження було з'ясовано, що понад половина всіх респондентів один або більше разів вдавалися до порушень здорових академічних практик³. Враховуючи те, що прояви академічної нечесності можуть бути зумовлені особливостями національного законодавства в сфері освіти і науки, існуючими національними або релігійними традиціями тощо, на основі результатів дослідження В.Бауерс зробив висновок про відсутність кореляції між соціальним становищем студентів в стратифікаційній структурі суспільства та схильністю до проявів академічної нечесності.

Окремої уваги варті результати всеукраїнського соціологічного дослідження, проведеного у межах проекту “Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку” Східноукраїнським фондом соціальних досліджень за підтримки Міжнародного фонду “Відродження” у період з грудня 2014 по липень 2015 р. Так опитування 1928 студентів та 374 викладачів у 25 ВНЗ України засвідчило, що: 78% студентів складають іспити не самостійно, 67% з них вдаються до списування під час іспиту, 23% студентів вказують на випадки отримання оцінок за послуги або гроші, 90% студентів вдаються до плагіату¹⁰. Ці результати можна порівняти з результатами опитування американських студентів, серед яких більш, ніж 75% зізналися, що вдаються до обману в процесі навчальної діяльності, а 68% — визнають факти копіювання матеріалів з Інтернету без відповідних посилань на першоджерела².

Найпоширенішою формою прояву академічної нечесності на переконання переважної більшості дослідників є

плагіат, який ми розглядаємо як навмисне чи усвідомлене представлення або оприлюднення (опублікування), повністю чи частково, чужого твору (тексту або ідей) під іменем особи, яка не є автором цього твору, без належного оформлення посилань. Варто відзначити, що термінологічно такий прояв академічної нечесності закріплений у вітчизняному законодавстві, зокрема в Законі України “Про авторське право і суміжні права”¹³ та Законі України “Про вищу освіту”¹⁴. Для нашого розгляду важливо, що саме у останньому документі з’явилася норма, яка врегульовує питання відповідальності за прояви плагіату. З іншого боку, в Законі України “Про вищу освіту” передбачена відповідальність тільки осіб, що здобувають наукові ступені: у випадку виявлення плагіату в їхніх дисертаційних роботах вони позбавляються такого ступеня.

У свою чергу, правових засад щодо протидії плагіату серед студентства не так багато. В такій ситуації вищі навчальні заклади повною мірою можуть користуватися університетською автономією і ухвалювати акти локального характеру, на кшталт того, як це відбувається в більшості університетів розвинених країн світу. Відзначимо, що для боротьби з використанням плагіату існує значна кількість програмних засобів, найвідоміші з яких: Turnitin, Strike Plagiarism, Urkund, Advego Plagiatius, eTXT, Антиплагіат тощо. Проте, саме явище плагіату викликає до життя і способи його приховування. Так, навіть звичайний переклад тексту з однієї мови на іншу і його відповідне редагування, дозволяє “обходити” можливості виявлення несанкціонованих запозичень програмними засобами. У аналітичному звіті “Цифрова революція і вища освіта”,

опублікованому за результатами опитування у 2011 році в США, вказується, що більшість керівників американських коледжів (55%) погоджуються з тим, що кількість випадків плагіату в роботах студентів зросла за останні 10 років⁸.

Аналізуючи правові засади протидії плагіату, професор кафедри кримінального права та філософії права Грайфсвальдського університету (ФРН) Крістіан Фааль пропонує розглядати декілька видів плагіату: повний плагіат, плагіат-переклад, структурний плагіат і плагіат, незважаючи на наявність посилань⁴. Часто дослідники виділяють ще один вид плагіату — самоплагіат (англ. — self-plagiarism, “recycling fraud”), який передбачає використання власних попередніх праць автора в іншому контексті, без посилань на те, що такий текст вже був раніше використаний або опублікований⁶.

Іншим поширеним проявом є академічне шахрайство (англ. — academic cheating), яке ми розглядаємо як отримання неправомірної переваги в навчальній, педагогічній чи науково-дослідницькій діяльності шляхом введення в оману чи зловживання довірою. Академічне шахрайство може набувати різноманітних форм, серед яких варто виокремити: фальсифікацію або фабрикацію інформації, наукових результатів та наступне використання їх в академічній роботі; підробку підписів в офіційних документах (залікових книжках, актах, звітах, угодах тощо); використання під час контрольних заходів у навчальних закладах заборонених допоміжних матеріалів або технічних засобів (шпаргалки, електронні пристрої); посилання на джерела, які не використовувалися в роботі; списування (реплікація) при складанні будь-якого виду підсумкового або поточного контролю; проходження процедур

контролю знань підставними особами; здавання або репрезентація різними особами робіт з однаковим змістом як результату навчальної чи наукової діяльності¹⁵. Дослідники ментальних особливостей шахрайської поведінки С. Джонсон і М. Мартін ще в 2005 році зазначали, що студенти постійно вдаються до нових методів обману, не відкидаючи “традиційні”, які до цього часу домінують в університетському середовищі. Сучасні практики передбачають використання новітніх технологій і стають дійсно “інноваційними” в розробці способів обману. Зокрема, авторами відзначається, що студенти нині широко використовують мобільні телефони та інші дівайси для несанкціонованого отримання інформації, створюючи нові проблеми для сучасних педагогів⁵. Поряд з названими, варто вказати й інші форми шахрайства, які згадуються у річному звіті Комітету з наукової недоброчесності Данії за 2003 рік, а саме: свідоме спотворення інтерпретації результатів і висновків дослідження та подання заявок на отримання грантів, що містять недостовірну інформацію¹.

Якщо розглядати таку форму прояву академічного шахрайства як фабрикація та фальсифікація, то окремі дослідники вважають, що вона переважає в природничих та технічних науках, де студенти іноді фальсифікують інформацію, щоб отримати “необхідні” експериментальні дані. Така поведінка включає в себе фальсифікацію інформації з можливим виключенням або приховуванням незручних даних для генерації фіктивних результатів⁷. Також фальсифікація може виявлятися у включенні до списків використаних джерел неіснуючої літератури або ж літератури, яка не використовувалася. Іноді в академічному середовищі трапляються ситуації, коли

дослідники повідомляють очікувані результати досліджень, які ще не спостерігалися на момент представлення доповіді і не мають необхідних обґрунтувань. Відзначимо, що в одних джерелах фабрикація та фальсифікація використовуються як синоніми, а в інших — фабрикацію характеризують як вигадання даних, а фальсифікацію як маніпулювання ними з метою отримання вигаданих наукових результатів¹².

Останнім часом доволі поширеним проявом академічної нечесності стала несанкціонована співпраця, яка передбачає надання певними особами допомоги для здійснення акту академічної нечесності, тобто навмисної чи усвідомленої допомоги або спроби допомоги іншому вчинити подібну дію. Найчастіше це проявляється у формі придбання в інших осіб чи організацій з наступним поданням як власних результатів навчальної та наукової діяльності звітів, рефератів, контрольних, розрахункових, курсових, дипломних та магістерських робіт, есе, статей, монографій, навчальних посібників тощо¹⁵. Індустрія виконання такого роду робіт та послуг, в тому числі й докторських дисертацій, стала розвиненою в силу реальної потреби з боку недобросовісних студентів, псевдонауковців тощо. Згідно результатів опитування студентів українських ВНЗ, проведеного в березні 2015 р. Фондом “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва та фірмою “Юкрейніан соціолоджі сервіс” 40% респондентів вважають, що купівля або копіювання з Інтернету контрольних робіт, рефератів, курсових робіт, дипломів є явищем поширеним, а ще 28,7% опитаних переконані, що такі прояви є загальною практикою¹¹. Поряд з цим, варто згадати й про такий прояв академічної нечесності як змова, що означає домовленість щодо спільного з одним

або кількома особами вчинення або намагання вчинити акти академічної нечесності.

Одним з найнебезпечніших проявів академічної недоброчесності є поведінка членів академічної спільноти, яка має ознаки корупційних діянь. Така поведінка може передбачати пропонування чи отримання неправомірної вигоди при оцінюванні навчання, виконанні навчальних чи дослідницьких завдань; використання родинних або службових зв'язків для отримання позитивної або вищої оцінки при складанні будь-якого виду підсумкового контролю або переваг у роботі. До цієї ж групи порушень можна віднести таке: вплив на результати конкурсу при відборі виконавців дослідження, використання без дозволу ресурсів, обладнання та споруд освітньо-наукових установ; несанкціоноване придбання матеріалів та ресурсів для особистої вигоди; створення умов, що спонукають студента замовляти додаткові оплачувані заняття, консультації; недотримання інституційних правил проведення досліджень.

Така поведінка часто може бути пов'язаною з виникненням потенційного або фактичного конфлікту інтересів, коли виконання службових обов'язків або зобов'язань перед освітньо-науковою установою буде поставлене під загрозу зовнішніми інтересами або зобов'язаннями людини. Можуть виникати певні обставини, за яких конфлікт інтересів приводить до спотворення результатів дослідження, в результаті особистих фінансових або майнових інтересів дослідника. Важливо, що порушенням академічної чесності можна вважати навіть сам факт неповідомлення членом академічної спільноти інформації про виникнення конфлікту інтересів при здійсненні науково-дослідницької, педагогічної чи іншої діяльності.

Доволі поширеним став такий прояв академічної нечесності як внесення до списку авторів статей, монографій, підручників та інших видань осіб, які не брали участі в отриманні наукових результатів. Детальний аналіз існуючих університетських практик показав, що окремі керівники навчально-наукових підрозділів, дисертаційних досліджень підвищують власний публікаційний рейтинг шляхом зобов'язання здобувачів наукових ступенів або безпосередніх підлеглих вносити їхнє прізвище до списку авторів статей, монографій, навчальних посібників, підручників тощо, до підготовки яких вони не мали жодного стосунку.

Останнім часом характерною є тенденція до збільшення випадків зловживання конфіденційною інформацією, отриманою в ході визначення технічного завдання на проведення дослідження, подання проектних заявок, рукописів для рецензування тощо.

Особливої уваги потребує такий прояв академічної недоброчесності як саботаж. Йдеться про таку поведінку, коли учасник навчальної або науково-дослідницької діяльності (студент, викладач, науковий співробітник тощо) своїми діями не дозволяє іншим учасникам успішно завершити роботу. Це може передбачати видалення сторінок з книг бібліотеки, даних з комп'ютера колег чи інше навмисне завдання шкоди роботі інших. Саботаж, зазвичай, може виникати у конкурентних умовах, наприклад, за умови рейтингування підрозділів установи, студентів чи співробітників⁷.

Окремою групою стоять прояви академічної нечесності, пов'язані з проведенням медичних експериментів з використанням людини або тварин. Зокрема, це проведення

експериментів в умовах, що ставлять наукову достовірність отриманих даних під сумнів; неповідомлення або приховування від людини можливих побічних наслідків, пов'язаних з участю в експерименті тощо.

Наприкінці опису видів порушень академічної недоброчесності наводимо цікавий матеріал, що буде корисним молодому науковцю, який починає свій “тернистий шлях”. На перший погляд, про, власне, академічну чесність тут не йдеться, але уважно прочитайте та візьміть “на замітку”.

Джеффрі Білл з університету Колорадо (Денвер, США) уперше детально вивчив світові наукові журнали і створив так званий “Список Білла”¹⁶, в який включив видавництва і журнали, що публікують статті без процесу належного наукового рецензування та прискорюють вихід таких публікацій за гроші (“хижі” видавництва відкритого доступу). Саме результати його аналізу беруть за основу найбільші наукометричні бази даних світу Scopus і Web of Science, коли приймають рішення видалити той чи інший псевдонауковий журнал зі своєї бази. Д.Білл виділив критерії для визначення “хижих” видавництв відкритого доступу. Основні з них (за категоріями)¹⁷:

Редактор і персонал:

- власник видавництва є редактором усіх журналів, що видаються організацією;
- жодна людина не ідентифікується як редактор журналу;
- у журналі не визначені редакційна колегія або рецензенти;
- відсутня академічна інформація про редактора, персонал та / або про членів редакційної ради, рецензентів;
- існують очевидні дані, які показують, що редактор і / або

рецензенти не мають достатніх академічних знань, щоб вирішувати, допускати публікації до друку в журналі чи ні;

- два або більше журналів мають однакові редакційні ради;
- журнали мають недостатню кількість членів редакційної ради, вигаданих членів ради, до складу редакційної ради внесені прізвища вчених без їх відома або дозволу, в складі редакційної ради відомі вчені, які в розвиток журналу не вносять нічого корисного, за винятком використання своїх імен і / або фотографій.

Менеджмент і видавництво:

- демонструє відсутність прозорості видавничої діяльності;
- не проводить політику або практику цифрового зберігання даних;
- перебуває в залежності від авторських внесків як єдиного засобу підтримки роботи;
- працює з великою кількістю журналів, часто використовуючи шаблони для швидкого створення стартової вебсторінки кожного журналу;
- забезпечує недостатню кількість інформації або приховує інформацію про оплату автором внесків.

Чесність (порядність):

- назва журналу не відповідає його призначенню;
- назва журналу недостатньою мірою відображає його походження (наприклад, журнал використовує слова “канадський” або “швейцарський”, але не має прямого відношення до Канади чи Швейцарії);
- журнал фальшиво стверджує, що має імпакт-фактор

(impact factor), або використовує вигадані ступені вимірювання (наприклад, view factor), симулюючи міжнародну репутацію видання;

- видавництво розсилає спам-листи до вчених із недостатньою кваліфікацією для того, щоб вони провели рецензування рукописів статей;
- видавництво недостовірно стверджує, що зміст журналу має індексацію в легітимних сервісах реферування та індексування, або запевняє, що зміст статей індексується в ресурсах, що насправді не є сервісами реферування та індексування;
- видавництво працює із ненадійними ресурсами, що не дозволяє запобігти або виключити несумлінність авторів;
- журнал чи журнали містять повторювані випадки плагіату, автоплагіату, маніпуляцій із зображеннями тощо;
- видавництво пропонує учаснику самому запропонувати рецензентів, і видавець згодом використовує запропонованих рецензентів без достатньої перевірки їх кваліфікації або автентичності.

Підводячи підсумок, відзначимо, що проведений аналіз проявів академічної нечесності не претендує на цілковиту повноту, проте дозволяє виявити основні і найбільш поширені її форми. Комплекс заходів щодо протидії проявам академічної нечесності повинен здійснюватися на всіх рівнях управління у сфері освіти і науки. В противному разі, за влучним висловом академіка М.З.Згуровського, країну чекає невідворотне формування індустрії “дипломованої псевдоосвіти” з набором несприятливих сценаріїв розвитку.

Використані джерела:

1. ANNUAL REPORT 2003. THE DANISH COMMITTEES ON SCIENTIFIC DISHONESTY // <http://ufm.dk/en/publications/2004/annual-report-2003-the-danish-committees-on-scientific-dishonesty>
2. Blum S.D. MY WORD!: PLAGIARISM AND COLLEGE CULTURE. – Cornell University Press, 2009. – 240 p.
3. Bowers W.J. STUDENT DISHONESTY AND ITS CONTROL IN COLLEGE. – New York: Bureau of Applied Social Research, Columbia University, 1964. – 291p.
4. Fahl Christian. EIDESSTATTLICHE VERSICHERUNG DES PROMOVENDEN ZUR BEKÄMPFUNGDES DES PLAGIATSUNWESENS?/ Zeitschrift fur Rechtspolitik. – 2012. – №. 1. – P.7-11.
5. Johnson S., Martin M. ACADEMIC DISHONESTY: A NEW TWIST TO AN OLD PROBLEM. Athletic Therapy Today. – 2005. – №10(4). – P. 48-50/
6. Roig M. PLAGIARISM AND SELF-PLAGIARISM: WHAT EVERY AUTHOR SHOULD KNOW // Biochemia Medica. – 2010. – №20(3). – P. 295-300.
7. Sarita, Rajni Dahiya. ACADEMIC CHEATING AMONG STUDENTS: PRESSURE OF PARENTS AND TEACHERS // International Journal of Applied Research. – 2015. – №1(10). – P. 793-797.
8. THE DIGITAL REVOLUTION AND HIGHER EDUCATION. By Kim Parker, Amanda Lenhart and Kathleen Moore. Режим доступа: <http://www.pewsocialtrends.org/files/2011/08/online-learning.pdf>
9. Waithaka A.G., Gitimu P. ACADEMIC DISHONESTY: TEAM EFFORT AGAINST IT; A REVIEW OF LITERATURE // Journal of Academic and Business Ethics. – Volume 6. – September, 2012. Режим доступа: <http://www.aabri.com/manuscripts/121142.pdf>

10. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку. Результати всеукраїнського соціологічного дослідження Режим доступу: <http://fond.sociology.kharkov.ua/images/presentation160715/press-reliz1.pdf>
11. Вища освіта в Україні: громадська думка студентів. Результати опитування. Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/visha-osvita-v-ukraini-gromadska-dumka-studentiv-_1433936412.htm
12. Европейские ученые консолидируют усилия в борьбе с мошенничеством в науке (18 декабря 2008) // Режим доступу: <http://www.polit.ru/news/2008/12/18/esf/>
13. Закон України “Про авторське право і суміжні права” від 23 грудня 1993 року із змінами // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №13. – ст.64.
14. Закон України “Про вищу освіту” № 1556-VII від 1 липня 2014 року із змінами // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – ст. 2004.
15. Кодекс честі Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. – К.:НТУУ “КПІ”, 2015. – 12 с.
16. BEALL’S LIST: POTENTIAL, POSSIBLE, OR PROBABLE PREDATORY SCHOLARLY OPEN-ACCESS PUBLISHERS [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://scholarlyoa.com/publishers/>.
17. Основи становлення сучасного інженера : навчальний посібник / В. О. Іванов, О. Г. Гусак, Д. В. Криворучко та ін.; за заг. ред. В. О. Іванова, О. Г. Гусака. – Харків : НТМТ, 2015. – 275 с.

А. Артюхов

О. Меньшов

АКАДЕМІЧНА ЧЕСНІСТЬ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Ніщо нечесне не може бути дійсно добродійним

Бенджамін Франклін

Дотримання принципів академічної доброчесності в дослідженні є однією з базових засад наукового етосу. Саме такий підхід допомагає науковцю уникати відхилень від загальноприйнятих етичних принципів у дослідницькій практиці і запобігати потенційним серйозним проблемам, що можуть виникати при проведенні польових та лабораторних досліджень, розробці нових математичних підходів та алгоритмів інтерпретації отриманих результатів, процесів моделювання та інших експериментальних досліджень.

Етична поведінка в науці здатна сприяти покращенню наукових результатів, оскільки дотримання етичних принципів призводить до професійної чистоти, коректності у використанні різноманітних методів, сприяє більш відкритій та творчій співпраці між дослідниками.

Однією з найбільш серйозних проблем сучасного наукового дослідження є побудова здорових взаємовідносин в науковому колективі, який реалізує спільний проект. Зрозуміло, що теоретичні та експериментальні дослідження можуть виконуватися і одним вченим, але найчастіше проводяться науковими групами. Побудова поведінкових моделей, які дозволяють на засадах коректності вирішити спірні питання як у середині наукових груп, так і за їх межами, дотримуючись принципів академічної доброчесності, стає першочерговим завданням.

Однією із форм академічної нечесності у науковій практиці є плагіат, який виступає серйозним порушенням етичних норм науки¹. Плагіат може включати як видання чужих ідей чи слів за власні без належного цитування першоджерела, так і підтасовку експериментальних результатів на основі чужих даних. З метою протидії такій діяльності Федеральний уряд США розробив і вдосконалив свою політику щодо дотримання норм академічної чесності, створив федеральні агентства та науково-дослідні інститути, встановив правила реагування на випадки плагіату. Подібна практика використовується і у інших країнах, наприклад, Китаї¹³, де запроваджено спеціальну політику в цьому напрямі, для чого створені відповідні наглядові комітети та програма захисту інформаторів з питань недотримання принципів академічної чесності.

Плагіат при проведенні наукових експериментів є злочином проти академічної громади⁴. Дослідники, які обманюють споживачів своєї наукової продукції, отримують незаслужені вигоди. У той же час, слід вміти розрізняти безпосередній плагіат та запозичення інформації, на основі якої створюється новий дослідницький продукт за умов додержання правил академічної чесності у науковому експерименті.

Певні приклади академічної поведінки історія європейської науки знає, починаючи з епохи середньовіччя. Одним з таких взірців є наукова діяльність Еразма Роттердамського⁷. Його роботи характеризувалися науковою цілісністю та безкорисливістю, відсутністю гонитви за новими знаннями заради певного визнання чи отримання фінансової користі.

Виявлення академічної недоброчесності є справою складною, а отримання відповідних висновків часто не призводить до однозначної оцінки. В. Пуповац та Д. Фанеллі в своїй роботі 2015 року¹² провели систематичний огляд і аналіз результатів анонімних опитувань вчених щодо вчинення ними коли-небудь різних видів плагіату. Цікавим результатом стало те, що швидше отримуються повідомлення від науковців про колег, які скоїли плагіат, ніж з'являються офіційні заключення з висновками про наявність порушень академічної чесності. Кожне з подібних завдань: доведення підтасовки даних, отримання свідчення колег, їх перевірка і т. п. потребує переходу від наукових досліджень у юридичну площину.

Уяву про обсяг фальсифікацій або інших форм наукової несумлінності, ступінь готовності науковців зізнатися в цьому дає інша робота Д. Фанеллі. Вона показала кількість респондентів, які повідомили про принаймні один випадок відомих

їм неправомірних дій у фармакологічній сфері. Вибірка складалася з 21 факту. Лише 1,97% вчених зізналися, що фальсифікували або змінювали отримані результати хоча би один раз, а 33,7 % зізналися у інших, менш значущих фактах порушення дослідницької чесності⁶. Важливо зазначити, що за умови контролю результатів відповідних експериментальних досліджень вдавалося зменшувати кількість випадків порушення етичних норм.

Яскравою ілюстрацією розповсюдження цього явища є результати, наведені у роботі П. Оконта та Т. Руссо, на прикладі Нігерії. Більшість з опитаних — 68,9% зізналися у щонайменше одній формі наукової нечесності, 36,4% порушили авторські права, 9,2% вчинили порушення, пов'язані із прямим плагіатом. Близько 42% дослідників, які раніш допускали порушення, більше не вдаються до фальсифікації даних¹⁰.

У забезпеченні дотримання принципів академічної чесності часто визначальною є роль лідера наукової групи. В своєму аналізі цього аспекту Т. Патель та Р.Г. Хамлин відзначали, що існує ряд сценаріїв поведінки лідера, які впливають на чистоту наукового експерименту¹¹. Серед ризиків були виділені — відсутність функціональних навичок, неефективні моделі поведінки, неусвідомлення відповідальності за можливу шкоду, яка може бути заподіяна за умови недотримання етичних норм. Найбільш небезпечним у поведінці лідера наукової групи є пряме недотримання норм етики, прозорості та достовірності результатів. Дуже важливим є з'ясування факторів, що спонукають до такої поведінки та розробка оптимальних механізмів її запобігання. У той же час, саме керівник наукової групи є тією людиною, яка здатна протидіяти

будь-яким формам девіантної поведінки та забезпечити дотримання наукового етосу.

Ще одним важливим аспектом є запобігання конфлікту інтересів при проведенні дослідження. Його наявність може повністю зруйнувати цілісність досліджень та загрожувати довірі до отриманих наукових результатів. В цікавій роботі групи авторів¹¹ здійснено аналіз причин виникнення конфлікту інтересів, шляхів розв'язання конфліктних ситуацій всередині наукових груп. Конфлікт інтересів може виникати на різних стадіях та рівнях проведення наукового експерименту. Договірні відносини, контракти, навіть усні угоди на проектних етапах виконання майбутніх науково-дослідних робіт можуть бути ефективним засобом запобігання виникненню конфліктних ситуацій у майбутньому.

Відносно новим проявом наукової нечесності стало використання запозичених результатів, які все ширше представляються у Інтернеті. Інколи, така форма плагіату ще називається кібер-плагіатом. Групою тайванських дослідників уважно проаналізовано розвиток цього феномену⁵. Його сутністю є запозичення наукових ідей та підходів, які були запроваджені раніше. Слід зауважити, що отримані в такий спосіб результати не мають, зазвичай, наукової новизни. Ключову роль у протидії таким формам академічної нечесності здатен відіграти моральний “імунітет”, сформований вже на ранніх стадіях освіти. Зрозуміло, що без цієї внутрішньої основи добра обізнаність з результатами наукових досліджень у світі є також спокусою до їх використання в некоректний спосіб.

Вагомий вплив на поліпшення ситуації може справити систематичне моральне оцінювання вчинених негативних дій.

Різним складовим такого оцінювання, методикам вимірювання заподіяної шкоди присвячена свіжа стаття Б. Барнхардта². В ній пропонується постійно здійснювати так звану інвентаризацію актів наукової нечесності у різних формах їх проявів. Запобігання епідемічному розповсюдженню наукової нечесності має ґрунтуватися на поєднанні морального оцінювання та адміністративної протидії. Не слід забувати про можливість наукових відкриттів при паралельній діяльності різних наукових груп або окремих науковців.

Сучасна наука вимагає проведення комплексних міждисциплінарних досліджень, залучення фахівців із різних наукових шкіл, університетів, країн. Все це веде до інтернаціоналізації науки, одержання практичних результатів дуже широким авторським складом. У той же час до сучасних наукових проєктів під егідою Європейського Союзу, NATO, DFG, DAAD, Fulbright та інших висуваються дуже високі вимоги щодо відповідності етичним нормам. При порушенні таких норм відповідні наукові групи та науковці можуть бути позбавлені подальших можливостей брати участь у відповідних проєктах, що фактично виключатиме їх із міжнародної наукової спільноти. Останнє є дуже вагомим мотивом для беззаперечного дотримання принципів наукової чесності.

Одним із результатів проведення наукового дослідження є публікація його результатів у статтях та матеріалах конференцій. Проте часто виникають ситуації та свідчення того, що процес рецензування не завжди є справедливим і етичним попри загальну тенденцію дотримання більшістю серйозних журналів етичних норм³. Тому, побудова оптимального алгоритму відносин між авторськими групами, рецензентами,

редакторами та видавцями є запорукою публікації, з однієї сторони, правдивих та нових наукових результатів, а, з іншої сторони, запобігання неправомірному або навмисному перешкодженню авторам у оприлюдненні своїх наукових даних.

Неправомірні дії при опублікуванні результатів наукових досліджень можуть приймати різні форми. До найбільш серйозних порушень відносяться прямий плагіат та фальсифікація первинного матеріалу. Як відзначив Б.Р. Мартін⁸, на щастя, такі форми академічної нечесності серед серйозних науковців зустрічаються відносно не часто. Більш поширеними є тиражування результатів власних досліджень кілька разів, що знижує оригінальність отриманих у кожному випадку результатів. Виявлення такої форми автоплагіату є вельми складним завданням, оскільки різні форми представлення одних і тих даних важко піддаються ідентифікації. У протипагу шахрайству авторів з'явилася нова форма неправомірних дій редакторів журналів, які намагаються штучно підвищувати "імпакт-фактор" своїх журналів через практику примусу до їх цитування. Подібні дії можуть робитися і рецензентами при рекомендаціях цитування відповідних статей задля підвищення власного індексу Гірша.

На завершення розглянемо декілька типових моделей академічної недоброчесності при проведенні наукових експериментів.

Підтасовування даних. Намагання досягти відповідності поставленій апріорній меті, висновкам попереднього теоретичного аналізу або результатам раніше опублікованих досліджень створює для обізнаного фахівця спокус вибіркової фіксації отриманих експериментальних даних.

Саме це найчастіше може продукувати фальсифікацію даних. Зрозуміло, що при додержанні чистоти експерименту досвідчений науковець може просто аналітично виключати невірні дані, які генеруються певними випадковими процесами, або обмеженнями експерименту. В цій ситуації гарантією об'єктивності може слугувати лише дотримання етичних норм проведення наукового експерименту.

Дослідження у межах однієї наукової групи. При проведенні експериментальних наукових досліджень навіть у межах однієї наукової групи можуть виникати проблеми авторства ідей, відкриттів, часових пріоритетів їх фіксації. Крім того, важливим є врахування долі участі кожного у розв'язанні певної наукової проблеми. Ці проблеми можуть загостритися в ході публікації результатів досліджень, при включенні до списку авторів тих чи інших осіб. Зауважимо, що об'єктивно в ході певних дискусій, обговорення результатів дослідження нові наукові гіпотези можуть бути створені одночасно кількома авторами.

Запозичення результатів інших наукових груп. Цей аспект є особливо актуальним для науковців пострадянського простору, які працювали у ізольованому науковому співтоваристві і не завжди були обізнаними із результатами закордонних колег. Досі чимала частина вітчизняних дослідників не здійснюють постійного моніторингу за новими науковими публікаціями, не беруть участі у міжнародних наукових конференціях, прямих контактах із закордонними фахівцями, не мають доступу до провідних ресурсів, таких як Elsevier, Thompson Reuters, Wiley і т.д. Це породжує часом прагнення представити іноземні результати, як свої власні, цілу низку

псевдонаукових експериментальних відкриттів, їх невинуватене патентування.

Прагнення до чистоти й коректності наукового експерименту найкращим чином може бути реалізоване в опорі на самосвідомість кожного експериментатора, дотримування ним принципів академічної чесності. Ідентифікація свідомого, добре продуманого та сконструйованого плагіату є доволі важким завданням. Нормою нашого академічного життя повинна стати системна профілактика девіантної академічної поведінки. Вона має включати тренінги з етики наукових досліджень, відповідні розробки необхідно інтегрувати в програму навчання студентів і аспірантів, постійно вдосконалювати нормативні документи такого спрямування з метою підвищення кваліфікації дослідників. Належне місце в цьому комплексі повинні знайти добре продумані, виважені та прозорі процедури й санкції, здатні створити атмосферу несприйняття академічної недоброчесності і ефективно вплинути на її порушників.

Використані джерела:

1. Anderson, M. S., Steneck, N. H. THE PROBLEM OF PLAGIARISM. UROLOGIC ONCOLOGY: SEMINARS AND ORIGINAL INVESTIGATIONS, 29, 1, 90-94, 2011.
2. Barnhardt, B. THE "EPIDEMIC" OF CHEATING DEPENDS ON ITS DEFINITION: A CRITIQUE OF INFERRING THE MORAL QUALITY OF "CHEATING IN ANY FORM" ETHICS AND BEHAVIOR, 26(4), 330-343, 2015.
3. Borkowski, S. C., Welsh, M. J. ETHICAL PRACTICE IN THE ACCOUNTING PUBLISHING PROCESS: CONTRASTING OPINIONS OF AUTHORS AND EDITORS. Journal of Business Ethics, 25, 1, 15-31, 2000.
4. Bouville, M. PLAGIARISM: WORDS AND IDEAS. Science and Engineering Ethics, 14, 3, 311-322, 2008.
5. Chang, C.-M., Chen, Y.-L., Huang, Y.-Y., Chou, C. WHY DO THEY BECOME POTENTIAL CYBER-PLAGIARIZERS? EXPLORING THE ALTERNATIVE THINKING OF COPY-AND-PASTE YOUTH IN TAIWAN. Computers & Education, 87, 357-367, 2015.
6. Fanelli, D. HOW MANY SCIENTISTS FABRICATE AND FALSIFY RESEARCH? A SYSTEMATIC REVIEW AND META-ANALYSIS OF SURVEY DATA. PLoS ONE, 4, 5, Article number e5738, 2009.
7. Jardine, L. ERASMUS, MAN OF LETTERS: THE CONSTRUCTION OF CHARISMA IN PRINT, p. 1-284, 2015.
8. Martin, B. R. WHITHER RESEARCH INTEGRITY? PLAGIARISM, SELF-PLAGIARISM AND COERCIVE CITATION IN AN AGE OF RESEARCH ASSESSMENT. Research Policy, 42, 5, 1005-1014, 2013.
9. Mecca J. T., Gibson C., Giorgini V., Medeiros K. E., Mumford, M. D., Connelly S. RESEARCHER PERSPECTIVES ON CONFLICTS OF INTEREST:

- A QUALITATIVE ANALYSIS OF VIEWS FROM ACADEMIA. *Science and Engineering Ethics*, 21, 4, 843-855, 2015.
10. Okonta, P., Rossouw, T. PREVALENCE OF SCIENTIFIC MISCONDUCT AMONG A GROUP OF RESEARCHERS IN NIGERIA. *Developing World Bioethics*, 13, 3, 149-157, 2013.
 11. Patel, T., Hamlin, R. G. TOWARD A UNIFIED FRAMEWORK OF PERCEIVED NEGATIVE LEADER BEHAVIORS INSIGHTS FROM FRENCH AND BRITISH EDUCATIONAL SECTORS. *Journal of Business Ethics*, DOI: 10.1007/s10551-015-2909-5, Article in Press, 2015.
 12. Pupovac, V., Fanelli, D. SCIENTISTS ADMITTING TO PLAGIARISM: A META-ANALYSIS OF SURVEYS. *Science and Engineering Ethics*, 21, 5, 1331-1352, 2015.
 13. Zeng, W., Resnik, D. RESEARCH INTEGRITY IN CHINA: PROBLEMS AND PROSPECTS. *Developing World Bioethics*, 10, 3, 164-171, 2010.

Б. Буяк

ПРАВОВІ АСПЕКТИ АКАДЕМІЧНОЇ ЧЕСНОСТІ ТА БОРОТЬБИ ІЗ ПЛАГІАТОМ

*Чим чесніше людина, тим менше
вона підозрює інших в безчесності*

Марк Туллій Цицерон

Важливими завданнями сучасної трансформації вітчизняної системи освіти є розробка нової та удосконалення чинної законодавчої та нормативно-правової бази; забезпечення системного підвищення якості освіти на інноваційній основі; удосконалення системи науково-інформаційного забезпечення освіти; а у сфері вищої освіти — реформування мережі вищих навчальних закладів відповідно до потреб і можливостей країни; створення потужних дослідницьких університетів, регіональних університетських комплексів. В контексті

вирішення цих завдань слід прагнути до утвердження нового академічного етосу та подолання численних негативних проявів в системі освіти. На одному з перших місць серед них стоять недотримання академічної чесності та глобальна проблема подолання плагіату.

Прецеденти недозволеного запозичення чужих результатів інтелектуальної праці мали місце практично у всі часи, починаючи з античної епохи. Проте чисельні згадки про такі факти отримували виключно етичну оцінку. Із зародженням правового інституту інтелектуальної власності (XVIII ст.) проблема плагіату, в тому числі й академічного, набула юридичного характеру і почала трактуватися як порушення законів про авторське право. У XX ст., внаслідок розгортання процесів комерціалізації інтелектуальної власності, академічний плагіат поступово потрапив в економічну площину, оскільки став загрожувати втратою доходу автора від неправомірних дій плагіатора.

У всі історичні періоди в суспільстві, незважаючи на існування альтернативних поглядів на плагіат як своєрідний інструмент трансляції знань між поколіннями, переважало ставлення до плагіаторів як до соціальних маргіналів і порушників моральних та юридичних норм. В сучасних умовах плагіат в науково-освітньому середовищі перетворився на впливовий соціально-етичний та економіко-юридичний феномен, який набув різноманітних форм. Він, за своєю соціальною вагомістю, далеко вийшов за межі безпосередньої крадіжки результатів інтелектуальної праці і потребує сьогодні системного рішення, як орієнтованого на запобігання його подальшому розповсюдженню, так і дієву профілактику.

Зарубіжними та вітчизняними вченими опубліковано чимало робіт, які дозволяють дослідити сутність плагіату (В. Кохан, М. Мінц, І. Петренко, Н. Стукало), детермінувати причини і наслідки відповідного явища (Г. Єфімова, І. Романова), аналізувати ефективність існуючих технологій виявлення плагіату (І. Краузе, О. Порало, О. Штефан). Проте, наразі практично відсутні ґрунтовні праці, в яких пропонуються стратегія протидії плагіату в академічному середовищі в рамках державної освітньої політики, конструювання правового інструментарію боротьби з цим ганебним явищем.

Плагіат сьогодні є надзвичайно гострою темою. Грішать ним і студенти-першокурсники, і претенденти на науковий ступінь доктора наук. Проблеми академічної нечесності у різних її проявах є предметом уваги науковців Західної та Східної Європи, Америки та Східної Азії. Вони намагаються осмислити її причини, генезу, особливості розвитку в окремих сферах через призму філософських, юридичних, психологічних, соціологічних, педагогічних, культурологічних чинників.

Проблема доброчесності, в тому числі й академічної, в багатьох суспільствах має загальні історичні і соціально-економічні корені. Тоталітарне суспільство ґрунтувалося на догматичних ідеях і цілях, які утверджувалися не вільною практикою, а штучним, волюнтаристичним, силовим шляхом. Тому необхідною умовою існування такого суспільства ставала нечесність. Цензура та переслідування інакомислення виховували покоління людей, які підтримують на словах рішення лідерів клану, що керує, але засуджують та насміхаються над цим вдома або в колі друзів. Наявність двох систем

моралі — офіційної та конфіденційної — стала могутнім джерелом нечесності¹.

Важливе значення має набуття поняттям “плагіат”, в його сучасному розумінні, юридичного змісту. Зокрема, Британська енциклопедія визначає плагіат як дію, в ході якої те, що написано іншою особою, видається за своє власне. Проте, звертається увага на відсутність ознак плагіату, якщо повторені думки викладені іншими словами, або, якщо доведено, що аналогічне твердження висловлено іншою особою незалежно². Укладачі Американської енциклопедії також вказують на присвоєння авторства як на головну ознаку плагіату і перераховують дії, які не належать до плагіату, маючи певну з ним схожість. Зокрема, не вважається плагіатом використання певних тем та ідей через неунікненність такого явища. Не може вважатися порушенням розробка теми, якою займається інша особа, але неприпустиме запозичення унікального методу дослідження. В той же час безперечним плагіатом є копіювання сутності оригінального продукту³.

Плагіат — це досить неоднозначне явище, і його головним критерієм є привласнення не теми чи ідеї, а самобутньої форми її висловлення, авторського способу її представлення. Спочатку плагіат визнавався у двох професійних сферах — академічній та журналістській. Цікавим є те, що для мистецької сфери — відтворення чужого доробку чи його частини плагіатом не визнається й досі. Оскільки у художній сфері, за загальновизнаною думкою, існує досить обмежена кількість тем і сюжетів, можливість звинувачень у запозиченні тут є доволі високою. Самобутність часто є породженням творчого

переосмислення автором відомих сюжетних ліній у сукупності з оригінальною інтерпретацією ідеї.

Академічний плагіат, будучи окремим різновидом плагіату як такого, має певні особливості. Головною його ознакою є функціонування в академічній, тобто науково-освітній сфері. Це зумовлює інші його характеристики і параметри. Передусім, слід зазначити, що освіта і наука не можуть існувати та розвиватися без постійного освоєння наукової спадщини. Що стосується навчальної сфери, то тут знайомство студентів зі здобутками науковців є ключовою складовою та невід'ємним атрибутом освіти. У науковій діяльності дослідник теж базується на ретельно опрацьованому науковому доробку попередників. Отже, необхідність запозичень певною мірою міститься у самій природі наукового пізнання. У зв'язку з цим академічне середовище впровадило певні норми і правила використання інформації, здобутої шляхом опрацювання наукової літератури. У науково-освітніх колах сформувалась відповідна професійна етика, порушення якої вважається академічним безчестям. До переліку таких порушень беззаперечно відноситься присвоєння авторства. Причому санкції за це — від морального осуду до виключення із академічної спільноти — є не менш дієвими, ніж судовий вирок за порушення авторських прав.

Класифікація, запропонована російським дослідником М. Фокінім⁴, виділяє такі види плагіату:

- **Навмисний** — плагіат усвідомлено присвоєного авторства, *рекламний* (навмисне використання популярних назв, імен, не маючи при цьому нічого з ними спільного, з метою залучення клієнтів) і *диверсійний* (представлення

невірної інформації, мета така ж, як і в рекламному плагіаті);

- **Ненавмисний** — заснований на випадковому наслідуванні або збігу ідей чи відкриття, уникнути якого практично неможливо, оскільки кожен новий винахід з'являється за допомогою використання попереднього досвіду. Даний вид плагіату має такі різновиди: *підсвідомий* — характеризується природними і логічними висновками в результаті дослідження безлічі раніше виданих робіт; *випадковий* — самостійне визначення певних висновків в результаті своєї діяльності, до яких також можуть прийти в той же або зовсім інший час абсолютно не пов'язані один з одним люди; *тиражований* — посилення інформації не на першоджерело, а на більш популярний і найчастіше використовуваний матеріал, який першоджерелом зовсім може і не бути; *завуальований* — навмисне або ненавмисне використання авторства без відповідних на нього посилань.

У західному світі склалась своєрідна класифікація академічного плагіату. У найбільш концентрованому вигляді її суть представлена у документі під назвою “A Top 10 List” (Перелік 10 головних видів). Ці типи порушень сформульовані на основі звіту відомої програми “Turnitin”. Перелік інтелектуальних крадіжок відкриває CLON — дослівне копіювання чужої роботи. Наступним типом плагіату є CTRL-C, де у письмовому фрагменті міститься значна частка тексту з одного джерела без жодних змін. За ним йде FIND-REPLACE, що передбачає заміну ключових слів та фраз, але основний зміст джерела залишається незмінним. Порушення, що має

назву REMIX, представляє собою парафрази інших джерел, упорядкованих таким чином, щоб їх зміст виглядав цільним, “безшовним”. Плагіат під назвою RECYCLE передбачає значні запозичення з попередніх робіт самого автора без цитування, тобто “самоплагіат”. Для варіанту HYBRID характерно досконале комбінування в одній роботі цитованих праць та скопійованих уривків без посилань. Плагіат під назвою MASHUP являє собою сполучення запозичених матеріалів з декількох джерел без відповідного цитування. Останнє з перелічених порушень — “404 ERROR” — це письмові фрагменти з посиланнями на неіснуючу або неточну інформацію⁵.

Кожен з вказаних варіантів зустрічається в українській академічній практиці, але деякі з них мають місцевий колорит. Порушення типу RECYCLE (“самоплагіат”) пояснюється не тільки злим наміром науковця збільшити кількість власних публікацій, не доклавши до цього творчо-пошукових зусиль. Воно матеріалізується через невинувдане прагнення дослідника якомога ширше розповсюдити та популяризувати свої ідеї, зробивши їх доступними для більшої кількості людей. Як наслідок, науковці надсилають свої твори до декількох різних наукових збірників, адаптують свій науковий доробок до різноманітних аудиторій тощо.

Втім, в Україні “самоплагіат” провокується і, певною мірою, легітимізується необхідністю виконувати певні, загальнодержавні обов’язкові вимоги. Так, згідно “Порядку призначення наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, з метою апробації докторського дисертаційного дослідження необхідно опублікувати щонайменше 20 наукових статей і монографію, які по

суті своїй повинні відображати в цілому зміст дисертації. Зрозуміло, що наслідком виконання цих вимог будуть не епізодичні повтори окремих думок чи положень, а системне копіювання щонайменше половини (або більше) тексту дисертаційної роботи.

Потреба протидіяти формуванню “проплагіатної культури” змушує звертатися до цієї теми на якомога більш ранніх стадіях навчання. Це потребує також компаративного аналізу та постійної уваги до позитивних практик, відкритості до сприйняття їх здобутків. Зокрема В.Ромакін дослідив мотивацію та переконання українських і американських студентів бакалаврату щодо норм академічної культури⁶. О.Цокур зробив висновок про необхідність розгортання академічної служби, яка б неухильно сприяла вдосконаленню академічних стандартів на зразок аналогічної служби в системі освіти США⁷. Закордонні дослідження показують, що академічні порушення серед студентів мають стійку тенденцію до зростання. Це відображено в дослідженнях науковців Західної Європи, Північної Америки⁸, в також країн із перехідною економікою Східної Європи та Центральної Азії⁹. Дослідники логічно застерігають, що академічні проступки студентів під час навчання ризикують згодом стати нормою в їх професійній діяльності, що загрожує особистій кар’єрі й репутації організації¹⁰.

Окремої уваги заслуговують правові аспекти академічної чесності та боротьби з плагіатом у нашій державі. В українському законодавстві плагіат вважається одним з проявів порушення авторського права. Так, захист інтелектуальної власності та авторського права гарантує ст.54 і ст.41

Конституції України, Закон України „Про авторське право та суміжні права”, ст.512 „Кодексу України про адміністративні правопорушення”, ст.433-456 „Цивільного кодексу України” (ЦКУ), ст.176 „Кримінального кодексу України” (ККУ)¹¹. Проте, у ст.176 Кримінального кодексу України покарання за порушення авторського права передбачено лише тоді, коли це спричинило матеріальну шкоду у великому розмірі¹². Статті 50 та 51 Закону України “Про авторське право та суміжні права” надають визначення плагіату та вказують на порядок відповідальності за його здійснення. Згідно з цим визначенням плагіат — це оприлюднення (опублікування), повністю чи частково, чужого твору під ім’ям особи, яка не є автором цього твору. За вказані дії передбачається відповідальність згідно з адміністративним, цивільним та кримінальним законодавством¹³.

Відповідно до ст.512 „Кодексу України про адміністративні правопорушення” незаконне використання об’єкта права інтелектуальної власності, привласнення авторства або інше умисне порушення права інтелектуальної власності тягне за собою накладення штрафу від десяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції, обладнання і матеріалів, які призначені для її виготовлення¹⁴.

Цивільний кодекс України в ст.442, п. 1 визначає твір опублікованим (випущеним у світ), якщо він відображений у загальнодоступних електронних системах інформації. Пункт 3 цієї ж статті закріплює норму: ”Ніхто не має права опублікувати твір без згоди автора, крім випадків, встановлених цим Кодексом та іншим законом”¹⁵.

До числа часто порушуваних відноситься ст.429 Цивільного кодексу України, згідно з якою у випадку, коли матеріал створений у зв'язку з виконанням трудового договору, то необхідно отримати згоду автора та юридичної або фізичної особи, у якій він працює, та яким спільно належить майнове право інтелектуальної власності на створений об'єкт. Керуючись цією статтею, треба просити згоду на використання матеріалу не тільки в автора, а й у редакції, що першою оприлюднила матеріал¹⁵.

Крім того, плагіат є, водночас, також кримінальним злочином. За ст.176 Кримінального Кодексу України плагіат є порушенням інтелектуальної власності, зокрема, авторського права і суміжних прав. Відповідно "незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а так само незаконне відтворення, розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо- та відеокасетах, дисках, дискетах, інших носіях інформації, або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі, — караються штрафом від двохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією та знищенням всіх примірників творів, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувались для їх виготовлення".

Якщо плагіат вчинено повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або він завдав матеріальної шкоди у великому розмірі, то визначаються більш жорсткі санкції.

У ст.176 та 177 Кримінального кодексу України матеріальна шкода вважається завданою в значному розмірі, якщо її розмір у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у великому розмірі — якщо її розмір у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а завданою в особливо великому розмірі — якщо її розмір у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян¹⁶.

Ініціювання справи про плагіат у суді потребує документальних доказів, які позивач має сам подати разом із заявою. Проблемою є нотаріально завірений документ про плагіат, особливо, якщо це виявлено в Інтернет-просторі. Механізм фіксації правопорушень щодо плагіату, перенесений з офлайн, мало дієздатний в ситуації Інтернет-видань. Цілком очевидною є необхідність створення окремих правових регуляцій щодо захисту авторських і суміжних прав в Інтернет-виданнях. Вони мають торкатися відповідальності не тільки окремих дописувачів — плагіаторів, а й наукових, випускових, літературних редакторів, керівників, які формують редакційну політику видань. Поруч з цим, варто передбачити в законі механізм нарахування відшкодування матеріальних збитків, до яких включити втрачену вигоду, витрачений робочий час на підготовку, додатковий гонорар автору за використання його матеріалу в іншому виданні, якщо такий передбачено та інші.

Багато уваги академічному плагіату приділено в новій редакції Закону України “Про вищу освіту”¹⁷. Про це вже докладно було написано в попередніх статтях нашого видання.

Аналіз практики розгляду ситуацій, пов’язаних з протидією плагіату показує, що юридичний інструментарій поки що використовується дуже обмежено, а моральні оцінки не зустрічають належної підтримки в громадській думці та публічній активності. Все частіше звучать пропозиції утворити жорсткий законодавчий бар’єр на шляху плагіату¹⁸. Досвід інших країн (наприклад, Росії) надає зразки переслідування плагіату як кримінального злочину. Характерно, що стаття 146 Кримінального кодексу Російської Федерації, яка має назву “Порушення авторських і суміжних прав” передбачає покарання за “присвоєння авторства (плагіат), якщо ця дія завдала значної шкоди автору або іншому правовласнику”¹⁹. Як видно з наведеного тексту, на відміну від Кримінального кодексу України, покарання за це має бути у разі завдання шкоди не тільки матеріального характеру. Такий підхід надає можливості для значно ширшого трактування вказаного явища, а, отже, різноманітних зловживань.

Однією з причин, що сприяють розповсюдженню плагіату і піратства є відсутність належної координації у діяльності структур, причетних до розвитку інституту інтелектуальної власності. За висновками Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України таке положення склалось з-за недостатньої ефективності охорони та захисту прав інтелектуальної власності, що перешкоджає розвитку інноваційної діяльності, утворенню в Україні цивілізованого ринку інтелектуальної власності²⁰.

Слід відзначити, що цифрова епоха спричинила появу нових обставин, які різко змінили баланс між правами і термінами чинності авторства на творчий доробок та суспільним інтересом. Різко збільшилась кількість користувачів комп'ютерних мереж та попит на інформацію. Зросла, відповідно, і можливість правовласників отримувати доходи від оприлюднення своїх творів. Паралельно з цим полегшилися умови для нелегального розповсюдження творчого доробку та його несанкціонованого використання. Це поставило перед суспільством завдання упорядкувати правовідносини у сфері авторства відповідно до нових реалій.

Основною проблемою став пошук моделі раціонального поєднання захисту майнових і немайнових інтересів правовласників та максимально широкого доступу інформаційного суспільства як до знань, так і до творчої спадщини. Різні країни вирішують цю колізію в дуже різний спосіб. Фаховий аналіз законодавчих актів ЄС показує, що там встановлений доволі м'який режим регулювання подібних конфліктів. Так, відповідальність провайдерів за порушення у сфері їх компетенції, якщо вони прямо до них не причетні, дуже обмежена. Втім, суд або відповідний адміністративний орган може зобов'язати провайдера в межах закону припинити або запобігти порушенню шляхом припинення передачі або видалення відповідної інформації. Механізми захисту у країнах ЄС (так само, як і у інших державах світу) визначаються національними законодавствами і відповідають обраним базовим концепціям²¹

Існуюча в Україні ситуація призводить до того, що порушення академічних стандартів, якщо вони не привели до нанесення вагомої шкоди реальним суб'єктам, залишається

моральною проблемою. Частковим виходом з цього положення може стати прийняття українськими навчальними закладами, за американським зразком, спеціальних кодексів поведінки, де детально викладені всі можливі випадки порушення академічної честі та відповідні покарання²². В цій ситуації кожен студент разом із контрактом повинен підписувати зобов'язання дотримуватися Кодексу честі університету. Відрадно, що у Україні вже започатковано цю добру практику. Кодекс корпоративної культури створено у Сумському державному університеті²³, власний Кодекс честі має спільнота працівників та студентів Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”²⁴.

Основою сучасної технології боротьби проти академічного плагіату та порушення авторського права є поєднання правових, економічних та технологічних важелів в сполученні з комплексом заходів морального впливу. Зарубіжний досвід в сфері правового регулювання в цій сфері не дає однозначних рецептів, хоча презентує чимало варіантів підходів, які можна використати при розробці вітчизняної концепції. Її створення, а головне практичне втілення можливе лише за умови консолідації академічної спільноти як частини громадянського суспільства, здатної в ході реформування вищої школи вирішити це завдання. Самої схвальної оцінки заслуговують академічні колективи Сумського державного університету, Національного університету “Київський політехнічний інститут”, які взяли на себе сміливість зробити перші кроки на цьому шляху^{24,25}.

Створення високої академічної культури, здатної сприяти зміні менталітету чималої частини суспільної еліти,

подоланню її правового нігілізму значною мірою зумовить якість стосунків, що будуть складатися в економіці, бізнесі та соціальній сфері. Таким чином майбутнє українського правового суспільства значною мірою залежить від наших сьогоднішніх зусиль на ниві культивування кращих взірців університетського етосу.

Використані джерела:

1. Ромакін В.В. Академічна чесність у вищій освіті // Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили. – 2002. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2002/20-7-3.pdf>
2. THE NEW ENCYCLOPEDIA BRITANNICA: MICROPAEDIA: READY REFERENCE. – 15 ed. – Vol. 9. – Chicago etc.: Encyclopaedia Britannica – 1994. – с. 492.
3. THE ENCYCLOPEDIA AMERICANA: INTERNATIONAL ED.: COMPLETE IN 30 VOLUMES. – Vol. 22. – Danbury: Grolier Incorporated – 1998. – с. 165.
4. Фокин Н.И. Экономический этимологический словарь: опыт словаря основных экономических терминов с кратким этимологическим анализом. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1994.
5. TURNITIN : [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://turnitin.com/> – Заголовок з екрану.
6. Ромакін В. Академічна етика як передумова верховенства права // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: педагогіка. Вип. 33. – Т. 46. – 2006. – С. 174-179.
7. Цокур О. “Кодекс честі” в системі вищої освіти США // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: педагогічні науки. – 2009. – Вип. 150. – С. 57-62.
8. Williams K., Nathanson C., & Paulhus D. IDENTIFY IN GAND PROFILING SCHOLASTIC CHEATERS: THEIR PERSONALITY, COGNITIVE ABILITY, AND MOTIVATION // Journal of Experimental Psychology: Applied. – 2010. – №16(3). – P. 293-307.
9. Stone T., Jawahar I., & Kisamore J. USING THE THEORY OF PLANNED BEHAVIOUR AND CHEATING JUSTIFICATIONS TO PREDICT ACADEMIC

- MISCONDUCT // Career Development International. – 2009. – № 14 (3). – P. 221-241.
10. Grimes P. DISHONESTY IN ACADEMICS AND BUSINESS: A CROSS-CULTURAL EVALUATION OF STUDENT ATTITUDES // Journal of Business Ethics – 2004. – № 49. – С. 273-290.
 11. Кузнецова О. Плагіат в Інтернет-ЗМІ України: правове регулювання // Медіакритика : [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mediakrytyka.info/onlayn-zhurnalistyka/plahiat-v-internet-zmi-ukrayiny-pravove-rehulyuvannya.html>
 12. Кримінальний кодекс України : за станом на 18 грудня 2007 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. видав-во, 2007.
 13. Закон України “Про авторське право і суміжні права” // Законодавство України про охорону інтелектуальної власності. За станом на 25 червня 2007 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. видав-во, 2007.
 14. Кодекс України про адміністративні правопорушення: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
 15. Цивільний кодекс України : [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
 16. Кримінальний кодекс України: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
 17. Роз’яснення МОН щодо деяких питань практичної реалізації положень нового Закону України “Про вищу освіту” : [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247526620.
 18. Плагіат: неприємна випадковість чи злий намір? // Теорія і практика інтелектуальної власності. – № 1. – 2012. – С. 56–62.
 19. Алла Ковальова. Проблеми академічного плагіату та авторського права // Спеціальні історичні дисципліни. Число 21: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://history.org.ua/JournALL/sid/sid_2013_21/6.pdf

20. Біла книга. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України. – К.: Парламентське видавництво, 2008. – С. 446.
21. Капіца Ю., Рассомахіна О., Шахбазян К. Спеціальні механізми захисту авторського права і суміжних прав в Інтернеті // Інтелектуальна власність. – № 4. – 2012. – С. 13–24.
22. NORTH CAROLINA STATE UNIVERSITY CODE OF STUDENT CONDUCT : [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www2.ncsu.edu%20/ncsu/stud_affairs/policies/code95.html; THE UNIVERSITY OF NORTH CAROLINA AT REMBROKE ACADEMIC HONOR CODE : [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.uncp.edu/sw/student_code.html.
23. Кодекс корпоративної культури Сумського державного університету: [Електронний ресурс].
Режим доступу: <http://sumdu.edu.ua/docs/codex.pdf>.
24. Кодекс честі Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут” : [Електронний ресурс].
Режим доступу: <http://kpi.ua/code>.
25. Положення про перевірку наукових, навчально-методичних, кваліфікаційних та навчальних робіт на академічний плагіат : [Електронний ресурс].
Режим доступу: <http://sumdu.edu.ua/ukr/general/normative-base.html>.

Т. Лічман

ПРОЦЕДУРА РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ПОРУШЕННЯ СТАНДАРТІВ АКАДЕМІЧНОЇ ЧЕСНОСТІ

(із використанням практик
американських університетів)

*Чесність без знань — слабка і безглузда,
а знання без чесності — дуже небезпечні*

Семюел Джонсон

Добре знайомство та вміння використовувати кращі міжнародні, національні та локальні практики є однією з ознак сучасного університету. Академічна чесність та стандарти етичної поведінки у дослідженнях, навчанні та оцінці знань є невід'ємною умовою членства в світовому університетському співтоваристві.

У підготовці представленого матеріалу автором було використано досвід забезпечення академічної чесності низки провідних американських вищих навчальних закладів, зокрема: Університету Пітсбурга (UNIVERSITY OF PITTSBURG)¹, Університету Джорджа Вашингтона (THE GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY)², Массачусетського технологічного інституту (MASSACHUSETTS INSTITUTE OF TECHNOLOGY)³, Університету Дюка (DUKE UNIVERSITY)⁴, Університету Юти (UNIVERSITY OF UTAH)⁵, Університету Бостону (UMASS BOSTON)⁶, Північно-східного університету (NORTHEASTERN UNIVERSITY)⁷, Університету Брігама Янга (BRIGHAM YOUNG UNIVERSITY)⁸, Університету Саффолк (SUFFOLK UNIVERSITY)⁹, Університету західних губернаторів (WESTERN GOVERNORS UNIVERSITY)¹⁰.

Реалізація політики забезпечення академічної чесності у вищій освіті США передбачає чітку ідентифікацію порушень дослідницької етики, створення комплексу процедур їх попередження, фіксації, розгляду, визначення виховних та дисциплінарних санкцій. При цьому, плагіат у навчальній та дослідницькій діяльності не є дуже розповсюдженим явищем, оскільки кожен викладач має необмежений доступ до програмного забезпечення з моніторингу та виявлення плагіату (наприклад, програмного забезпечення TurnIt3In¹¹ або SafeAssign¹²). Таким чином, для студента запозичення без посилання, замовлення наукових робіт у спеціальних агентствах, які надають відповідні послуги, стає безсенсовним.

Нормою є наявність в усіх навчальних закладах Кодексів академічної доброчесності, які містять принципи, правила або ідеали, які визначають шляхетну поведінку в межах своєї спільноти, норми щодо недопущення проявів академічної

нечесності в навчальній та науковій роботі; регламентують процедурні моменти розгляду цієї категорії справ. Очевидно, практика розгляду виявлених фактів академічної нечесності, санкції у разі підтвердження порушення, інші регламентні питання визначаються політикою кожного вищого навчального закладу¹³⁻¹⁹.

Потрібно зазначити, що вищі навчальні заклади, у своїй більшості, орієнтовані на виховання студентів та дослідників у дусі несприйняття етичних порушень, тому найбільш жорсткі санкції застосовуються скоріше як виняток, а не правило. Більш поширеними є превентивні заходи, які носять виховний характер (введення до освітнього процесу відповідних навчальних курсів, видання та розповсюдження брошур, проведення спеціальних роз'яснювальних тренінгів тощо). Цікавим є формат проведення слухань комісії з етики (етапи та їх характеристика приводиться нижче), що більш схожий на відкритий судовий процес, в якому беруть участь обвинувач (професор або інша особа, яка виявила факт порушення), обвинувачений (студент або дослідник, який підозрюється у вчиненні порушення), судді (комісія з етики), а також експерти (які володіють спеціальними знаннями щодо предмету розгляду і можуть підтвердити або спростувати наявність порушення). Іноді до участі у процесі залучаються професійні юристи. Останньою інстанцією у справах щодо проявів академічної нечесності завжди виступає ректор (наглядова рада) Університету.

Узагальнення наявної статистики показує, що в середньому кожен навчальний заклад має справу приблизно зі 50-70 випадками порушення етичних норм поведінки студентами

на рік (приблизно на 10 тис. студентів, які навчаються). І лише 1-2 студенти втрачають право продовжувати навчання за допущені порушення (як правило, якщо порушення є систематичними і не “спрацювали” раніш вжиті заходи виховного характеру).

Певною особливістю є прагнення уникати обговорення фактів академічної нечесності серед науковців. Це пов'язано з очевидним побоюванням негативного впливу такої інформації на імідж вищого навчального закладу. До моменту одержання права на “tenure” (пожиттєвий контракт, який гарантує збереження робочого місця та гідної заробітної плати до кінця життя, незалежно від навчального навантаження та індивідуального рейтингу) кожний науковець дуже піклується про свою репутацію (оскільки процедура надання “tenure” передбачає всебічну перевірку кандидата, а також залучення рекомендацій від поважних та заслужених науковців), а у разі надання “tenure” — також “контролює” свою наукову діяльність, оскільки доведений факт плагіату є однією із небагатьох підстав для розірвання пожиттєвого контракту.

Невід'ємною складовою дотримання етичних стандартів є наявність формалізованої процедури розгляду справ, пов'язаних з їх порушенням, створення умов для прийняття справедливого рішення та забезпечення застосування до порушника адекватних заходів впливу. Саме такий підхід забезпечує реалізацію принципу невідворотності відповідальності, оскільки подібні проступки наносять серйозну шкоду не лише репутації навчального закладу, а і суспільству в цілому.

Надалі спробуємо показати основні етапи процедури розгляду справ про порушення стандартів академічної чесності,

підкресливши, що вона не є юридичним процесом за своєю формою і змістом, хоча і має певну до нього подібність.

Головну координуючу роль у забезпеченні академічної доброчесності в університеті, зазвичай, відіграє спеціальний структурний підрозділ. Разом з тим кожен дослідник та викладач зобов'язаний власною поведінкою демонструвати студентам та молодим вченим взірець “чесного науковця”, здатного самостійно навчатися та продукувати нові ідеї.

Всі викладачі повинні бути чітко обізнані з вимогами (критеріями) до якості робіт, які прийняті в університеті. Викладач має усвідомлювати, що несе персональну відповідальність за відповідність роботи визначеним критеріям і саме на нього покладається обов'язок роз'яснювати студентам, як досягти бажаного результату прийнятними методами, не допускаючи порушень етичних стандартів.

Згаданий спеціальний підрозділ (або призначена посадова особа), до повноважень якого відноситься організаційно-методичне забезпечення виконання прийнятих в університеті стандартів академічної доброчесності, а також адміністрування відповідних процесів, може мати різне коло завдань, структуру та назву. Так, в Університеті Джорджа Вашингтона цей підрозділ називається “Департамент з питань академічної чесності”, в Університеті Пітсбурга — “Офіс академічної чесності” (входить до департаменту головного юрисконсульта), у Університеті західних губернаторів — Відділ академічної безпеки, в Університеті Юти — Служба загального радника, у Північно-східному університеті — Відділ студентської поведінки і розв'язання конфліктів, у Массачусетському технологічному інституті — Комітет з академічної чесності.

Бюджети цих підрозділів, як правило, невеликі, а в їх структурі працюють 2-3 особи, які іноді поєднують свої посадові обов'язки із виконанням інших функцій.

До основних завдань даних підрозділів входить роз'яснення всіх процедури, прийнятих в університетах, та повідомлення про можливі юридичні наслідки порушення формальної процедури розгляду питання.

Оскільки, як вже було зазначено, основною метою розроблених правил є не покарати чи притягти порушника до відповідальності, а, в першу чергу, роз'яснити недопустимість порушень такого роду і навчити застосовувати прийнятні інструменти, заявнику пропонується спочатку вирішити проблему неформальними способами (провести роз'яснювальні бесіди, запропонувати виправити роботу, в процесі підготовки якої були допущені порушення, тощо). При необхідності фахівці відділу можуть надати допомогу (консультаційну, інформаційну, посередницьку тощо) і виступити посередником у розв'язанні конфліктної ситуації.

Коли виховні співбесіди, проведені зі студентом, не дали бажаного результату і студент продовжує використовувати неприйнятні методи у навчанні, або допущене порушення є грубим і роз'яснювальні бесіди, з точки зору заявника, не будуть мати необхідного ефекту, викладач може подати **офіційну скаргу** і порушити формальну процедуру розгляду питання про притягнення такого студента до відповідальності.

Формальна процедура розгляду порушення правил академічної поведінки будується за наступним алгоритмом:

Стадія 1. Створення Уповноваженої комісії

В університеті може бути створена або постійно діюча комісія із розгляду питань про порушення правил академічної чесності, або така комісія може формуватися керівником у кожному конкретному випадку порушення. Для забезпечення проведення справедливого та неупередженого розгляду така комісія повинна діяти колегіально (не менше 3-5 осіб). Члени комісії можуть обрати зі свого складу головуючого (або голова може бути призначений особою, що уповноважена затверджувати її загальний склад). Кожний член комісії має підтвердити відсутність особистої зацікавленості у результатах розгляду справи. Якщо такі обставини мають місце, він повинен заявити про самовідвід.

До складу Уповноваженої комісії призначаються особи, як правило, з числа співробітників Університету, що мають відповідну компетенцію, досвід роботи та досконалу репутацію. Як виняток, за рішенням керівника до складу комісії можуть бути запрошені представники іншого навчального закладу, наукової установи, організації — якщо це необхідно для уникнення конфліктів інтересів або для забезпечення умови щодо наявності специфічних знань та/або досвіду. Якщо скарга в порушенні етичних стандартів торкається студента, до складу уповноваженої комісії бажано включити представника студентської ради або іншого представницького органу студентського самоврядування.

До речі, декан факультету є першою інстанцією, уповноваженою приймати рішення за змістом скарги. Порядок взаємодії органів (посадових осіб, наділених владною компетенцією)

у процесі розгляду питання про порушення правил академічної чесності схематично зображений на рис.

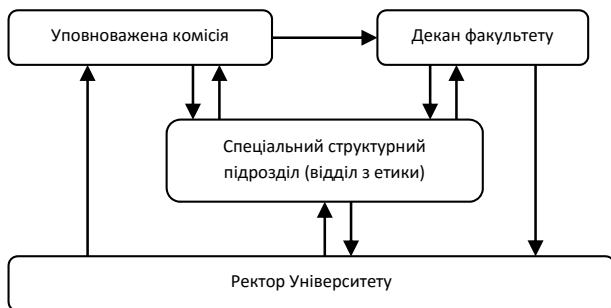

Рис. Порядок взаємодії органів (посадових осіб, наділених владною компетенцією)

Стадія 2. Повідомлення особи про подання скарги

Після надходження скарги про підозру у застосуванні неетичних практик у навчальній (науковій) діяльності, уповноважена особа (декан факультету або працівник відділу з етики) зобов'язана негайно повідомити особу, яка підозрюється у вчиненні проступку (далі — відповідач), а також роз'яснити особливості процедури розгляду даного питання.

Відповідач має бути ознайомлений із пропонованим складом Уповноваженої комісії. Допускається право вето відповідача щодо будь-якого члена комісії, якщо підозри в його упередженості є обґрунтованими. У такому разі член Уповноваженої комісії рішенням декана факультету має бути замінений на іншу особу.

Студент (або науковець) може визнати свою вину у допущеному порушенні (за офіційними даними американських

університетів, у 75–80% випадків студенти погоджуються із обвинуваченнями). У такому разі розслідування не проводиться, а факт визнання провини враховуються при визначенні санкцій.

Стадія 3. Проведення розслідування

Процедура розгляду питання передбачає:

- проведення опитування свідків. Свідком може бути будь-яка особа (викладач, студент, адміністратор навчального процесу, куратор), якій відомі обставини, що стосуються справи;

- вивчення першоджерел (публікації, підсумкові роботи);
- проведення консультацій з експертами у галузі (особливо, якщо це стосується звинувачень у використанні плагіату). Експертом може бути особа, якій доручено провести дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів (наприклад, документ — при наявності підозри в його фабрикації), що містять інформацію про обставини справи, і дати висновок з питань, які виникають під час розгляду справи і стосуються сфери її спеціальних знань;

- інші заходи, необхідні для проведення об'єктивного розслідування.

У процесі проведення розслідування відповідач має право відмовитися від надання пояснень по суті звинувачень. Права відповідача також передбачають:

- подання письмових пояснень (інших документів, що можуть спростовувати звинувачення), які приєднуються до загальних матеріалів;

- подання усних пояснень по суті справи, доказів, запрошення свідків/експертів;

- доступ до будь-яких матеріалів справи;
- участь в офіційних засіданнях Уповноваженої комісії з радником або захисником. Такий помічник не обов'язково має бути юристом за фахом, але може бути експертом в галузі або особою, яка обізнана в регламентних процедурах. Часто відповідачу надають допомогу родичі чи колеги.

Враховуючи ту обставину, що даний алгоритм містить багато формальних процедур, але все-таки не є судовим (адміністративним тощо) процесом, в ньому не допускається інститут представництва та делегування наданих прав та покладених обов'язків (відповідач повинен бути присутнім на засіданнях особисто).

Робота Уповноваженої комісії проходить у формі засідань. Їх періодичність визначається головою.

Стадія 4. Завершення розслідування. Підготовка звіту

За результатами розгляду справи та з'ясування всіх істотних обставин, Уповноважена комісія повинна підготувати письмовий звіт. Такий звіт обов'язково повинен мати класичну структуру офіційного документу: вступ, описова, мотивувальна та резолютивна частини.

У вступній частині звіту зазначається дата його складання та строки проведення розслідування, склад Уповноваженої комісії, учасники процедури розгляду порушення правил академічної чесності та зміст скарги. Описова частина має містити інформацію по суті питання, що було розглянуто комісією. У мотивувальній частині зазначаються обставини та докази, які комісія взяла до уваги. Резолютивна частина містить офіційні висновки та рекомендації для прийняття рішення деканом факультету. Якщо будь-який член Уповноваженої комісії

не погоджується із звітом, він має право викласти окремо свою думку, що є невід'ємною частиною звіту.

Усі учасники процесу мають бути ознайомлені із результатами розгляду питання, і у разі наявності подати письмові зауваження або заперечення до такого звіту.

Як показує практика, справи щодо порушення правил академічної чесності розглядаються впродовж 30–60 днів з моменту надходження звернення (скарги). У деяких випадках ці строки є більш тривалими (наприклад, в Університеті Юти формальна процедура триває 120 днів). Але у будь-якому випадку ці строки залежать, в першу чергу, від конкретних обставин справи (вид порушення, обсяг звинувачень, визнання вини відповідачем, склад учасників процедури тощо). Для уникнення можливих непорозумінь, бажано у розпорядчому документі, яким формується персональний склад Уповноваженої комісії, визначати граничні строки її роботи.

Стадія 5. Рішення декана факультету. Санкції за порушення стандартів етичної поведінки

Після отримання звіту від Уповноваженої комісії і письмових заперечень інших учасників процесу (у разі наявності), декан факультету повинен оцінити їх зміст і визначитися з подальшими діями. До його повноважень на цій стадії процесу входить:

1. Направити справу на додатковий розгляд чинної (в окремих випадках — новоствореної) комісії.

2. Визнати звіт повним та достатнім для прийняття остаточного рішення. При цьому, декан факультету може прийняти рішення, яке буде відмінним від наданих висновків та рекомендацій.

Якщо декан вирішує, що зловживання, в яких звинувачується відповідач, не підтверджуються висновками проведеного розслідування, він має право винести виправдувальне рішення. У такому разі відповідач повинен бути негайно повідомлений про прийняте рішення в письмовій формі. На вимогу відповідача декан має прийняти рішення про конкретні дії для відновлення репутації особи, що постраждала. До речі, практика розгляду цієї категорії справ в Університеті Джорджа Вашингтона свідчить про те, що приблизно 6% рішень носять виправдувальний характер, тобто факти, викладені в скарзі, не знаходять свого підтвердження в процесі розгляду справи.

Про результати розгляду справи та прийняте рішення декан у письмовій формі повідомляє ректора Університету.

Якщо в процесі розгляду порушення правил академічної чесності факт такого порушення встановлено та доведена вина відповідача, декан має прийняти рішення про застосування заходів виховного або дисциплінарного характеру.

Цікаво, що більшість сучасних американських університетів приймають модифіковані етичні Кодекси або Кодекси етики. На відміну від традиційних кодексів (які встановлюють єдине покарання за виявлений факт академічної нечесності — виключення зі складу академічної спільноти), більшість діючих кодексів передбачають застосування менш суворих заходів впливу, які, як правило, носять виховний характер. Виключення допускається як виняткова санкція за численні та грубі порушення етичних стандартів у навчальній та науковій діяльності.

Види санкцій, які можуть бути застосовані до порушника правил академічної чесності, визначаються університетом

самостійно і закріплюються в Кодексі етики або інших публічних документах (у тому числі, ці положення можуть бути відображені у контрактах, що укладаються зі студентами, або трудових угодах).

До заходів виховного характеру відносяться: відвідування спеціальних занять (тренінгів); підготовка есе на тему встановлених стандартів наукової (навчальної) роботи; призначення куратора та проведення обов'язкових регулярних зустрічей; повторне вивчення курсу з етики тощо.

До заходів дисциплінарного характеру можна віднести: оголошення письмової догани із занесенням до особової справи порушника; відсторонення від занять на певний період (семестр, рік); відрахування із числа студентів університету (як виняткова санкція); повідомлення суб'єкта, який здійснює фінансування навчання (проведення наукового дослідження) або установи, що видала грант на навчання (дослідження), або потенційних роботодавців; проведення додаткової перевірки всіх робіт авторства порушника; вимога відкликати або виправити тези, рукописи, публікації, в процесі підготовки яких допущені порушення правил академічної чесності; обмеження участі порушника в наукових дослідженнях, виключення з окремих наукових проектів.

Іноді зустрічаються і неklasичні (але в певному середовищі дієві) заходи впливу на порушника. Наприклад, в Університеті Брігама Янга розповсюдженою є практика письмових (публічних) вибачень або виконання волонтерської роботи.

Наведений перелік санкцій не є вичерпним і для кожного конкретного університету має унікальний характер.

Стадія 6. Апеляційне оскарження

Рішення декана про неправомірні дії відповідача або недобросовісність звинувачень позивача може бути оскаржене в письмовій формі, впродовж визначеного періоду з моменту ознайомлення із прийнятим рішенням.

Апеляція має бути подана до відділу з етики. Відділ, у свою чергу, готує весь пакет документів (у тому числі стенограми та звукозаписи засідань Уповноваженої комісії) і передає на розгляд ректора університету. Підстави для оскарження можуть носити процесуальний або змістовний характер.

Остаточне рішення приймається ректором або іншою особою, яка призначається ректором і якій делегуються всі повноваження щодо розгляду справи.

Після завершення всіх формальних процедур, відділ з етики має забезпечити зберігання звіту Уповноваженої комісії та інших матеріалів, що містяться в справі, щонайменше впродовж 7 років після завершення розслідування.

Описаний алгоритм показує типовий перебіг розгляду питання про порушення стандартів етичної поведінки. Звісно, він може бути спрощений в залежності від прийнятої в університеті політики. Основним завданням залишається забезпечити дотримання базових принципів недопущення прийняття несправедливих рішень, до яких відносяться, зокрема:

1. *Конфіденційність* (оскільки навіть чутки про порушення етичних стандартів членом академічної спільноти можуть нанести непоправну шкоду репутації цієї особи, особливо важливо забезпечити конфіденційність та не допускати поширення інформації за межами відповідних регламентних процедур. Лише учасники процедури розгляду порушення

правил академічної чесності можуть бути обізнані про зміст претензій.)

2. *Презумпція невинуватості* (жодна особа не може вважатися винною у виявлених порушеннях, доки її вина не буде доведена в установленому порядку).

3. *Невідворотність покарання* (по кожному встановленому та доведеному факту порушення етичних правил має слідувати адекватна реакція зі сторони академічної спільноти).

4. *Змагальність* (процес розгляду має передбачати можливість представлення учасниками своїх доводів, міркувань та доказів по суті справи. Цим обставинам та фактам має бути дана повна та об'єктивна оцінка).

На завершення, система утвердження академічної етики у США, на переконання автора, може бути визначена наступною сукупністю параметрів:

- Міжнародний центр з академічної доброчесності — центральний орган “влади”, що визначає стандарти академічної чесності;
- питаннями академічної чесності в університетах США займаються вже близько 40 років;
- Кодекс честі — це не інструмент покарання за академічну нечесність, а пропозиція зразкових моделей поведінки при проведенні наукових досліджень; завдання Кодексу — моніторинг та оцінювання стану дотримання академічних стандартів;
- статистика порушень академічної чесності суттєво відрізняється в різних університетах та залежить від ступеня “суворості” Кодексу честі університету;

- кількість випадків порушення академічних стандартів зменшується при переході до наступних етапів вищої освіти;
- у контрактах науковців зазначено обов'язковість виконання цих стандартів і санкцій за їх порушення;
- на науковців здійснюється системний “тиск”, спрямований на постійне дотримання визначених вимог;
- молоді дослідники на початку наукової кар’єри повинні вивчити спеціальний навчальний модуль та скласти іспит з результатом не меншим 80 % від максимальної оцінки;
- усі співробітники повинні інформувати підрозділи забезпечення академічної чесності університету про підозри щодо порушення Кодексу честі;
- за порушення Кодексу академічної чесності науковець може бути позбавлений наукового ступеня, оскільки він був отриманий на так званих “ненадійних принципах”;
- за порушення Кодексу академічної чесності науковець може бути звільнений з роботи, навіть у тому випадку, коли має позитивний контракт;
- факти порушення академічної чесності фіксуються в особовій справі співробітника;
- про факти порушення академічної чесності інформується інший університет у разі переходу туди порушника;
- імена порушників академічної чесності в науці оприлюднюються в спеціалізованому федеральному журналі;
- перевірка праць на унікальність проводиться шляхом порівняння із працями, внесеними в електронні бази даних,

а також безпосередньо досвідченими науковцями при поданні наукових робіт до розгляду;

- єдиної бази даних наукових праць в США на федеральному рівні на цей час не існує, окремі бази даних створюються університетами за їх бажанням;
- фінансування наукових досліджень може бути припинено в разі виявлення факту порушення академічної чесності.

Використані джерела:

1. UNIVERSITY OF PITTSBURGH: Режим доступу: <http://www.pitt.edu/>.
2. THE GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY:
Режим доступу: <http://www.gwu.edu/>.
3. MASSACHUSETTS INSTITUTE OF TECHNOLOGY:
Режим доступу: <http://web.mit.edu/>.
4. DUKE UNIVERSITY: Режим доступу: <https://duke.edu/>.
5. UNIVERSITY OF УТАН: Режим доступу: <http://www.utah.edu/>.
6. UMASS BOSTON: Режим доступу: <https://www.umb.edu/>.
7. NORTHEASTERN UNIVERSITY:
Режим доступу: <http://www.northeastern.edu/>.
8. BRIGHAM YOUNG UNIVERSITY: Режим доступу: <https://home.byu.edu/>.
9. SUFFOLK UNIVERSITY: Режим доступу: <http://www.suffolk.edu/>.
10. WESTERN GOVERNORS UNIVERSITY: Режим доступу: <http://www.wgu.edu/>.
11. TURNITIN GLOBAL EFFECTIVENESS.
Режим доступу: http://turnitin.com/en_us/.
12. SAFEASSIGN. Режим доступу: <http://www.safeassign.com/>.
13. RESEARCH INTEGRITY POLICE / University of Pittsburgh // Policy 11-01-01. – October 15, 2008 – 15 p.
14. ACADEMIC INTEGRITY / University of Pittsburgh.
Режим доступу: <http://www.as.pitt.edu/fac/policies/academic-integrity>
15. ACADEMIC INTEGRITY AT THE MASSACHUSETTS INSTITUTE OF TECHNOLOGY: A HANDBOOK FOR STUDENTS. – July 28, 2014. – 35 p. – www.integtrity.mit.edu.

16. ACADEMIC HONESTY AND INTEGRITY AT SUFFOLK UNIVERSITY / A presentation for World Boston.
17. STUDENT CODE OF CONDUCT /University of Massachusetts Boston. – June 18, 2014. – 44 p.
18. Policy 7-001: POLICY FOR RESEARCH MISCONDUCT / The University of Utah. Режим доступу: <http://regulations.utah.edu/research/7-001.php/>
19. HOW CAN STUDENTS LEARN TO WRITE WITH SOURCES? Режим доступу: <http://writing.mit.edu/wac/teachingresources/integrating/integratingwithcontent/usingsources>.

А. Мельниченко

КОДЕКС ЧЕСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОТРИМАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ЧЕСНОСТІ НАУКОВЦЯ І ОСВІТЯНИНА

*Істинно чесний той,
хто завжди запитує себе,
чи достатньо він чесний.*

Тит Макцій Плавт

Освіта і наука завжди знаходились в авангарді суспільного поступу. Формування майбутнього суспільства знань є результатом дії великої сукупності факторів, які можуть як сприяти, так і гальмувати динаміку його розвитку. В таких обставинах важливим завданням стає підтримка позитивних трендів та пошук адекватного інструментарію протидії розвитку негативних тенденцій. Одним з найбільш ефективних інструментів втілення дієвої освітньої політики, формування

відповідної академічної культури, стає імплементація у вітчизняний академічний контекст університетських кодексів честі, поведінки, доброчесності.

Кодекси честі, як особливого типу локальні нормативні документи, виконують величезну роль в утвердженні стандартів академічної чесності. Такі кодекси можуть ухвалюватися як окремою установою (університет, дослідницький інститут і т.п.), так і певною професійною науковою спільнотою (асоціації, спілки).

Кодекс честі в академічному середовищі розуміється як документ, що містить сукупність норм і правил поведінки членів академічної громади, яких повинні дотримуватися всі без винятку її члени. Кодекси честі регламентують нормативну і визначають ціннісну складові регулювання поведінки представників наукової або освітянської спільноти. Так, професор Ніагарського університету Лінда Кідвел підкреслила, що сучасні студенти зростають у суспільстві, де відмінності між добром і злом стали розмитими, що змушує розглядати Кодекс честі (кодекс професійної етики) як документ, що “включає в себе основоположні принципи та правила, які дозволяють застосовувати ці принципи і послужити основою дій по відношенню до членів, інтерпретації цих правил і етики рішень, що впливають з конкретних випадків”⁴.

Необхідність глибокого вивчення впливу такого явища як існування Кодексів честі в системі академічної культури переконливо підкреслено американськими дослідниками Е. Діксом, Л. Емері та Б. Ле, які вважають, що “...розвиток кодексів честі може сприяти забезпеченню академічної чесності, але розуміння того, як і чому кодекси честі впливають

на поведінку має вирішальне значення для їх успішної реалізації”².

Не можна не погодитися з думкою інших американських вчених Е. Леві та К. Раковскі про те, що чимало освітніх установ просувають ідею розвитку культури доброчесності серед своїх студентів саме шляхом прийняття академічних кодексів честі, інституційних ритуалів і клятв при вступі до навчального закладу ⁵.

В програмній статті “Академічна нечесність: кодекси честі та інші контекстуальні впливи” (1993 р.) Дональд МакКейб і Лінда Тревіно сформулювали і підтвердили результатами дослідження гіпотезу про те, що “кодекси честі впливають на зниження академічної нечесності”⁷. Крім того, вказані дослідники показали зв’язок впливу кодексу честі з іншими чинниками: розумінням і прийняттям політики академічної чесності, дотриманням загальних етичних принципів, поведінкою однолітків, ймовірністю бути спійманим⁷. В більш пізніх публікаціях Д. МакКейба та Л. Тревіно на основі результатів опитувань робляться висновки, що в університетських кампусах, де діють кодекси честі, як правило, рівень проявів академічного шахрайства на 30–50% нижчий, ніж в університетських кампусах, які не мають таких кодексів⁶.

Вони також відзначають, що кодекси честі були більш “успішними”, коли їх імплементація була поєднана зі створенням клімату, який підкреслює важливість академічної чесності та формуванням системи, яка стимулює ініціативи студентів у забезпеченні академічної чесності. Саме тому, на думку дослідників, адміністрація повинна прагнути до створення у навчальному закладі атмосфери, сприятливої для

культивування принципів академічної чесності, забезпечення повної підтримки норм кодексу честі з боку студентів, викладачів та співробітників⁸.

Практика навчальних закладів та наукових установ в різних країнах світу показує доцільність існування значної кількості документів нормативного характеру на кшталт кодексів честі, які схожі за змістом, проте мають дещо відмінні назви. Йдеться про кодекси наукової та педагогічної етики, різноманітні положення про академічну чесність. Так, до прикладу, в Московському університеті імені М. В. Ломоносова такий документ називається “Етичний кодекс університету” (2009 р.).

У вітчизняних вищих навчальних закладах також існує практика використання кодексів честі. Проте у кожному навчальному закладі такі документи мають свої особливості. Так, наприклад, у Херсонському національному технічному університеті та Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара існують по два Кодекси — Кодекс честі студента та Кодекс працівників або викладачів. В свою чергу, в деяких університетах кодекси честі спрямовані на регулювання або тільки поведінки студентів або тільки науково-педагогічних працівників. Так, львівські професори В. М. Гунчак та М. П. Чепига, які дають власне визначення кодексу честі “як сукупності морально-етичних норм, правил поведінки, звичок, переконань, котрі ґрунтуються на ціннісних орієнтаціях, ідеалах, світогляді людини і регламентують її відносини з соціальним оточенням, службову та громадську діяльність”^{10,20}, пропонують вести мову суто про Кодекс честі викладачів вищої школи. Якщо брати до уваги Кодекс честі Національного технічного університету України “Київський

політехнічний інститут”, то він поширюється на усіх членів університетської спільноти і визначає моральні принципи, норми етичної поведінки, основні положення політики академічної чесності та дає інформацію про комісію з питань етики та академічної чесності¹².

Аналіз низки таких документів, ухвалених вітчизняними і закордонними університетами, свідчить про те, що чимала їх частина реально не спрямована на формування академічної чесності науковця та освітянина і виконує радше іміджеві функції. В інших випадках, університети не обирають форму кодексу честі, а приймають документи, які мають подібне функціональне навантаження — різноманітні положення про академічну чесність, боротьбу з плагіатом тощо.

Розглядаючи практику дії кодексів честі у закордонних університетах варто згадати про документи, які віддзеркалюють вплив етики певних релігійних конфесій. Таким є, наприклад, Кодекс честі університету Бригама Янга (США), який був ухвалений ще у 1940 році і передбачав заборону непристойної поведінки, ненормативної лексики, куріння і споживання алкоголю, а також шахрайства та академічної нечесності. Особливістю кодексу цього університету є його відповідність настановам Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів, відомою як мормони¹³.

Цікавим є простежити еволюцію розвитку таких документів на прикладі Принстонського університету, де Кодекс честі було прийнято ще у 1893 році. В первинному варіанті він вимагав лише одного — чесної поведінки студента на іспиті. Майже через 100 років у 1980 році Кодекс честі університету було модифіковано шляхом суттєвого розширення кола

зобов'язань студентів. Останні на цей момент зміни було внесено у 2015 році. Впливовість цього документу добре ілюструє практика проведення іспитів в Принстоні без присутності викладача. Порушення ж Кодексу честі може мати наслідком накладання дисциплінарного стягнення, аж до призупинення навчання в університеті або відрахування з нього.

Дуже привабливою є головна ідея філософії кодексу честі Каліфорнійського технологічного інституту: "...жоден з членів громади ... не повинен отримувати несправедливу перевагу над будь-яким іншим членом спільноти університету". Цей документ демонструє прагнення вийти за межі внутрішньої життєдіяльності університетської громади, включаючи такі розділи як: співпраця з афілійованими з університетом компаніями, дотримання федеральних законів і законів штату, міжособистісні відносини, використання інформаційних ресурсів тощо³.

Окремої уваги заслуговують кодекси професійних спільнот вчених. Повчальним прикладом може бути Кодекс поведінки (CODE OF CONDUCT) британської громадської організації, яка називається Комісія з питань етики наукових публікацій (THE COMMITTEE ON PUBLICATION ETHICS, COPE), в якому передбачені норми і правила дотримання академічної чесності в наукових публікаціях¹. Загалом, варто погодитися з думкою, що подібного роду кодекси етики наукового співтовариства "являють собою конгломерат двох основних форм кодифікації — професійної та корпоративної, що також визначає особливості їх функціонування"¹⁵.

Можливості використання інструментарію кодексів честі в суспільстві можна з'ясувати за допомогою аналізу функцій,

які вони виконують. Так, російська дослідниця Н. А. Белкіна виокремлює такі функції етичних кодексів наукового співтовариства: “підвищення морального авторитету науки у суспільстві; гарантування етичної чистоти наукового працівника; забезпечення етичності думок, почуттів, дій вчених і співробітників наукової установи; забезпечення адекватної регламентації наукової діяльності; створення єдиної етичної основи наукової професійної діяльності; забезпечення відповідності вченого базовим моральним критеріям наукової діяльності для визначення його професійної придатності і атестації наукових кадрів; уніфікація поведінки наукових співробітників на основі єдиної системи етичних вимог, що висуваються до них; забезпечення ефективної співпраці вчених на основі єдиної системи моральних цінностей; забезпечення несуперечливості етичних норм, закладених в основу наукової діяльності”⁹. Узагальнюючи цей перелік, дозволимо собі вказати, що головна функція кодексів честі (етичних кодексів) — це формування системи соціальної відповідальності науковця та освітянина.

Важливим аспектом, що визначає легітимність кодексів честі є механізм їх розробки і ухвалення. Цікавим є зауваження О. Петуніної про те, що “задача, яку вирішує автор-укладач Кодексу честі, містить у собі протиріччя: бо кодексом треба охопити як моральні норми, які практикуються більшістю, бо вже існують у моральній свідомості суспільства, так і ті, що вважаються обов’язковими, але найчастіше порушуються”¹⁴. При створенні кодексу честі вкрай важливо “зберегти крихкий баланс між інтересами особистості, фахівця і суспільства”¹⁵.

Існують різні за ступенем демократизму процедури ухвалення кодексів честі — від директивного рішення адміністрації до широкого обговорення і ухвалення всіма членами академічної спільноти. На думку автора, головною вимогою при розробці та ухваленні такого роду документів є широке залучення громадськості до його створення. Почати мало б сенс з проведення попереднього соціологічного опитування з метою з'ясування усвідомлення академічною спільнотою гостроти проблеми, розуміння і інтерпретації етичних норм, поширеності проявів академічної нечесності. За результатами дослідження певна робоча група могла б напрацювати проект кодексу і запропонувати його на розгляд громаді. Зробити сьогодні це в найкращий спосіб можна було б через соціальні мережі шляхом внесення пропозицій, критичних зауважень, побажань до тексту кодексу. Крім того, варто долучати до розробки такого роду документа всю сукупність громадських організацій, які діють в університеті. Саме повнота участі громадськості у розробці та обговоренні кодексу є фактором його майбутньої життєздатності. Наступним етапом повинно стати офіційне ухвалення документу, яке може здійснюватися через різні представницькі органи — вчену раду установи, конференцію трудового колективу і т.д.

Ключовим, однак, виступає не ухвалення кодексу честі, а імплементація його положень та моніторинг дотримання членами академічної спільноти закладених в ньому норм. Варто погодитися з думкою вже згадуваних В.М. Гунчака та М.П. Чепиги, що “впровадження в життя Кодексу викладача значною мірою залежить не лише від загальної університетської чи академічної атмосфери, але й від чесності і

професійності кожного викладача”^{10,14}. Стандартним механізмом стало внесення в текст статутів, положень про організацію освітнього процесу, контрактів науково-педагогічних працівників, студентів пунктів, що передбачають дотримання норм кодексу честі. Це є свідомим готовності університетів застосовувати певні санкції до порушників етичних норм та вимог академічної чесності, різного характеру дисциплінарні стягнення, включаючи цілком законне звільнення працівника або відрахування студента з формулюваннями “за невиконання умов контракту”. З іншого боку, абсолютно виправданим є використання кодексів честі з намірами створити в першу чергу певні орієнтири для морального самоконтролю учасників навчального-виховного та науково-дослідного процесу, а не системи покарання членів академічної спільноти.

Типова структура вітчизняних кодексів честі, зазвичай, відображає основні цінності навчального закладу (наукової установи), вимогу їх дотримання у процесі науково-дослідної чи навчальної діяльності. До найбільш поширених входять: професіоналізм; щирість, чесність та відкритість; відповідальність і сумлінність; коректність і тактовність; ініціативність; дотримання прав та свобод людини і громадянина; повага честі та гідності особи; підтримання ділової репутації навчального закладу. Часто особливо обумовлюється неприпустимість навмисного введення в оману студента, викладача чи інших осіб¹¹.

Зазначимо, що ухвалення будь-якого найдосконалішого кодексу честі не гарантує його дотримання усіма членами академічної спільноти. Лише постійні зусилля з підтримання атмосфери, де панують високі моральні стандарти, а навчальні

і наукові практики відповідають кращим світовим зразкам, дозволять зробити цей інструмент інституціонально вкорієним. А життя, в свою чергу, змусить до його активного розвитку і постійного вдосконалення.

Використані джерела:

1. COPE CODE OF CONDUCT // Режим доступу: <http://publicationethics.org/resources/code-conduct>
2. Dix E. L., Emery L. F., Le B. COMMITTED TO THE HONOR CODE: AN INVESTMENT MODEL ANALYSIS OF ACADEMIC INTEGRITY / E. L. Dix, L. F. Emery, B. Le // Social Psychology of Education. – March 2014. – Volume 17. – Issue 1. – pp. 179-196.
3. HONOR CODE HANDBOOK OF CALTECH. MAY 2014 REVISION // <https://deans.caltech.edu/documents/55-hch2012.pdf>
4. Kidwell L. A. STUDENT HONOR CODES AS A TOOL FOR TEACHING PROFESSIONAL ETHICS / L. A. Kidwell // Journal of Business Ethics. – January 2001. – Volume 29. – Issue 1. – pp. 45-49.
5. Levy E. S., Rakovski C. C. ACADEMIC DISHONESTY: A ZERO TOLERANCE PROFESSOR AND STUDENT REGISTRATION CHOICES / E. S. Levy, C. C. Rakovski // Research In Higher Education. – September 2006. – Vol. 47. – №6. – P. 735- 754.
6. McCabe Donald L. CHEATING AMONG COLLEGE AND UNIVERSITY STUDENTS: A NORTH AMERICAN PERSPECTIVE / D. L. McCabe // International Journal for Educational Integrity. – 2005. – Vol 1. – № 1 (2005). Режим доступу: <http://www.ojs.unisa.edu.au/index.php/IJEI/article/view/14/9>
7. McCabe D. L., Trevino L. K. ACADEMIC DISHONESTY: HONOR CODES AND OTHER CONTEXTUAL INFLUENCES/ D. L. McCabe, L. K. Trevino // The Journal of Higher Education. – Sep.-Oct.1993. – Vol. 64. – №. 5. – pp. 522-538.
8. McCabe D. L., Trevino L. K., Butterfield K. D. HONOR CODES AND OTHER CONTEXTUAL INFLUENCES ON ACADEMIC INTEGRITY: A REPLICATION AND EXTENSION TO MODIFIED HONOR CODE SETTINGS / D. L. McCabe,

- L. K. Trevino, K. D. Butterfield // Research in Higher Education. – 2002. – Vol. 43, № 3 – pp. 357-378.
9. Белкина Н. А. Размышления об этическом кодексе учених / Н. А. Белкина // Челябинский гуманитарий. Научный журнал. – 2009. – № 1(7). – 145-149.
10. Гунчак В. М., Чепига М. П. Кодекс честі викладача як перешкода академічній нечесності і поблажливості / В. М. Гунчак, М. П. Чепига // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького. – 2011. – Том 13. – №3(49). – С. 14-23.
11. Ефимова Г. З. Анализ основных стратегий борьбы с проявлениями недобросовестности в науке и образовании / Г. З. Ефимова // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). – №2(22). – 2013. Режим доступа: www.sisp.nkras.ru
12. Кодекс честі Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. – К. : НТУУ “КПІ”, 2015. – 12 с.
13. Кодекс честі Університету Брігама Янга. Режим доступа: <https://registrar.byu.edu/catalog/2015-2016ucat/GeneralInfo/HonorCode.php>
14. Петуніна О. О. Чи потрібен університету кодекс честі студента? / О. О. Петуніна // Вісник Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”. Збірник наукових праць. Тематичний випуск: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2011. – № 30. – С. 7-13.
15. Черепанова М. В. Кодекс этики научного сообщества: формы воплощения / М. В. Черепанова // Вестник Томского государственного университета. Культурология и искусствоведение. – 2013. – №2 (10). – С.41-46

І. Олексів

ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВІД АСОЦІАЦІЙ ДО УНІВЕРСИТЕТІВ

*Репутація – як гроші:
її легше заробити, ніж зберігти.*

Самюел Батлер

Нинішній стан української системи вищої освіти можна характеризувати як кризовий. Серед багатьох чинників, що можуть впливати на успіх або неуспіх у подоланні цієї кризи, є необхідність створення нових етичних стандартів, які дозволять сформувати нову ментальність у представників української вищої школи. Розуміння важливості етосу як одного з визначальних компонентів формування особистості випускника університету з новою гостротою постала в 80-х роках минулого століття. Саме в цей час прозвучав заклик президента Гарвардського університету Дерек Бока розглядати моральний розвиток як інтегральний елемент підготовки студентів¹. Він аргументував це тим, що неспроможність

забезпечити моральний розвиток молодії людини призводить до невиконання суспільної місії університету.

Сучасний західний академічний світ виробив певний комплекс інструментарію виховного впливу, який включає власні етичні стандарти, систему дисциплін, пов'язаних із формуванням типу мислення, що надає пріоритет моральному виміру. Цілком природнім при цьому є прагнення до формування етичних стандартів на рівні різного роду інституційних об'єднань та/або асоціацій індивідів, які мають відношення до вищої освіти.

Можна зазначити, що стандарти, які визначають поведінку та систему взаємовідносин між учасниками сукупності різних процесів в сфері вищої освіти формуються сьогодні на різних рівнях, а саме²⁻¹⁵:

- Етичні стандарти на рівні асоціацій-об'єднань університетів.
- Етичні стандарти на рівні асоціацій-об'єднань індивідів.
- Етичні стандарти на рівні університетів.

Коротко розглянемо приклади етичних стандартів, які були розроблені на різних рівнях.

Стандарти першого типу, як правило, формуються у вигляді певних освітніх політик. В даній публікації розглядаються стандарти цього рівня, розроблені такими організаціями як:

- Міжнародна Асоціація Університетів;
- Європейська університетська асоціація;
- Рада міжнародних шкіл;
- Національний центр університетів та бізнесу.

На сьогодні, найбільш відомими стандартами на рівні асоціацій-об'єднань університетів є стандарти, розроблені Міжнародною Асоціацією Університетів².

Міжнародна Асоціація Університетів — це асоціація інституцій, що мають відношення до вищої освіти, яка заснована при UNESCO в 1950 році. Ця асоціація об'єднує організації із 120 країн світу. Її послуги є доступними як для її членів, так і для індивідів, які приймають рішення, розробляють політику, різноманітних спеціалістів, адміністраторів, викладачів, дослідників та студентів.

В 2012 році цією організацією представлені IAU-MCO GUIDELINES FOR AN INSTITUTIONAL CODE OF ETHICS IN HIGHER EDUCATION, які базуються на таких етичних принципах³:

- Академічна порядність і етична поведінка в дослідженнях.
- Рівність, справедливість та недискримінація.
- Підзвітність, прозорість та незалежність.
- Критичний аналіз та повага до обґрунтованих думок.
- Відповідальність в управлінні ресурсами та зовнішнім середовищем.
- Вільне та відкрите поширення знань та інформації.
- Солідарність та справедливе поводження із міжнародними партнерами.

Крім того, Методичні рекомендації Міжнародної Асоціації Університетів включають також частини, які пов'язані із процедурами, практиками та суб'єктами, відповідальними за впровадження етичних стандартів. Вони містять також поради щодо імплементації Інституційних етичних кодексів і

запровадження санкцій, що можуть бути накладені у випадку порушення етичних стандартів.

Для українських університетів особливо важливими є рекомендації щодо врахування етичних стандартів при формуванні освітніх програм. Зокрема, Методичні рекомендації вказують на необхідність включити проблематику дискусії про академічну доброчесність в освітні програми університетів, впровадити систему заходів, спрямованих на поширення інформації про етос вищої школи та підкреслення значення академічної порядності при виконанні університетом своєї ролі в суспільстві.

Вагоме місце також мають набути процедури, орієнтовані на просування академічної доброчесності в межах університетської спільноти. Останні, зокрема, повинні бути спрямовані на “формування, поширення та моніторинг політик і процедур, які пов’язані із академічною доброчесністю” та “забезпечення достатньої інформації та підтримку щодо поширення етичних практик”³.

В контексті рекомендацій щодо імплементації цікавим є зв’язок між етичними стандартами, сформованими на вищому рівні (рівень асоціацій) та стандартами, які розроблені на нижчому рівні (рівні освітніх інституцій). В цьому розділі, зокрема, підкреслюється, що поряд із створенням етичних стандартів та декларуванням моральних цінностей не менш важливим є забезпечення їх дотримання у інституційній поведінці викладачів та адміністраторів.

Важливість дотримання етичних стандартів зафіксована також в політиці Європейської університетської асоціації⁴, яка нині включає 850 членів із 47 країн Європи.

В університетах, які входять в цю організацію, навчаються 17 мільйонів студентів.

Європейська університетська асоціація не визначає етичні стандарти окремим документом. Однак, вона підкреслює необхідність дотримання академічних цінностей в час національних та міжнародних фінансових криз, послаблення європейської солідарності, зростання фанатизму та конфліктів в сусідніх країнах⁴. Серед основних цінностей, що потребують захисту, Європейська університетська асоціація виділяє академічну свободу, відкритість, толерантність, солідарність та діалог. Для утвердження зазначених цінностей Європейська університетська асоціація планує систему заходів, спрямованих на⁴:

- захист свободи слова;
- допомогу студентам та дослідникам, які сьогодні є біженцями;
- захист вищої освіти від атак іззовні;
- привернення уваги до можливих негативних впливів на університетську спільноту.

Окремої уваги заслуговує етична практика Ради міжнародних шкіл. Ця організація є спільнотою початкових, середніх та вищих шкіл, діяльність яких спрямована на розвиток якісної міжнародної освіти. Основними цінностями Ради міжнародних шкіл є⁵:

- прагнення надавати студентам знання, вміння та здатність будувати своє життя як громадянина світу;
- відданість ідеалам якісної міжнародної освіти.

Вона включає 711 шкіл, 512 коледжів і університетів, які розташовані в 112 країнах світу. Нею розроблено власний

Кодекс етики для вищої освіти⁵, де визначено складові вищої освіти, в які мають бути імплементовані етичні стандарти. До таких складових віднесено⁶:

- Публікації, маркетинг та просування;
- Недискримінація;
- Інституційні політики і програми;
- Професійна компетенція і поведінка;
- Розгляд скарг та образ.

Повчальним є досвід Національного центру університетів та бізнесу (колишня Рада промисловості та вищої освіти) Великої Британії. Центр є незалежною неприбутковою організацією, яка просуває, розвиває та підтримує співробітництво між університетами та бізнесом⁷. Нею запропоновані власні рекомендації для університетів щодо вирішення етичних проблем та впровадження відповідних стандартів у вищій освіті. Ці напрацювання склали окреме видання під назвою “Етика має значення: управління етичними аспектами у вищій освіті”⁸. Дана праця складається із таких частин:

- Акцентування значення етики;
- Роздуми щодо етичних аспектів у вищій освіті;
- Формування рамки етичних стандартів;
- Впровадження політики у практику.

Поряд з інституційними інтеграційними формуваннями окремий клас структур складають асоціації індивідів, які об’єднують певні групи людей, що пов’язані між собою спільними цінностями або спільною участю в тих чи інших академічних програмах. Прийняті цими структурами етичні стандарти можна вважати “кодексами честі” таких

академічних спільнот, що визначають їх корпоративну поведінку. Яскравими прикладами останніх є:

- “Перелік етичних стандартів” розроблений Асоціацією міжнародних освітян (NAFSA);
- “Етичний кодекс” розроблений Національною Освітньою Асоціацією;
- “Етичний кодекс членів Фулбрайтівського товариства України”.

Асоціація міжнародних освітян (NAFSA) була створена в 1948 році для професійного розвитку співробітників американських університетів та коледжів, відповідальних за надання допомоги та консультацій іноземним студентам⁹.

“Перелік етичних стандартів”, розроблений NAFSA, включає такі основні етичні цінності¹⁰:

- порядність;
- повага до закону;
- якість;
- компетентність;
- різноманіття;
- доступ;
- бажання надати допомогу.

Одним з найбільш впливових об’єднань такого типу є Національна освітня асоціація США (НОА), яка виступає найбільшим професійним об’єднанням осіб, що працюють в галузі освіти на всіх рівнях. Ця організація налічує 3 мільйони членів та підкреслює в своїй місії, що вона прагне об’єднати зусилля своїх “членів і народу, щоб виконати обіцянку надати кожному студенту фінансовану суспільством освіту для

досягнення успіху в різноманітному і взаємозалежному світі”. “Етичний кодекс” НОА включає такі два основні розділи¹¹:

- Відданість студенту. Основною ідеєю цього розділу є підкреслення необхідності сприяння студенту в отриманні незалежної освіти, формуванні альтернативних точок зору на різні проблеми тощо.
- Відданість професії. Основною ідеєю цього розділу є чесне інформування роботодавців про свої компетенції і знання, відсутність сприяння в отриманні роботи освітянам із недостатнім рівнем кваліфікаційної підготовки.

Заслугує уваги практика розповсюдження досвіду етичного виховання в академічному світі США українськими освітянами, які були випускниками програми імені Фулбрайта. Така спроба була реалізована в 2007 році у вигляді формулювання та прийняття “Етичного кодексу членів Фулбрайтівського товариства України”. Даний документ містить наступні основні розділи¹²:

- Забезпечення інтелектуальної свободи;
- Забезпечення можливостей інтелектуального вираження;
- Організація наукової спільноти;
- Свобода наукових переконань;
- Відкритість наукового середовища;
- Критерії наукового оцінювання;
- Надання вищої освіти;
- Академічна свобода;
- Стосунки адміністрації університетів і викладачів із студентами;
- Доступ до інформації.

Слід зазначити, що даний Кодекс містив багато передових, на час його прийняття, ідей, які стосувалися права на критику, захисту від впливу на наукову творчість, примусу, відкритість вищої освіти тощо. Разом з тим, цей документ залишився багатообіцяючою декларацією, однак не справив серйозного впливу на членів наукової та освітньої спільноти України. Тим не менш, його наявність, окремі спроби апробації та імплементації в умовах активної трансформації вітчизняної системи вищої освіти можуть стати джерелом корисних уроків та допомогти йому отримати друге життя.

Нормою життя університетів розвинених країн є запровадження етичних стандартів в різних формах. Оскільки вони мають певні загальні джерела та подібну практику реалізації, наведемо лише окремі приклади:

- Методичні рекомендації “Етичне прийняття рішень та етика в вищій освіті”, розроблені Етичним центром Техаського технічного університету;
- “Етичний кодекс університету Бейлор”;

Структура Методичних рекомендацій, розроблених у Техаському технічному університеті, є типовою для документів такого типу і включає наступні розділи¹⁴:

- Ключові цінності університету;
- Місія університету;
- Етичні ініціативи в кампусі;
- Дотримання етики при прийнятті управлінських рішень;
- Академічна порядність (добросесність).

Таке акцентування дозволяє в узагальненому вигляді зафіксувати присутність етичного виміру у всіх основних напрямках діяльності університету.

В свою чергу “Етичний кодекс університету Бейлор” підкреслює необхідність поваги та дотримання таких базових для поняття академічної доброчесності цінностей¹⁴:

- Забезпечення поваги до себе та інших;
- Гарантування чесності у всіх діях та комунікаціях;
- Чесне та справедливе поводження зі всіма;
- Готовність до інтелектуальної та моральної відповідальності;
- Прагнення до досягнення досконалості;
- Відмова від конфліктів та прагнення їх попередити між індивідуумами та університетом;
- Використання комунікацій між професійними організаціями та університетом для поширення найкращих бізнес-практик;
- Вільне вираження думки;
- Повага та підтримка християнської місії та минулого університету.

Варто зауважити, що етичний кодекс Університету Бейлор побудований на основі етичних стандартів Національної асоціації коледжів та університетів, що готують бізнес керівників (NACUBO)¹⁵, яка є об’єднанням більш ніж 2 100 вищих навчальних закладів. Це ще раз засвідчує раціональність покладання в основу локального документу окремого вищого навчального закладу етичних стандартів великої національної чи міжнародної професійної організації.

Соціальна місія університету полягає у передачі новим поколінням моральних переконань, знань та досвіду, які дозволять їм стати повноцінними членами суспільства. Будь-яка академічна нечесність, тим більше корупція піддає корозії

цю місію університету, несе за собою комплекс соціально небезпечних та шкідливих наслідків. Успіх на шляху протидії цим явищам може бути досягнутий лише за умови постійного впливу комплексу системних та довготермінових політичних, адміністративних та корпоративних дій. Однак результативність цих дій може бути насправді досягнена та закріплена лише за умови утвердження в українській академічній спільноті високих професійно-етичних принципів та стандартів і створення дієвих механізмів та процедур, що здатні забезпечити їх реалізацію.

Використані джерела:

1. Couch S., Dodd S. (1995) DOING THE RIGHT THING: ETHICAL ISSUES IN HIGHER EDUCATION, Journal of Family and Consumer Sciences, 97, 3, p. 20-26.
2. INTERNATIONAL ASSOCIATION OF UNIVERSITIES.
Режим доступу: <http://www.iau-aiu.net/>
3. IAU-MCO GUIDELINES FOR AN INSTITUTIONAL CODE OF ETHICS IN HIGHER EDUCATION. Режим доступу: http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/Ethics_Guidelines_FinalDef_08.02.13.pdf
4. EUROPEAN UNIVERSITY ASSOCIATION (EUA).
Режим доступу: <http://www.eua.be/>
5. COUNCIL OF INTERNATIONAL SCHOOLS.
Режим доступу: <http://www.cois.org/>
6. CODE OF ETHICS FOR HIGHER EDUCATION/ Council of International Schools. Режим доступу: http://www.cois.org/uploaded/Documentation/For_Colleges_and_Universities/Code_of_Ethics_for_Higher_Education.pdf
7. THE NATIONAL CENTRE FOR UNIVERSITIES AND BUSINESS (NCUB).
Режим доступу: <http://www.ncub.co.uk/who-we-are/history.html>
8. ETHICS MATTERS: MANAGING ETHICAL ISSUES IN HIGHER EDUCATION/ The Council for Industry and Higher Education. Режим доступу: http://www.ibe.org.uk/userassets/publicationdownloads/ibe_cihe_report_ethics_matters.pdf
9. NAFSA ASSOCIATION OF INTERNATIONAL EDUCATORS.
Режим доступу: http://www.nafsa.org/Learn_About_NAFSA/History/

10. STATEMENT OF ETHICAL PRINCIPLES/ NAFSA Association of International Educators.
Режим доступу: http://www.nafsa.org/_/File/_/ethical_principles.pdf
11. CODE OF ETHICS / National Education Association.
Режим доступу: <http://www.nea.org/home/30442.htm>
12. Етичний кодекс членів Фулбрайтівського товариства України (2007). Виданий за підтримки Відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні.
13. ETHICAL DECISION MAKING AND ETHICS IN HIGHER EDUCATION/ Texas Tech University Ethics Center. Режим доступу: https://www.depts.ttu.edu/ethics/docs/Ethics_In_Higher_Education_2011.pdf
14. CODE OF ETHICS / Baylor University. Режим доступу: http://www.baylor.edu/financial_services/index.php?id=44268
15. NATIONAL ASSOCIATION OF COLLEGE AND UNIVERSITY BUSINESS OFFICERS (NACUBO).
Режим доступу: http://www.nacubo.org/About_NACUBO.html

ВПЛИВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ НА ІНСТИТУЦІЙНУ ПРАКТИКУ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У глобальному світі відкритих знань, де панують принципи *Open Access* та *Open Science*, усе більшої ваги набуває захист прав інтелектуальної власності, захист ученого та його наукового доробку, ідентифікація та довіра до результатів наукових досліджень, знань та умінь високої якості, що міститься у комплексному понятті академічної досконалості. У Європейському просторі вищої освіти і наукових досліджень саме академічна досконалість — *academic excellence* — є одночасно як однією з фундаментальних цінностей, так і метою. Високі стандарти можна забезпечити лише в умовах комплексної, цілісної, глибоко інтегрованої в академічне середовище доброчесності (*integrity*). Саме тому академічна доброчесність є тим ґрунтом, гумусом, на якому зростає академічна досконалість. Наша стаття є спробою емпіричного аналізу ролі доброчесності в академічному середовищі України та Європи та

її впливу на професійну діяльність та інституційну практику у вищій освіті.

Варто наголосити, що вища освіта є не лише певною галуззю, а й системою взаємовідносин між людьми всередині цієї системи, їх горизонтальних та вертикальних взаємозв'язків, динамічного пересування й статичних позицій, специфічної корпоративної культури, тобто низкою сталих характеристик, які об'єднують усіх учасників професійного середовища та визначають специфіку його функціонування. Належність до середовища та успішна у ньому діяльність великою мірою залежать від дотримання неофіційного, але загальноприйнятого кодексу поведінки. Розвиток кар'єри у сфері вищої освіти і науки визначають не лише особисті наукові, дидактичні, громадські досягнення, а й система етичних відносин з керівництвом, дотримання усталених норм функціонування у певному академічному колективі кафедри, факультету, університету. В ідеалі суб'єктивні чинники, які впливають на становлення та просування в академічній сфері мають бути мінімізовані, а більшу вагу повинні відігравати об'єктивні досягнення людини, чіткі й регламентовані законом та внутрішніми документами правила гри та визначені конкретні санкції за порушення цих правил. Це присутнє у країнах з високим ступенем організації професійного середовища, де діють потужні Асоціації університетів, Конференції ректорів як суб'єкти формування академічної корпоративної етики, професійні асоціації, об'єднання докторантів та аспірантів, студентів і т.п. Саме такі організації, що сповідують спільні принципи, відіграють ключову роль у формуванні державної політики у сфері вищої освіти, саме вони забезпечують дотримання високої академічної культури,

академічного етосу, добрих практик у вищій освіті і наукових дослідженнях, укорінюють засадничі академічні цінності, однією з яких є академічна доброчесність.

Слід зауважити, що в англomовному професійному середовищі для визначення цього предметного поля оперують такими термінами: *academic / professional misconduct, academic dishonesty, (academic) integrity*. В Україні традиційно у цьому контексті говорять про *академічну етику, чесність та академічну доброчесність*. **Академічна доброчесність** — це, за визначенням американських колег, відданість таким п'яти фундаментальним цінностям, як чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність, а також відвага відстоювати ці цінності та боротися за них⁸. Окреслення цінностей є стартовим елементом, який має бути доповнений розвиненим інструментарієм їх культивування, стратегіями виховання, заохочення дотримання та санкцій за їх порушення у повсякденній практиці. Надзвичайно важливою є інституціоналізація цих цінностей та самого поняття академічної доброчесності, тобто їх переведення з ідейно-ціннісної площини у організаційну та адміністративну вищого навчального закладу або наукової установи та освітньо-наукової системи загалом.

Про академічну доброчесність можна говорити у чотирьох вимірах:

- *індивідуальному* — на рівні конкретного студента, викладача, науковця, керівника, коли у центрі уваги персональна та професійна етика окремої людини та її власні ціннісні орієнтири, слідування моральним принципам та кодексу професійної етики, турбота про репутацію та повагу в академічному середовищі;

- *інституційному* — толерування/нетолерування таких явищ на рівні окремого вищого навчального закладу або наукової установи, створення певних нормативних передумов для культивування академічної доброчесності на інституційному рівні, впровадження цих принципів у процес навчання, оцінювання й рейтингування академічного персоналу, у кадрову політику. У центрі уваги в цій ситуації — цінності, трансформовані у правила поведінки, зафіксовані у корпоративному кодексі та організаційних документах установи. Відповідно, за порушення або недотримання цих правил інституція встановлює певні санкції та покарання;

- *системному* — утвердження принципів академічної доброчесності на рівні усієї системи вищої освіти і науки, зокрема шляхом легітимізації відповідних позицій у нормативно-правових актах, що становлять законодавчу базу для її функціонування. Закріплені в такий спосіб принципи і норми академічної доброчесності та встановлені жорсткі санкції за їх порушення є важливим інструментом формування нової культури відторгнення цих патологічних явищ в академічному середовищі;

- *колегіальному* — на рівні академічного середовища у широкому його розумінні як формального/неформального об'єднання учасників навчальної та наукової діяльності (студентів, аспірантів, дослідників, викладачів, адміністраторів і т. п.).

Індивідуальний та колегіальний рівень є більш особистісними та перебувають у сфері персональних відносин, інституційний та системний — це уже сфера нормативного і адміністративного регулювання та відповідальності. У країнах з

високим рівнем розвитку академічних цінностей доброчесність перебуває у царині саме індивідуальної та колегіальної культури, і репутаційні втрати коштують науковцям дуже дорого. Фіксація порушень цих фундаментальних принципів може означати кінець академічної кар'єри, потрапляння до так званих “чорних списків” осіб або інституцій, які виключаються з грантових програм, дослідницьких проєктів. В кінцевому випадку буде зруйнована професійна кар'єра, такі особи можуть бути звільнені з університету чи наукової установи, а інституція отримає серйозний репутаційний удар.

В умовах слабкої корпоративної культури академічного середовища та масового толерування порушень і корупційних діянь усередині самої системи саме інституційні та системні інструменти повинні відіграти ключову роль у демонтажі присутніх девіантних практик та вкоріненні нової культури доброчесності. Тож розглянемо системний та інституційний рівні академічної доброчесності.

Важливішим засобом інституціоналізації академічної доброчесності є введення цього поняття і дотичних до нього у правове поле української освітньої системи через проєкти Закону України “Про освіту”, Законів України “Про вищу освіту” та “Про наукову і науково-технічну діяльність”.

Фактично саме у проєкті Закону України “Про освіту” (ст. 36) вперше введено в нормативний обіг та визначено поняття академічної доброчесності як “сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з

метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень”⁴. Визначено, що дотриманням академічної доброчесності є: самостійне виконання навчальних завдань, посилання на джерела інформації, дотримання норм законодавства про авторське право; надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти. І відповідно, зафіксовано, які дії є порушенням принципів академічної доброчесності:

1) *академічний плагіат* — оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства; формою академічного плагіату є самоплагіат, що полягає у відтворенні без посилання на джерело інформації власних раніше опублікованих текстів;

2) *фабрикація* — фальсифікація результатів досліджень, посилань, або будь-яких інших даних, що стосуються освітнього процесу;

3) *обман* — надання завідомо неправдивої інформації стосовно власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітньої процесу;

4) *списування* — використання без відповідного дозволу зовнішніх джерел інформації під час оцінювання результатів навчання;

5) *хабарництво* — надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна чи послуг матеріального або нематеріального

характеру з метою отримання неправомірної вигоди в освітньому процесі⁴.

Таким чином академічна доброчесність із категорії суто етичної та ціннісної стає поняттям, що передбачає адміністративну відповідальність та відповідні санкції. Особа, чії дії класифіковані як порушення, притягується до академічної відповідальності, їй може бути відмовлено у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання; вона може бути позбавлена присудженого наукового ступеня чи присвоєного вченого звання; права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади. Впровадження інструменту санкцій і відповідальності є однією з вирішальних умов для формування “здорового” академічного середовища та підвищення якості вищої освіти та наукових досліджень.

Закон України “Про вищу освіту”, аналіз якого вже було проведено вище в нашій книзі, містить низку положень, які закладають механізми відповідальності вищого навчального закладу та окремих учасників за виявлення академічної нечесності, зокрема плагіату у дисертаційних роботах⁵.

На інституційному рівні принципи академічної доброчесності безпосередньо чи опосередковано можуть бути представлені в таких основних документах, які регламентують діяльність вищого навчального закладу, як Статут, колективний договір, Правила внутрішнього (трудоного) розпорядку. Норми і правила академічної етики можуть визначатися також двома типами документів: Кодекс честі і гідності (студентів, викладачів, дослідників) і Стратегія (програма) розвитку університету.

Вагомим чинником формування академічного етосу та культури є створення та прийняття етичних кодексів, що є не дуже поширеною практикою в Україні. Контент-аналіз веб-сайтів 30 найкращих університетів України (за загальним рейтингом) показав, що лише 6 з них мають спеціальні документи, що визначають етичне поле університету, але навіть не всі етичні кодекси містять позиції щодо забезпечення принципів академічної доброчесності. Разом з тим окремі пункти щодо цього містяться у різних видах внутрішніх університетських документів. Наприклад, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника має і “Кодекс честі університету” і “Положення про запобігання плагіату та інших видів академічної нечесності у навчальній та науково-дослідній роботі студентів”, але поки тут ідеться тільки про студентське середовище.

Важливим документом для формування академічної доброчесності на колегіальному рівні виступає “Етичний кодекс ученого України”³, ухвалений Національною академією наук України у 2009 р., де фіксуються зобов’язання вченого щодо академічної доброчесності у різних професійних ролях як дослідника, автора, керівника, викладача, консультанта, експерта. Наведемо деякі ключові позиції:

1.5. Обов’язок ученого протидіяти конформізму в науковому співтоваристві, брати активну участь в атестації наукових кадрів, протидіяти присудженню наукових ступенів і звань за роботи, які не відповідають досягненням світової науки або виконані з порушенням норм етики, зокрема рішуче викривати плагіат та інші форми порушень авторського права.

1.10. Учений не чинить дій, які можуть завдати шкоду професійній репутації колег. За наявності неспростовних доказів неетичних чи непрофесійних дій ученого, наукове співтовариство має у відкритій неупередженій дискусії дати їм відповідну оцінку.

2.3. Учений має забезпечувати бездоганну чесність та прозорість на всіх стадіях наукового дослідження і вважати неприпустимим прояви шахрайства, зокрема фабрикування та фальшування даних, піратства та плагіату. Неприпустимими є втручання у науковий процес владних інституцій та їх керівних осіб, а також упереджений вплив на характер отримуваних в дослідженні даних та висновків. Учений служить лише об'єктивній істині.

2.4. Учений має здійснювати необхідний захист інтелектуальної власності.

3.2. Учений визнає міжнародні та національні правові норми щодо авторських прав. Учений може використовувати інформацію з будь-яких публікацій за умови, що вказує джерело та проводить чітку межу між власними даними та здобутками інших. Запозичення для власних публікацій будь-яких текстів, фотографій, рисунків, таблиць, схем, формул тощо потребує згідно з існуючими правилами дозволу автора та/або видавництва.

3.3. При публікації результатів дослідження, що проводилося групою вчених, всі, хто брав творчу участь у роботі, мають бути зазначеними як автори; у разі необхідності може бути зазначено їхній особистий внесок. Тільки реальний творчий внесок у наукову роботу може слугувати критерієм авторства. Поступатися авторством на наукову роботу інший

особі, приймати авторство або співавторство та, особливо, вимагати його є неприпустимим.

3.4. Учений не повинен повторювати свої наукові публікації з метою збільшення їх кількості. Якщо для пропаганди наукових досягнень доцільна публікація однієї і тієї ж роботи в різних журналах, автор обов'язково мусить поінформувати редакторів про факт публікації її в інших виданнях.

4.1. Для наукової праці вчений-керівник формує колектив співробітників на основі неупередженої оцінки їхніх інтелектуальних, етичних і персональних рис. Учений повинен протидіяти усім проявам протекціонізму, корупції і дискримінації.

5.9. Учений не повинен отримувати оплати чи іншого доходу безпосередньо від своїх студентів³.

Однією з найбільш драматичних є колізія між академічною доброчесністю та професійною кар'єрою. Дотримання академічної доброчесності настільки щільно пов'язано з кар'єрним просуванням, зростанням, досягненням статусного положення, що варто їх розглядати нерозривно. Адже усі перелічені у тексті законопроекту "Про освіту" порушення академічної доброчесності по суті є кроками по іншій, альтернативній дорозі здобуття наукового успіху, складовими корупційних схем, систем протекціонізму, непотизму, культу окремого навчального закладу як закритої непрозорої корпоративної системи.

Мовою Кримінального кодексу ми маємо справу з речами, подібними до крадіжки (ст.185), шахрайства (ст.190) та хабарництва (ст. 368–369), що є серйозними правопорушеннями та передбачають адміністративну або кримінальну

відповідальність. Але, на відміну від цих кримінальних правопорушень, суспільство досить толерантно ставиться до аналогічних за суттю проявів в освітньо-науковій сфері. Більше того, порушення академічної доброчесності стали сферою дуже специфічного нішового бізнесу, абсурдного з точки зору європейської академічної культури, виконання на замовлення та продажу курсових робіт, дипломів, магістерських, кандидатських і докторських дисертацій, статей, монографій, забезпечення захисту дисертацій “під ключ”, опублікування статей у періодичних виданнях по всьому світу та ін. На жаль, такий бізнес ведеться сьогодні легально і закон не передбачає санкцій для тих, хто продає, і тих, хто купує продукт чужої праці.

Головною метою академічного плагіату, фальсифікацій та шахрайства, у нашому суспільстві є не зміст — наукове утвердження, але набуття формального статусу. Саме це зумовлює концентрацію зусиль на темпі захисту дисертації, отримання наукового ступеня або вченого звання. Наукові ступені і вчені звання зі сфери суто академічної перейшли до іміджевої і стали формальними ознаками статусу особи. Приналежність до наукової корпорації стала атрибутом суспільної вагомості та розрахована на справляння відповідного враження. Особливо це звертає увагу при міжнародних контактах в надії, що отриманий нечесним способом науковий ступінь буде визнаний еквівалентним набутому за кордоном ціною творчої активності та величезних зусиль. В Україні, на жаль, здобуття наукових ступенів стало предметом маніпуляцій з боку представників вищих ешелонів влади, що призвело до їх серйозної девальвації.

Особливої уваги вартує та обставина, що вітчизняні політики, на відміну від європейських, у разі виявлення плагіату у своїх дисертаційних роботах, не квапляться подавати у відставку, а суспільство доволі мляво реагує на такі випадки. Європейська практика є цілком протилежною — гучні скандали, пов'язані з плагіатом в дисертаціях прем'єр-міністра Румунії Віктора Понти, міністра оборони ФРН Карла-Теодора цу Гуттенберга, заступника Президента Європейського Парламенту Сільвани Кох-Мерин, президента Угорщини Пала Шмітта, міністра освіти ФРН Аннети Шаван та інших швидко привели до закінчення їх політичних кар'єр. Саме дії такого характеру повинні оцінюватись надзвичайно суворо, оскільки людина, здатна на брехню, крадіжку та порушення закону на високій посаді, є явищем ганебними і має бути відсторонена від суспільно значущої діяльності.

Український дослідник І. Єгорченко справедливо зауважує, що “наукова діяльність не має жодного сенсу без довіри до її результатів та висновків. Відсутність у науковців такої цілісної чесності й масова терпимість наукової спільноти до плагіату та фальшування викликає недовіру до правильності наукових результатів усієї спільноти в цілому². На відміну від плагіату, виявити фальсифікацію результатів наукових досліджень досить важко, оскільки дисертація є самостійною оригінальною працею, відповідно, виконується ученим самостійно, і у разі відсутності адекватного наукового керівництва/консультування особа може самостійно “намалювати” будь-які результати. Саме в такій ситуації особливо впливовою стає роль спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій, експертів і рецензентів, які здатні ще до захисту або

в його ході встановити відповідність отриманих результатів дійсності.

Використання різних форм фальсифікацій для досягнення особистих або корпоративних цілей є сьогодні доволі розповсюдженим явищем. Класичним прикладом цього є діяльність університетів, що “прикрашають” свої “досягнення” і подають неправдиву інформацію до різних рейтингів. Інколи, навіть, можна сумніватися у доброчесності з боку вищих органів державної влади, наприклад, у міжнародному рейтингу систем вищої освіти Universitas 21 Україна за показниками ресурсного забезпечення вищої освіти обіймає 28 місце, а Великобританія — 26.

Аналіз системних та інституційних умов, традицій ієрархічних відносин та професійної діяльності в академічній сфері, дозволяє зробити висновок про наявність низки чинників, які, на жаль, дійсно сприяють розвитку академічної недоброчесності в ході побудови кар’єри в освітньо-науковій сфері:

- *статус*: складна ієрархія учених звань та академічних посад, характерна для пострадянських країн, провокує нездорове прагнення до швидкого руху по цих сходах задля отримання статусу. Цей статус часто не є об’єктивним, стає предметом торгів та недоброчесності. Здорова мотивація найбільшою мірою властива молодим вченим, які працюють над своїми дисертаційними дослідженнями, але “з віком та підвищенням свого наукового статусу знижується і рівень оптимізму по відношенню до української науки та стану українського вченого, відповідно, зменшується й активність вчених, які не досить чітко бачать сенс своєї діяльності, її необхідність, затребуваність тощо”². Орієнтація на статусні показники та формальні

параметри досі властива системам ліцензування й акредитації, оцінювання вищого навчального закладу. Її домінування у суспільному сприйнятті, визначенні іміджу вищого навчального закладу, підміняє справжні орієнтири хибними, зберігає невинуватену ієрархічність академічного середовища;

- *умови праці*: деградація експериментальної та лабораторної бази, відсутність сучасного дослідницького обладнання, необхідних технологічних комплексів, ресурсного та фінансового забезпечення для проведення досліджень виконують роль потужного демотиватора.

Як підтверджують результати соціологічних досліджень мотивації учених у Дніпропетровській області (2010 р.), на ефективність наукової діяльності впливають такі три групи чинників: *чинники самореалізації*: постійне підвищення власного професійного рівня, гідний захист дисертаційного дослідження, можливість втілення в життя наукових розробок та проектів, підготовки гідної зміни, стажування за кордоном; *чинники "соціального комфорту"*: сприятливий соціально-психологічний клімат у колективі, ефективна взаємодія з науковим керівником, справедливий розподіл роботи; *матеріальні чинники*: високий рівень заробітної плати, гідні побутові умови¹. Але сучасні умови праці вчених не відповідають їх очікуванням та мотиваційним пріоритетам, розширюють поле мотивації до порушень принципів наукової доброчесності;

- *час*: розподіл навантаження у вищому навчальному закладі фактично не враховує реальних потреб часу на дослідження, серйозну підготовку. Чимала частка навантаження викладача спрямована на виконання різних організаційних,

виховних та адміністративних завдань, які безпосередньо не стосуються академічної і наукової діяльності як такої. Відсутність належного заробітку змушує людину шукати додаткових заробітків на кількох місцях праці. Як підсумок, науковець не здатен знайти достатньо часу для справжньої дослідницької діяльності;

- *можливості*: лише невелика частина вищих навчальних закладів створює умови професійного розвитку для свого наукового персоналу. Вимоги, які сьогодні висуваються до здобувачів наукових ступенів і вчених звань, які не кореспондують з об'єктивними умовами системи, стовідсотково створюють додаткові спокуси для порушення академічної доброчесності. Масовим стало пригнічуюче відчуття нездатності забезпечити належні власні інвестиції в свій розвиток на фоні тотальної "комерціалізації" процесів наукового і кар'єрного розвитку, оскільки і наукові стажування, і гідні публікації за кордоном, і підвищення рівня володіння іноземними мовами та складання відповідного сертифікаційного екзамену вимагають серйозних коштів (котрі у більшості відсутні). Це зумовлює очевидну більш високу конкурентоздатність здобувачів із забезпечених родин, незалежно від рівня їх професійної підготовки та якості наукових досліджень; підштовхує до пошуку любих, в тому числі й нелегальних шляхів покращення фінансових можливостей; принизливе усвідомлення нездатності, незважаючи на науковий потенціал, піднятися вище певного рівня професійних посад;

- *людські ресурси*: у кар'єрному розвитку науковців можливі як суто науковий, так і науково-адміністративний шляхи. На жаль, кадрова політика вищого навчального закладу або

наукової установи часто є непрозорою, конкурси на посади оголошуються лише формально і тихо, так, щоб ніхто сторонній не подав свою кандидатуру. Не людина як така є головною цінністю нашого академічного середовища, це місце займає група — “контингент” (студенти) або “професорсько-викладацький склад”. Підтримання цих груп в певних кількісних параметрах стає основним завданням, формує фінансову залежність університету від “контингентів”. Системи консультування з питань кар’єри, справжньої європейської системи професійного розвитку фактично не існує. Окрему негативну роль у продукуванні псевдонауки відіграє гіпертрофована увага до наукометрії, заміна нею якісних параметрів оцінювання та наукової експертизи результатів досліджень;

- *бюрократія*: невинуватено велика увага до формальних процедурних та документарних вимог спричиняє величезні втрати часу та інтелектуальних ресурсів. Абсурдні вимоги до дисертаційних робіт, до фахових публікацій провокують людину на різноманітні порушення доброчесності, які мають на меті більш раціональне використання своїх можливостей;

- *система управління*: досі зберігається пріоритет адміністративних структур над навчально-науковими підрозділами (факультетами, кафедрами). Система управління залишається надмірно централізованою. Ієрархічна структура управління не сприяє формуванню культури академічної доброчесності. Система внутрішнього управління надмірно залежить від особистості та характеру ректора, який дійсно є головним носієм академічних цінностей та організаційної культури. Тому торжество академічної доброчесності має починатися з її перемоги в ректорському середовищі;

Постійної уваги потребує як вітчизняний, так і європейський суспільно-політичний контекст. Для нашої країни це врахування загальної корупціогенної ситуації, ваги системи неформальних відносин, укорінених традицій подвійного життя та існування “сірого” ринку. Секрет толерування академічної недоброчесності — саме у толеруванні політичної та громадянської недоброчесності та браку поваги до права та правди.

Побудова Європейського простору вищої освіти і наукових досліджень зробила проблематику академічної доброчесності вельми актуальною. Для розуміння академічної доброчесності в сучасному європейському контексті варто звернути увагу, насамперед, на такі документи, як Європейська хартія для науковців (2005 р.). Саме нею встановлюються принципи та вимоги до науковців, які містять складову академічної доброчесності — це дотримання принципів професійної етики; професійне ставлення до наукової діяльності; відповідальність і підзвітність; добрі практики в наукових дослідженнях та надійний захист результатів досліджень)⁷. І з іншого боку другий документ — “Кодекс рекрутації академічних працівників” формулює вимоги щодо кадрової політики університетів держав-учасників Європейського дослідницького простору. Тут завданнями виступає забезпечення формування здорового академічного середовища, яке б стимулювало науковців до плідної дослідницької діяльності та було безпечним (а відтак, такого, у якому би учасники академічного середовища були б захищені від проявів академічної недоброчесності), створювало б сприятливі та привабливі робочі умови, а також

можливості для професійного розвитку, якісного оцінювання наукових досягнень.

Європейська Хартія та Кодекс рекрутації належать до сфери м'якого регулювання ЄС і мають характер рекомендацій, але з огляду на загальний підхід до організації фінансування досліджень з боку Європейської Комісії, такі документи реально впливають на національні політики та законодавчі бази окремих країн. Україна як учасник програми фінансування наукових досліджень "Горизонт 2020" також має переформатувати свою кадрову політику відповідно до зазначених ціннісних орієнтирів, трансформованих у конкретні організаційно-інституційні розв'язання.

Варто акцентувати увагу на результати унікального проекту "Вплив політик боротьби з плагіатом у вищій освіті в Європі" ("IMPACT OF POLICIES FOR PLAGIARISM IN HIGHER EDUCATION ACROSS EUROPE" (2010–2013 pp.), за яким було проаналізовано системи й методи боротьби з плагіатом у 27 країнах-членах Європейського Союзу та сформовано рекомендації для кожної країни, як зміцнювати та популяризувати інституційну культуру академічної доброчесності⁶. У загальних висновках та рекомендаціях для впровадження академічної доброчесності на рівні інституційних практик вищих навчальних закладів було підкреслено:

1. Академічна доброчесність має бути стратегічним пріоритетом у системі управління вищим навчальним закладом/науковою установою.
2. Чітке, прозоре й послідовне дотримування загально-інституційних правил і процедур для підтримки академічної доброчесності.

3. Застосування справедливих і пропорційних санкцій.
4. Об'єднання зусиль та взаємодія усієї академічної спільноти у реалізації стратегії недопущення та боротьби з проявами академічної недоброчесності.
5. Інституційна культура та цінності для заохочення отримання додаткових фінансових бонусів (грантів) та культ навчання.
6. Студентське лідерство в активній підтримці інституційної стратегії академічної чесності.
7. Прозорість, відкритість, збереження інституційної культури та ефективна комунікація на всіх рівнях.
8. Постійне оцінювання, моніторинг, дослідження для підвищення ефективності стратегії, політик і систем.
9. Впровадження принципів академічної доброчесності у систему наукових досліджень і розробок в рамках і за межами установи.
10. Інституційне розуміння того, що є прийнятним в академічній практиці, відповідно до міжнародних норм і стандартів⁶.

Серед рекомендацій проекту, підсумованих І. Глендіннінг для усієї Європи, особливо актуальними для України є:

- необхідність досягнення консенсусу щодо визначення та стандартів доброчесності;
- узгодження на міжнародному рівні набору критеріїв, за якими слід аналізувати характеристики ефективної політики та системи для забезпечення академічної доброчесності у вищих навчальних закладах;

- розроблення он-лайн платформи для оцінки ефективності інституційної політики академічної доброчесності, що базується на визначених критеріях;

- надання практичної та фінансової підтримки з боку інституцій ЄС, відповідальних за освіту, та національних / регіональних органів влади для розроблення ефективних інституційних політик;

- стимулювання систематичного моніторингу інституційних політик академічної доброчесності з боку організацій, відповідальних за забезпечення та контроль якості, акредитацію та атестацію (ліцензування);

- створення програми підвищення обізнаності та наукових досліджень з цієї теми шляхом формування європейської мережі вчених, зацікавлених у просуванні передового досвіду у сфері академічної доброчесності;

- формування культури академічної доброчесності на всіх рівнях освіти шляхом реалізації усіх перерахованих заходів, а також цілеспрямованої міжнародної програми семінарів і конференцій з цієї теми;

- забезпечення належного рівня освіти для студентів на усіх рівнях підготовки на основі кращого досвіду, норм академічної етики, правди та доброчесності⁶.

Таким чином, вищим навчальним закладам та науковим установам нашої країни необхідно чітко сформулювати процедури дотримання і впровадження академічної доброчесності, суворо дотримуватися, аналізувати їх якість та постійно вдосконалювати. Університети повинні не просто ухвалити кодекси честі, етики чи гідності, а розробити конкретні програми забезпечення академічній доброчесності серед усіх

членів університетської спільноти. Важливу роль має відіграти інституційний діалог, загальнонаціональна дискусія на тему академічної доброчесності. Варто більше популяризувати Етичний кодекс ученого як конституцію академічної доброчесності та мотивувати науковців будувати свою кар'єру за задекларованими в ньому принципами. Досягнення високих стандартів академічного етосу повинно стати одним з першочергових завдань українського громадянського суспільства.

Використані джерела:

1. Власов С. Ф. Вивчення факторів, що впливають на мотивацію наукової діяльності вчених у ВНЗ та НДІ Дніпропетровської області / С. Ф. Власов, А. А. Солнишкіна, Л. О. Колісник, Р. М. Безус. – Д., 2011. – 44 с.
2. Габович О. Українська фундаментальна наука і європейські цінності / О. Габович, В. Кузнєцов, Н. Семенова. Відповідальний редактор Кузнєцов В. – К.: Вид. Дім “Києво-Могилянська академія”, 2015. – 208 с.
3. Етичний кодекс ученого України. – Національна академія наук України, 2009. Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-090415-2-0.pdf>
4. Про освіту: Проект закону України від 19.11.2015 № 3491. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH2OZ00B.html
5. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page?text=%F7%E5%F1%ED%B3%F1%F2%FC>
6. Glendinning I. PROMOTING MATURITY IN POLICIES FOR PLAGIARISM ACROSS EUROPE AND BEYOND. Режим доступу: https://www.coe.int/t/DG4/EDUCATION/etined/Irene_Glendinning_PragueForum2015.pdf
7. THE EUROPEAN CHARTER FOR RESEARCHERS. THE CODE OF CONDUCT FOR THE RECRUITMENT OF RESEARCHERS.– Brussels, European Commission. Режим доступу: http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/brochure_rights/am509774CEE_EN_E4.pdf
8. THE FUNDAMENTAL VALUES OF ACADEMIC INTEGRITY, 1999, The Center for Academic Integrity. Duke University, Durham. Режим доступу: <http://www.academicintegrity.org>

ПІСЛЯМОВА

Академічна доброчесність — це комплексне поняття, яке описує своєрідний суспільний договір між академічною громадою та її членами — студентами, викладачами та менеджментом. Вона базується на цінностях, з якими молода людина приходить в університет, збагачує їх набір в стінах Alma Mater та не закінчується на порозі університету в той момент, коли випускник з його дипломом виходить у великий світ. Уміння працювати чесно, відповідально, розвивати критичне мислення, толерувати думки інших, дотримуватися в своїх діях моралі — це далеко не повний перелік складових, які формують поняття академічної доброчесності, і входять до переліку характеристик компетентного співробітника і активного свідомого громадянина.

Забезпечення академічної доброчесності стало щоденною турботою освітян та науковців в Україні та у всьому світі відносно недавно. Глобальна мережа Інтернет, сучасні інформаційні технології не лише суттєво збагатили наше життя, відкрили фантастичні можливості професійних та соціальних комунікацій, але й принесли проблему зловживання доступом, маніпуляції, перекручення та привласнення інформації. Одним з найнебезпечніших наслідків цього став феномен плагіату, який почав швидко проникати у наукові середовища найповажніших освітніх та наукових інституцій. Різноманітні прояви академічної нечесності здатні не лише

згубно впливати на якість освіти, але й деформувати свідомість нових поколінь здобувачів освіти та дослідників.

Саме в університетських містечках члени освітньої спільноти стають учасниками формування дієвих механізмів самоорганізації та саморегуляції, вчаться вмінню відповідати на запит суспільства, служити його інтересам. Загалом, наявність або відсутність культури доброчесності впливає на загальний стан академічного співтовариства, визначає мотивацію дій різних професійних та статусних груп, що його складають, окреслює роль репутації в підтриманні інституціональної організації вищої школи. Нове положення університету в сучасному суспільстві як соціальної структури, здатної створювати модерні моделі управління та самоорганізації, ще більш рельєфно підкреслює вагомість морального виміру їх впливу.

Американські Ради з міжнародної освіти (ACTR/ACCELS) мають значний досвід успішного впровадження програм підтримки системи вищої освіти України. Вони виступають постійним організатором та ініціатором міжнародного обміну ідеями, практиками, що дозволяє стимулювати критичне мислення учасників, поєднувати їх індивідуальні та колективні можливості для досягнення експоненціального росту потенціалу. Слід відзначити, що системні багаторічні зусилля Американських Рад зробили значний внесок у формування громадянського суспільства в Україні, впровадження численних навчальних та управлінських інновацій, розвиток мереж інтелектуального обміну.

Важливу роль у спектрі діяльності Американських Рад відіграють програми мобільності на різних рівнях. Уже багато років українські школярі за допомогою програми FLEX

отримують можливість особисто пізнавати Америку та американців, розвивати взаєморозуміння між нашими країнами та народами, відчують нові імпульси до того, щоб ділитися набутим досвідом та знаннями для покращення життя у своїх громадах та країнах. Вагомий внесок у розбудову українського суспільства роблять випускники програми “Відкритий світ” (OPEN WORLD LEADERSHIP PROGRAM). Тут уже дорослі люди, професіонали своєї справи, отримують можливість відвідати США, аби здобути новий досвід, розширити свої горизонти бачення тих чи інших процесів, адаптувати та імплементувати цей досвід в українські реалії.

Окремою сторінкою є діяльність Альянсу Програми сприяння зовнішньому тестуванню (USETI), яка з 2008 року працює над поетапним впровадженням системи Зовнішнього Незалежного Оцінювання і формуванням довіри громадян до цієї системи. Вона здійснює фундаментальну роботу з розбудови елементів та компонентів національної системи тестування; вдосконалення законодавчої та нормативної бази для забезпечення якості та зміцнення ефективної громадської підтримки доступності вищої освіти в Україні. Партнери Альянсу реалізують широкий спектр різноманітної діяльності в рамках проекту, залучаючи власні ресурси. Впровадження системи ЗНО стало однією з найуспішніших реформ в сфері освіти за усі роки незалежності, справило вирішальний вплив на унеможливлення корупції при вступі до вищих навчальних закладів і утвердження засад справедливості при відкритті дверей до кращих вищих навчальних закладів України.

Реалізація комплексу зазначених вище програм є реальним вагомим фактором стимулювання трансформації

національної освітньої системи, отримання корисного міжнародного досвіду та імплементації його на національному рівні. Для України реформування системи вищої освіти є гострою проблемою, яка потребує системних та інтенсивних зусиль. Готовність академічної спільноти до активної модернізації, істотної зміни традиційних моделей не є дуже високою. Великі надії породжує впровадження в життя нового Закону “Про вищу освіту” (2014 р.), який відкрив дорогу реалізації принципу університетської автономії в українських реаліях та розпочав побудову системи протидії академічній недоброчесності на усіх рівнях. Життя та діяльність не у відповідності до стандартів і традицій академічної доброчесності суттєво деформує освітнє середовище, робить його непрозорим та нездатним надавати супротив зовнішнім тискам, обмежує спроможність до обстоювання власних позицій і компетенцій.

Нова програма співпраці США та України, **Проект сприяння академічній доброчесності в Україні (SAIUP)**, що адмініструється Американськими Радами з міжнародної освіти та здійснюється за підтримки Міністерства освіти і науки України та Посольства США в Україні, має на меті допомогти в розробці адаптованого до української системи освіти комплексу процедур та інструментарію попередження та протидії академічній нечесності. В рамках проекту планується розгорнути широку просвітницьку місію, провести аналіз, у тому числі із залученням досвіду США і країн Заходу, ефективності існуючих превентивних механізмів супротиву розповсюдженню девіантних освітніх практик. Це відкриває можливість залучення українських вищих навчальних закладів до активного створення власної професійної культури, вільної

від корупційних дій та моральних перекручень, накопичення досвіду ідентифікації найбільш вразливих зон та створення технологій управління, які б дозволили не переступати моральних норм ні подумки, ні у вчинках.

Як освітня організація, Американські Ради пишаються тим, що з моменту свого заснування в 1974 році, вони є частиною багатьох міжнародних ініціатив, що сприяють розвитку людського капіталу, колективної креативності, економічного багатства суспільств, в яких вони діють. Ми раді бути разом з вами в такій програмі, як SAIUP, і докласти спільних зусиль до опанування українською освітньою спільнотою практик, технологій та інструментів утвердження таких фундаментальних цінностей, як чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність, мужність, щоб достойно виконати свою роль в забезпеченні сталого розвитку громадянського суспільства.

Ярема Бачинський

*Директор в Україні
Американські Ради
з міжнародної освіти.
19 травня 2016 року*

Про Американські Ради з міжнародної освіти

Американські Ради з міжнародної освіти розвивають наукові дослідження та транскордонне навчання шляхом розробки та реалізації освітніх програм, які базуються на світових мовах, культурах і провідних регіонах. Ми робимо внесок у створення нових знань, розширення професійних перспектив, особистого та інтелектуального зростання на основі міжнародного навчання, академічного обміну, співробітництва в галузі розвитку освіти та громадської дипломатії.

Нині Американські Ради з міжнародної освіти: ACTR/ACCELS проводять в Україні конкурсні програми, що фінансуються урядом США, організовують для випускників цих програм конференції та семінари, забезпечують роботу Консультаційного центру з освіти в США та проведення стандартизованих тестів, розвивають зв'язки з навчальними закладами регіону. Працюючи впродовж майже чотирьох десятиліть у США, Європі, а також понад тридцяти країнах Азії, Близького Сходу і Південно-Східної Європи, маючи більше 55 000 випускників по всьому світі, Американські Ради прагнуть розширити діалог між студентами, вченими, педагогами та спеціалістами щодо поліпшення навчання і взаємної поваги в громадах та суспільствах.

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ

Керівні міжнародні документи

1. BUCHAREST DECLARATION ON ETHICAL VALUES AND PRINCIPLES OF HIGHER EDUCATION IN THE EUROPE REGION. Режим доступу : http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/Bucharest_Dec_0.pdf.
2. TRENDS IN GLOBAL HIGHER EDUCATION: TRACKING AN ACADEMIC REVOLUTION. A REPORT PREPARED FOR THE UNESCO 2009 WORLD CONFERENCE ON HIGHER EDUCATION. Philip G. Altbach, Liz Reisberg, Laura E. Rumbley. Executive Summary, Published in 2009 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Paris.
3. IAU-MCO GUIDELINES FOR AN INSTITUTIONAL CODE OF ETHICS IN HIGHER EDUCATION. Режим доступу: <http://www.iau-aiu.net/content/new-iau-mco-guidelines-institutional-code-ethics-higher-education>
4. PAN-EUROPEAN PLATFORM ON ETHICS, TRANSPARENCY AND INTEGRITY IN EDUCATION (ETINED). Режим доступу: https://www.coe.int/t/DG4/EDUCATION/etined/Etined_EthicalPrinciples_en.pdf
5. ETINED PAN-EUROPEAN PLATFORM ON ETHICS, TRANSPARENCY AND INTEGRITY IN EDUCATION. Режим доступу: https://www.coe.int/t/DG4/EDUCATION/etined_en.asp
6. THE EUROPEAN CHARTER FOR RESEARCHERS. THE CODE OF CONDUCT FOR THE RECRUITMENT OF RESEARCHERS.– Brussels, European Commission, 2005. Режим доступу: http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/brochure_rights/am509774CEE_EN_E4.pdf
7. GLENDINNING I. PROMOTING MATURITY IN POLICIES FOR PLAGIARISM ACROSS EUROPE AND BEYOND. Режим доступу: https://www.coe.int/t/DG4/EDUCATION/etined/Irene_Glendingning_PragueForum2015.pdf

Ресурси міжнародних і національних структур

1. THE INTERNATIONAL CENTER FOR ACADEMIC INTEGRITY .
Режим доступу: <http://www.academicintegrity.org/icaei/home.php>
2. The European Science Foundation. THE EUROPEAN CODE OF CONDUCT FOR RESEARCH INTEGRITY. Режим доступу: http://www.staffs.ac.uk/assets/code-conduct-research-integrity_tcm44-77426.pdf
3. The European Science Foundation. FOSTERING RESEARCH INTEGRITY IN EUROPE. Режим доступу: http://forschung.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/dle_forschung/Ombudsstelle/research_integrity_exreport.pdf
4. ACADEMIC INTEGRITY. Режим доступу: http://www.academia.edu/Documents/in/Academic_Integrity
5. PROMOTING ACADEMIC INTEGRITY IN ONLINE EDUCATION. Режим доступу: <http://cdn.facultyfocus.com/wp-content/uploads/2012/11/promoting-academic-integrity-in-online-edu2.pdf>
6. Committee on publication ethics. CODE OF CONDUCT. Режим доступу: <http://publicationethics.org/resources/code-conduct>
7. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку.
Режим доступу: <http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2015-07-17/2015.pdf>
8. Закон України “Про вищу освіту”.
Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
9. Мережа globethics.net .
Режим доступу: <http://www.globethics.net/>
10. Етичний кодекс ученого України. – Національна академія наук України, 2009. Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-090415-2-0.pdf>

11. INTERNATIONAL ASSOCIATION OF UNIVERSITIES.
Режим доступу: <http://www.iau-aiu.net/>
12. IAU-MCO GUIDELINES FOR AN INSTITUTIONAL CODE OF ETHICS IN HIGHER EDUCATION. Режим доступу: http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/Ethics_Guidelines_FinalDef_08.02.13.pdf
13. EUROPEAN UNIVERSITY ASSOCIATION (EUA).
Режим доступу: <http://www.eua.be/>
14. COUNCIL OF INTERNATIONAL SCHOOLS.
Режим доступу: <http://www.cois.org/>
15. CODE OF ETHICS FOR HIGHER EDUCATION/ Council of International Schools. Режим доступу: http://www.cois.org/uploaded/Documentation/For_Colleges_and_Universities/Code_of_Ethics_for_Higher_Education.pdf
16. THE NATIONAL CENTRE FOR UNIVERSITIES AND BUSINESS (NCUB).
Режим доступу: <http://www.ncub.co.uk/who-we-are/history.html>
17. ETHICS MATTERS: MANAGING ETHICAL ISSUES IN HIGHER EDUCATION/ The Council for Industry and Higher Education.
Режим доступу: http://www.ibe.org.uk/userassets/publicationdownloads/ibe_cihe_report_ethics_matters.pdf
18. NAFSA ASSOCIATION OF INTERNATIONAL EDUCATORS.
Режим доступу: http://www.nafsa.org/Learn_About_NAFSA/History/
19. STATEMENT OF ETHICAL PRINCIPLES/ NAFSA Association of International Educators.
Режим доступу: http://www.nafsa.org/_/File/_/ethical_principles.pdf
20. CODE OF ETHICS / National Education Association.
Режим доступу: <http://www.nea.org/home/30442.htm>
21. Етичний кодекс членів Фулбрайтівського товариства України (2007). Виданий за підтримки Відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні.

22. NATIONAL ASSOCIATION OF COLLEGE AND UNIVERSITY BUSINESS OFFICERS (NACUBO).

Режим доступу: http://www.nacubo.org/About_NACUBO.html

23. Glendinning I. PROMOTING MATURITY IN POLICIES FOR PLAGIARISM ACROSS EUROPE AND BEYOND.

Режим доступу: https://www.coe.int/t/DG4/EDUCATION/etined/Irene_Glendinning_PragueForum2015.pdf

24. The European Charter for Researchers. THE CODE OF CONDUCT FOR THE RECRUITMENT OF RESEARCHERS.– Brussels, European Commission.

Режим доступу: http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/brochure_rights/am509774CEE_EN_E4.pdf

Наукові журнали

1. JOURNAL OF ACADEMIC ETHICS.
Режим доступу: <http://link.springer.com/journal/10805>
2. JOURNAL OF ACADEMIC AND BUSINESS ETHICS.
Режим доступу: <http://www.aabri.com/jabe.html>

Ресурси окремих університетів

1. The University of Southern California. ACADEMIC HONESTY PREVENTION, CONFRONTATION, REPORTING. Режим доступу: http://cet.usc.edu/resources/teaching_learning/docs/teaching_nuggets_docs/5.1_Academic_Honesty.pdf
2. Skidmore College. ACADEMIC INTEGRITY HANDBOOK. Режим доступу: http://www.skidmore.edu/advising/documents/AcademicIntegrityHandbook_Web.pdf
3. University of Pittsburgh. GUIDELINES FOR RESPONSIBLE CONDUCT OF RESEARCH. Режим доступу: <http://www.provost.pitt.edu/documents/GUIDELINES%20FOR%20ETHICAL%20PRACTICES%20IN%20RESEARCH-FINALrevised2-March%202011.pdf>
4. Carleton College. ACADEMIC HONESTY IN THE WRITING OF ESSAYS AND OTHER PAPERS. Режим доступу: https://apps.carleton.edu/campus/doc/integrity/assets/Academic_Integrity_Booklet.pdf
5. Bloomsburg University of Pennsylvania. ACADEMIC INTEGRITY POLICY. Режим доступу: http://www.bloomu.edu/policies_procedures/3512
6. Clemson University. THE FUNDAMENTAL VALUES OF ACADEMIC INTEGRITY. Режим доступу: http://www.academicintegrity.org/ica/ assets/Revised_FV_2014.pdf
7. Roanoke College. TALKING ABOUT ACADEMIC INTEGRITY. Режим доступу: http://www.roanoke.edu/inside/a-z_index/academic_affairs/academic_integrity/resources_for_faculty/talking_about_academic_integrity
8. The Johns Hopkins University School of Medicine. RULES AND GUIDELINES FOR RESPONSIBLE CONDUCT OF RESEARCH. Режим доступу: http://www.hopkinsmedicine.org/som/faculty/policies/facultypolicies/responsible_conduct.html

9. Massachusetts Institute of Technology. ACADEMIC INTEGRITY AT THE MASSACHUSETTS INSTITUTE OF TECHNOLOGY: A HANDBOOK FOR STUDENTS. Режим доступу: http://www.ate.uni-due.de/data/zitier_knigge/MIT_Handbook_for_Students.pdf
10. The George Washington University. ACADEMIC INTEGRITY. Режим доступу: <https://studentconduct.gwu.edu/academic-integrity>
11. CURTIN UNIVERSITY.
Режим доступу: <http://academicintegrity.curtin.edu.au/>
12. THE FUNDAMENTAL VALUES OF ACADEMIC INTEGRITY, 1999, The Center for Academic Integrity. Duke University, Durham.
Режим доступу: <http://www.academicintegrity.org>
13. ETHICAL DECISION MAKING AND ETHICS IN HIGHER EDUCATION/ Texas Tech University Ethics Center. Режим доступу: https://www.depts.ttu.edu/ethics/docs/Ethics_In_Higher_Education_2011.pdf
14. CODE OF ETHICS / Baylor University. Режим доступу: http://www.baylor.edu/financial_services/index.php?id=44268

Наукове видання

АКАДЕМІЧНА ЧЕСНІСТЬ
ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ
УНІВЕРСИТЕТУ

За загальною редакцією Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова

Комп'ютерна верстка – В. А. Антонов

Видавництво "ТАКСОН"

Свідоцтво про реєстрацію суб'єкта
видавничої справи серії ДК, № 2379 від 19.12.2005 р.

Тел./факс +38 (044) 483-55-70

e-mail: publishing.taxon@gmail.com

www.taxon.kiev.ua

Підписано до друку 14.06.2016 р. Формат 60X84/16
Папір офсетний №1. Гарнітура Minion. Друк офсетний.
Обл.-вид. аркушів 7,9. Наклад 600 прим.